

પ્રાચીન કાવ્ય સુધા

ભાગ ૧ લો

પુ. વિ. મા

પ્રાચીન કાવ્ય સુધા

ભાગ ૧

પ્ર. વિ. માવજી,

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૭૩૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યા રૂદા

વિષય ૬ - ૧૨૧

पुष्पोत्तम विश्राम भावः

સચિત્ર

પ્રાચીન કાવ્યસુધા

ભાગ ૧ લો

સંશોધન કર્તા

છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ

પ્રકાશક

રાજ્યરત્ન શેઠ પુરૂષોત્તમ વિશ્વામ માવજી, જી. પી.

એમ. આર. એ. એસ.

સંવત્

૧૯૭૯

સન

૧૯૨૨

મૂલ્ય રૂ. ૧૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ચૂકવણી ડૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

જી-૧૩૨ ૧૦૭૩૬

આ પુસ્તક અમદાવાદ, રાયપુર, વાઘેશ્વરી પોળમાં આવેલા
જ્ઞાનમંદિર પ્રેસમાં શંકરરાય અમૃતરાયે, શેઠ પુરુષોત્તમ
વિશ્રામ માવજી જે. પી. વાલકેશ્વર, મુબબ, એમને
માટે છાપ્યું
[ગ્રંથનું સ્વામિત્વ પ્રસિદ્ધ કર્તાએ સ્વાધીન રાખ્યું છે.]

शेह विश्राम भावल

બાઈ માણેકબાઈ વિશ્રામ માવજી

અર્પણ

પ્રાતઃ ચિરમર્ણય, પરમપૂજ્ય, તીર્થ
સ્વરૂપ કે. માતાપિતા! છેક બાલ્યાવસ્થામાંથી
આપ બંને મારાથી હંમેશને માટે વિખુટાં
પડ્યાં છો, પણ બાળકાળમાં આપે માફ
અનેક રીતે જે વાતસલ્યભાવે લાલનપાલન
કર્યું, તે ઉપકારનો બહો ભારા જેવાથી
કોટિ જન્મે પણ વાળી શકાય તેમ નથી.
તોપણ આપનાં પવિત્ર નામ સારી રીતે જળવાઈ
રહે તો ચદકિંચિત્ ઉપકારનો બહો વાળી
શકાય તે હેતુથી આ લલિત અને જ્ઞાનમય
પુસ્તક આપના પવિત્ર ચરણસમીપ ધર્યું છે.

વાલકેશ્વર
કાર્તિક શુક્લ
પ્રતિપદા ૧૯૭૬

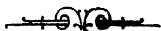
આપનો આજ્ઞાકિત પુત્ર
પુરૂષોત્તમ

ચિત્રોની અનુક્રમણિકા

(૧) શ્રીરામ સીતા	પૃષ્ઠા ૫૨
(૨) આનંદ મંગળ કરું આરતી ...	પૃષ્ઠ-૯૫
(૩) સખી જોને રેંટિયો મારો રે ...	પૃષ્ઠ-૯૯
(૪) ચંદ્રભાગાને ચંદ્રાવળી, મળી કરે રે વિચાર	પૃષ્ઠ-૧૧૦
(૫) શ્યામલીયા શ્યામલીયા હો!	પૃષ્ઠ-૧૨૪

મસ્તાવના

જગતના દરેક દેશમાં ગદ્યના ગ્રંથો કરતાં પદ્યના ગ્રંથો વધારે લાવથી વંચાય છે, કેમકે ગદ્યના ગ્રંથો વાંચતાં જ્યારે મગજ એકલાને જ આનંદ મળે છે, ત્યારે પદ્યના ગ્રંથો, રાગ કાઢીને વાંચતાં મગજ અને કર્ણોદ્રય એમ બંનેને આનંદ થાય છે. આથી દરેક દેશની ભાષાના આરંભના વિકાસ કાળમાં ગદ્યના સાહિત્ય કરતાં પદ્યનું સાહિત્ય વધારે જોવામાં આવે છે. આખો સામવેદ ગાયનમાં છે.

આજ પ્રમાણે આપણા પ્રાચીન^૧ ગુજરાતી સાહિત્યમાં ગદ્યના ગ્રંથો કરતાં પદ્યના ગ્રંથો વધારે જોવામાં આવે છે, ને તેમાંના ઘણાક ગ્રંથો લોક-માન્ય થવાથી તેની કવિતાઓ આપણા લોક (વિશેષ કરી સ્ત્રી વર્ગ)માં વધારે વપરાતી આવી છે.

આધુનિક સમયમાં ઉછરતી છોકરીઓમાંથી ઘણી ખરી ભણેલી હોવાથી તેઓ કોઈ પણ પ્રાચીન કવિતાઓ મોંઢે કરતાં કંટાળે છે. કોઈ પણ કાવ્ય કે છુટકે કવિતા, છાપેલા પુસ્તકમાંથી વાંચી પુસ્તક કબાટ કે તાકામાં મૂકી દે છે.^૨ પણ જુના વખ-

૧. આ જગોએ પ્રાચીન સમય કવિ દયારામભાઈની હયાતી સુધી ગણવામાં આવ્યો છે. ૨ સુરતની પાંચમી

તમાં તેમ હાલ પણ કરખા અને મોટા ગામોમાં તેમ થતું નથી. ત્યાં તો જે સ્ત્રીને ઘણાં કાવ્ય, છુટક ગીત કે મહિના આવડતા હોય તેમની પાસે કેટલીક રસર અને હોંસીલી બાળાઓ તે શીખવા માટે આવે છે. પહેલે દહાડે ચાર છ લીટીઓ મોંઢે શીખી, ઘેર કામ કરતાં કરતાં કંઠે કરે છે, ને બીજે દહાડે તે ગાઇ બતાવી, તેવી બીજી લીટીઓ શીખી બાય છે. આ પ્રમાણે તેઓ ઉત્સાહ અને પ્રેમથી કવિ પ્રેમાનંદ કૃત બ્રમર ગીતા, મહેતાનું શ્રાદ્ધ કે સુદામા ચરિત્ર જેવાં મોટાં કાવ્યો, મહિના અથવા બીજાં તેવાં ગીતો કંઠે કરે છે. તેઓ એટલા ઉમંગથી શીખે છે કે, કેટલીક વાર તેઓ ઘરનું કામ પડતું મૂકીને પણ શીખવા આવવા ચુકતી નથી. અસલના વખતમાં કેટલાક પ્રાદ્યલો જેમ વેદ કંઠે કરતા હતા, તેમ આ તરૂણ બાળાઓ આખાં કાવ્યો, ને ગીતો કંઠે કરવા જરા પણ કંટાળતી નથી. આ પ્રમાણે આ લેખકનાં કે. માતૃશ્રીને ગાવાનો ઘણો જ શોખ હતો; કવિ પ્રેમાનંદ કૃત વામનજીની કથા, બ્રમર ગીતા અને પ્રદોષની કથા

સાહિત્ય પરિષદ વખતે સાક્ષર શ્રી હનનલાલ ઠાકોરદાસ મોદીના કઠેરામાંથી જોતાં, આવી તરૂણ બાળાઓ હનનનાં ગીત ગાતી ગાતી જતી હતી, તે વખતે એક બાળા પુસ્તકમાંથી જોઈને ગીત ગાતી હતી, તે બીજી તેવી બાળાઓ તે ગીતી હતી. કન્યાશાળાના વર્ગોમાં ૨૦૦ લીટીઓ મોંઢે કરતાં

(સીમંતીની કથા^૩) તેમ બીજાં ઘણાં ગીતો તેમ મહિના, તેમને કંઠે હતાં. બચપણમાં આખો દિવસ તેમના સહવાસથી લેખકને તેમાં સારો રસ પડતો, ને તેથી તે ધ્યાન દેધને સાંભળતો. કેટલીક વાર જ્યારે એવો કર્ણભય કથા ભાગ આવતો ત્યારે આંખોમાંથી આંસુ ટપકતાં. સીમંતીની કથામાંથી, તેમ જ્વર ગીતામાંથી કેટલીક લીટીઓ હજી તે જૂથો નથી. “ અમે આહીરડાં અપરાધી રે ઓધ-વજી, મેં દીકરાની દીકી રે, કાંઈ જુકી રે સગાઈ,” તથા “ હરિ ચાલતા ઠમક ઠમક આ પરસાલમાં રે ” અને “ ગોવિંદ જોલતા શુંગણું શુંગણું મુખ જર્થુ માટીએ રે ” અને “ પુસ્તકમાં એણું લખ્યું રે નીકળશે તો માખાખાં તારાં ફેક રે ” “ શામળીએ મને શા માટે વિસારી રે, પાતળીએ મને ” વગેરે કે. માતૃશ્રીના મીઠાને રસમય જોલ, હજી કણું દ્રિય જૂલી નથી, તેમ જૂલવાની એ નથી. “ જ્યારે નીજ માતા બાળકને મારે ત્યારે તેને બીજું તે કોણ ઉ-ગારે ” વગેરે કહીયો ચાહ રહી ગઈ છે.

બચપણમાં માતાના આવા સહવાસથી લેખ-કને પ્રાચીન કાવ્યો શોધવાનો તેમ વાંચનનો પ્રેમ થયો, ને દિવસે દિવસે એટલો વધતો ગયો કે, તેવા

જ્યારે માસ લગાડે તેવીઓથી પ્રાચીન આખાં કાવ્યો શી રીતે કંઠે થાય ? ૩. કવિ મહાદેવ સુત હરજેવરામ કૃત શિવ-

શોધથી તેની પાસે પ્રાચીન કાવ્યોનો એક સારો સંગ્રહ એકઠો થયો, તે કાર્ગસ સલાના આદ્ય મંત્રી કે. મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીને આપવા વિચાર થવાથી તેમની ઉપર મોકલ્યો, પણ તે વખતે તેમની તબીયત સારી ન હોવાથી, તે રાખવા માટે કાંઈ નિર્ણય ન થતાં, કેટલીક મુદ્દત સુધી એમનો એમ પડી રહ્યો, ને તેથી મુંબઈ નિવાસી રાજ્યરત્ન સાક્ષર શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજીને તે આપ્યો. તે હજુ પણ તેમના સંગ્રહમાં છે. તે પછીના બે ચાર વખતના શોધનો સંગ્રહ પણ ત્યાં જ આપેલો છે.

આ વખતે મુંબઈમાં બીજી સાહિત્ય પરિષદમાં ગુજરાતીના આદ્ય તંત્રી સાક્ષર શ્રી ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઈની મુલાકાત થઈ, તે વખતે તેમણે પણ મદદ આપવાનું કહી, જુનાં કાવ્ય અને તેની છાપવા લાયક શુદ્ધ નકલો ઉતારી મોકલવાનું કહેતાં ત્યાં પણ મોકલવામાં આવી.

પુરાણની અંતર્ગત કથા. આવી જૂની કવિતા રસ સાથે બોધક હતી, તેથી સંસાર યાત્રામાં વ્યવહાર ચલાવવામાં ધણી કામ આવતી તેની ભાષા એવી સરલ હતી કે ઝટ કંઠે થઈ જતી. ત્યારે હાલના કેટલાક નવી નિશાળના કવિઓની કવિતા કદિન ભાષામાં તેમ વ્યવહારમાં નિરૂપયોગી જેવી લાગે છે. તેને સ્વ. પ્રો. મણિલાલે જે ઇંગ્રેજી ફૂલની ઉપમા આપી છે તે ખોટી નથી. “ જુડણું હાંચ નહિ લીખ્યામાં કે નહિ થાખ્યામાં ” તેના જેવી છે.

ત્યાર પછી તેમને બીજી વાર મળતાં તેમણે કહ્યું કે “ મહેતાજી, તમારી તરફથી લગભગ બે રીમ કાગળો જેટલું મેટર લખાઈને આવ્યું હશે, તેમ અમારી પાસે પણ તે વિના બીજું કેટલુંક મેટર તૈયાર છે. તે બધું છપાવતાં જૂ. કા. દોહન જેટલા બાર લાગ થાય, ને અમારે તો દશ લાગ પ્રસિદ્ધ કરવા છે, માટે હવે સારામાં સારાં કાવ્યો હોય તોજ તેની નકલો, અને અસલ કાવ્યો મોકલજો. ”

આથી તે પછીના વખતમાં કરેલી છાપવા લાયક સુદ્ધ નકલો અને પ્રાચીન હસ્ત લિખિત કાવ્યો ત્યાં મોકલવાનું બંધ કર્યું, પણ નિશાળખાતામાં મળતો વખત કાઢવો ક્યાં ? તેમ પુસ્તકો શોધવા તથા લખવા વાંચવાનું જે વ્યસન પડ્યું. તે મટે કેમ ? તેથી તે કામ જારી રાખ્યું, ને તેથી જુનાં કાવ્યોમાંથી કેટલાંક ઉત્તમ દેખાતાં કાવ્યોની નકલો, તેમ અસલ પુસ્તકો સાક્ષર શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી જે. પી. ને રૂબરૂમાં બતાવતાં તેમણે તે પોતાના ખર્ચે છપાવવાની મરજી બતાવી. આ પ્રમાણે થવાથી આ કામ વળી આગળ ચાલ્યું (હજી પણ ચાલુ જ છે) ને બે ત્રણ હપતે મોકલેલી નકલોમાંથી કેટલીક કવિતા ને કાવ્ય ચુંટી કાઢી તેને સાત લાગમાં પ્રસિદ્ધ કરવાનું નક્કી કર્યું.

પ્રથમ શેઠનો તેમ લેખકનો વિચાર એકાદ મોઢું

દલદાર પુસ્તક બહાર પાડવાનો હતો; પણ તેમ કરતાં તેના મોટા કદને લીધે, કીંમત વધી જતાં, તેનો જન સમુહમાં ઝાઝો ઉઠાવ થશે નહિ, તેમ જાણી દશ કે બાર ફરમાતું એકેક પુસ્તક બહાર પાડવાનું નક્કી કર્યું.

આ પ્રમાણે આ પહેલો ભાગ, ગુર્જર બંધુઓના હાથમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. પુસ્તકની પદ્ધતિ બૃહત્ કાવ્યદોહન જેવી રાખવામાં આવી છે. તે પ્રમાણે શરૂઆતમાં આઘ ભક્ત કવિ નરસિંહ મહેતાની થોડીક કવિતા મૂકી, તેની પછી કવિ પ્રેમાનંદકૃત ભ્રમર ગીતા શરૂ કરી છે. તે પછી કવિ તાપીદાસ કૃત અભિમન્યુ અભ્યાન લીધું છે. જો કે પ્રેમાનંદના અભિમન્યુ આખ્યાન કરતાં આ આખ્યાનમાં વીર રસની કંઈક ઝમાવટ ઓછી છે, છતાં પણ તે વાંચવા લાયક તો છે જ, તેમ તે પ્રેમાનંદ કૃત આ આખ્યાન કરતાં જુનું છે. પ્રેમાનંદનું આ આખ્યાન જ્યારે વિક્રમ સંવત્ ૧૭૨૭ ના શ્રાવણ સુદિ પંચમીએ રચાયું છે. (બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જો પૃષ્ઠ ૨૦૦) ત્યારે આ કવિનું આ આખ્યાન વિ. સં. ૧૭૦૮ ના અશ્વિન સુદિ ૨ ને શરૂવારે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં રચાયું છે.

આ આખ્યાનના ઇતિ ભાગમાં કવિ પોતાને ભૃગુપુરનો રહેવાસી ને બંધાશ જ્ઞાતિનો જણાવે છે. દિલ્લીર છું કે આ આખ્યાનની ફક્ત એક જ પ્રત

મળવાથી તેનું બીજું પ્રતો જોડે સંશોધન થઈ શક્યું નથી. આ પ્રત વિ. સં. ૧૮૧૯ માં લખાયેલી છે. લેખકનું નામ જણાતું નથી, પણ તે કોઈ ગોપાલલાલની ચોપડી છે, એવું જણાવી ઇતિ શ્રી ભાગ પુરો કર્યો છે. તે પછી જુદા જુદા કવિઓનાં છુટક છુટક ટંકશાલી પદો^૧ દાખલ કર્યા છે.

કવિ પ્રેમાનંદનાં નાટકોની અસલ પ્રતો, કે એક પણ પ્રત અત્યાર સુધીમાં (તેના કર્તૃત્વ વિષે ઘણા વાદવિવાદ ચાલ્યા છતાં) નહિ જડવાથી, હવે કેટલાંક નવા લેખકો, પ્રાચીન કાવ્યોનું નામ સાંભળતાં ભડકી ઉઠે છે, ને તેથી હરકોઈ કાવ્ય પ્રસિદ્ધ થતાં, તેની મૂળ અસલ પ્રત જોવા માટે માગે છે. આથી જણાવવું જોઈએ, કે લેખક તરફથી પ્રસિદ્ધ થતાં કાવ્યોની ઘણી ખરી અસલ પ્રતો, પાછળ જણાવી ગયા પ્રમાણે રાજરત્ન શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી જે. પી. ના જુના સંગ્રહમાં છે, તેમ થોડી ઘણી પ્રતો ગુજરાતી પ્રેસના આદ્ય તંત્રી મહુમ સાક્ષર શ્રી ઇન્દિયારામ સૂર્યરામ દેશાઈના સંગ્રહમાં છે. તેમ છતાં એવાં પણ કેટલાંક કાવ્ય, કે છુટક કવિતા લીધી છે કે, તેની અસલ ઉપરથી નકલ

૧. કેટલાંક મોટાં ગામોમાં જે કે ત્રણ ભક્ત ભેગા થઈ એકતારા અને મંજરાથી ભજન કરીતન કરે છે. તેવા લોકો ઘણાં રસિક ભજનને ટંકશાલી ભજન કહે છે, આ સંગ્રહમાંથી તેવાં ટંકશાલી ભજનો આ કાવ્યમાં લીધાં છે.

ઉતારી, તેના માલિકને તે પાછી આપી દેવામાં આવી છે, ને તે કોની પાસેથી, ને ક્યારે આણી, તે હવે ખડુ લાંબી મુદત વીતી ગયાથી યાદ પણ રહ્યું નથી.^૧

આ સાત ભાગમાંથી હાલ ત્રણ ભાગ છપાય છે ને ચાર ભાગ બાકી રહ્યા છે, તેને બનતી ત્વરાએ છપાવવા વિચાર છે. (પ્રભુ અમારી તે ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરે) આ સાત ભાગના દરેક ભાગમાં ઘણું કરીને કવિ પ્રેમાનંદનું એકેક અપ્રસિદ્ધ કાવ્ય આપવા વિચાર રાખ્યો છે. પહેલા ભાગમાં ન્હાની ભ્રમર ગીતા, બીજામાં વિષ્ણુ સહસ્ર નામ, ત્રીજામાં નાસિકેતાખ્યાન, ચોથામાં મૂળ ૨૯ કડવાંનું ઓખા-હુરણુ ને પાંચમામાં પાંડવોની લાંબગડ, છઠ્ઠા સાતમા ભાગ માટે હજી કંઈ નક્કી કર્યું નથી. ઓખાહુરણુ સિવાય બાકીનાં ચાર અસલ કાવ્ય કે કાવ્યની ન-કલો ગુજરાતી પ્રેસના સંગ્રહમાંથી રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ બી. એ. તરફથી મળેલી, તેની ઉપરથી શુદ્ધ કરવામાં આવી છે.

૧ દાખલા તરીકે સુરતના વાલ્મીક કાવરય કવિ માધવદાસ કૃત ભાગવત દશમ સ્કંધની અસલ પ્રત. હાલ ઝઘડિયાના એક મંદિરના સંયોગી સાધુ પાસે છે, તેને તેઓ ઘણી પૂજ્ય ગણતા હોવાથી વેચાણ આપી નથી, દેવના પવિત્ર ચર્ણ આગળ રાખી તેની પણ પૂજા કરે છે. આ કાવ્યનો ઘણો ખરો ભાગ બૃ. કા. દો. ૮ મા ભાગના પૃષ્ઠ ૫૬૩ ને છપાઈ ગયો છે.

આ બધા લાગેા મુખર્ધના રાજરત્ન સાહિત્ય અને કળા રસિક શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજીના આશરથી પ્રસિદ્ધ થવાના છે. ને થાય છે. તેથી સંશોધન કર્તા તેમનો અંતઃકરણથી આભાર માને છે. તેમનો આવો ઉદાર આશ્રય ન હોત તો આ જીનાં કાવ્યો એમનાં એમ નાશ થાત, કે વખતે કચરાપટ્ટીના ઢગલામાં નાશ પામત.

વળી મુખર્ધના પ્રખ્યાત સોલીસીટર રા. નગીનદાસ ત્રિભુવનદાસ માસ્તર. એલ, એલ, બીનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે, કેમકે તેઓએ આ કામમાં કીમતી સલાહ અને કાવ્યો ચુંટી કાઢવામાં સારી મદદ આપી છે.

તેમજ ગુજરાતી પ્રેસવાળા શેઠ નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ બી. એ. એ પોતાનો કીમતી વખત રોકી ઉપેદ્યતા લખી આપ્યો, તેમજ કાવ્ય પ્રેમાનંદ કૃત અપ્રસિદ્ધ કાવ્યની અસલ પ્રતો કે ઉતારેલી પ્રતો આપવાથી તેમનો પણ આભાર માનવો જોઈએ.

હાલના અને ભવિષ્યમાં થનારા કવિઓની કવિતાથી સાહિત્યમાં સારો વધારો થશે, પણ તેથી શું જીનાં યોગ્ય અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો કે છૂટક કવિતાને બહાર બહારમાં લાવવાની જરૂર નથી ? છે જ. તેથી પણ આપણા સાહિત્યમાં સારો વધારો

થશે જ. એક નિપૂણ વ્યાપારી પોતાની નવી ઉધ-
રાણી કરતાં કરતાં શું જીની આપદાદાના વખતની
ઉધરાણી વસુલ કરવાનું કદી પણ ભૂલે છે કે ?
આમ બંને રીતે લહેણું વસુલ કરવાથી જ તેની
મુડીમાં વધારો થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રભુ, આપણા
ગુજરાતી સાહિત્યમાં બંને તરફથી સારો વધારો
કરે. ભવતુ.

લેણાવાડા.
સં. ૧૯૭૬ ના
આષાઢ વદિ ૬ ને વાર રાત્રિ.

સંશોધન કર્તા.

ઉપોદ્ધાત

ગુજરાતમાં મુદ્રણકળાનો પ્રચાર થતાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ અર્થે અનેક પ્રયત્નો થયા છે, અને તે લોકોમાં સાદર પામ્યા છે. તેમાં શ્રીમાન્ શેઠ પુરુષોત્તમ વિશ્રામ માવજી જે. પી. ના આશ્રયથી નીકળતા આ “પ્રાચીન કાવ્ય સુધા”નો એક વધારો થાય છે. શ્રીમાન્ શેઠજી ગર્ભશ્રીમંત હોવા છતાં સાહિત્યના વિષયોમાં અને પુરાણી વસ્તુઓની શોધખોળમાં કાળજીપૂર્વક ભાગ લે છે, અને તેમણે ઘણી અપૂર્વ વસ્તુઓ બહાર આણી છે. તેમાં જે ખાસ કરીને મરાઠાઓના ઇતિહાસ સંબંધમાં સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. તેમના ઉદાર આશ્રય નીચે લૂણાવાડાના વિદ્યારસિક મહેતાજી છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળે આ કામ ઉપાડ્યું છે, અને તે યશસ્વી થાય એવું આપણે ઇચ્છીશું.

અત્યાર સુધીમાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી લોકોને જે અતિ પ્રિય હતું તેવું લગભગ સોએ એંસી ટકા જેટલું પ્રકટ થઈ ચુક્યું છે, છતાં શોધ ખોળ કરનારાઓને ઘણીવાર મુંઝવે કાઠ્યો વગેરે સાંપડી આવે છે, માટે એ દિશામાં પ્રયત્ન,

જેઓને એ વિષયમાં રસ પડતો હોય તેઓએ હજી
 પણ ચાલુ રાખવો જોઈએ. એમ પ્રયત્ન કરતાં કદાચ
 કોઈ રત્ન પ્રાપ્ત થવા આશા રહે છે. ગુજરાતી પ-
 ત્રના આદ્ય પ્રવર્તક મારા પૂજ્ય પિતાશ્રી સ્વ.
 ઇચ્છારામે એક ઠેકાણે જણાવેલું છે કે, જુનાં કા-
 વ્યોનો શોધખોળનો ધંધો એ ખરે ધૂળધોયાનો જ
 ધંધો છે, પણ એમાં મળી આવતાં રત્નની આશાએ
 એ કામ ચાલુ રાખવા જેવું છે. કંઈ નહિ તો ગમે
 તેવા શંશોધન કરેલા સ્વરૂપમાં જો એક વાર ભૂલ ચુક-
 વાળું વિસરાઈ જતું સાહિત્ય બહાર પડી જશે તો વળી
 કોઈ સાહિત્ય શોખીન તેમાંની ભૂલો દર્શાવી સુધારેલી
 આવૃત્તિ પ્રકટ કરાવશે. આનો એકજ દાખલો લો.
 કાવ્યદોહનના ચોથા ભાગમાં ભીમ કવિની હરિલીલા
 ષોડસ કળા છપાયેલી છે. તે ગમે તેવી અશુદ્ધ છે,
 પણ એ એવી અશુદ્ધ દશામાં છપાયેલી છે તો પણ
 લવિષ્યમાં કામ કરનારાને માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવી
 છે. તેજ પ્રમાણે કવિ શામળલક્ષ્મી સિંહાસન બત્રીશી
 પણ હજી અશુદ્ધ દશામાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે
 પણ સુધરાવી છપાવવા જેવી છે. આવા આવા ઘણા
 દાખલાઓ આપી શકાય તેમ છે. આટલાજ કારણે
 હજી પણ પ્રાચીન કાવ્યોની અનેક પ્રતો છપાઈ
 ને પ્રકટ થવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી તેમ થાય
 નહિ ત્યાં સુધી પ્રાચીન કવિઓની કૃતિની તુલના
 થઈ શકશે નહિ.

ધણાઓ જ્યારે પ્રાચીન કાવ્યોની કે કવિતાની વાતો કરે છે, ત્યારે કહે છે કે, “ ભાઈ, હવે તમે એનો છેડો મૂકો. એમાં બળ્યું છે શું ? ક્યાં આજના જમાનાના આધુનિક કવિઓનાં કાવ્યો, અને ક્યાં તમારા નરસિંહ, મીરાં, પ્રેમાનંદ, દયારામના કૃષ્ણ ગોપીના વિલાસનાં ગીતડાં ? હવે જમાનો બદલાયો છે. હવે તો શેક્સપીયર, કીત્સ, શેલી, ટેનીસન, મોલીયર, ટોલસ્ટોય, ટાગોરનો જમાનો આવ્યો છે. ત્યાં તમારાં આ જુના સૂર તાલનું ગાયન કોણ સાંભળશે ? એ બિચારા જુના કવિઓનાં અસ્થી ને રાખ તેઓની માટલીમાં ભર્યાં રહેવા દો, અને બહુ દયા આવતી હોય તો તાપી ગંગામાં પધરાવી આવો ! જેમાં કંઈ રસ નહિ, અલંકાર નહિ, ધ્વનિ નહિ, વ્યંજના નહિ, એવાં ગંધાતાં પદો અને કડવાં (વાળાં) આખ્યાનોના થોથાંને તેમની કુદરતી સ્થિતિએજ પહોંચવા દો ! એને બહાર કાઢી કાઢીને છપાવી છપાવીને કરશો શું ? કોણ વાંચવાનું છે ? લોકોને એવું સાહિત્ય પસંદ નથી અને કદાચ થોડાઓને પસંદ હોય તોપણ એ સાહિત્ય એટલું નિર્માલ્ય છે કે તેથી જેટલું વહેલું અદૃશ્ય થાય તેટલું સારું. ” વગેરે. આવા વિચાર ધરાવનારાઓને તો શો જવાબ આપવો ? એજ કે લોકોની રુચિ બિન્ન બિન્ન હોય છે, માટે જેઓને અમશે તેઓ ખરીદશે. બધાજ ન્હાનાભાલ કે

નરસિંહરાવ વગેરેના કાવ્યો વાંચી આનંદ માણી શકે તેમ નથી. જે કાવ્યો આજે આપણને નિર્માદ્ય લાગે છે તે એક કાળે લોકોમાં પ્રિય હતાં અને જેમણે એ કવિતાઓ કરી હતી અને વાંચી સંભળાવી હતી તેમને તો પ્રાણપ્રિય વસ્તુ હતી. એમ દરેક કાવ્યને અંતે જે કોઈ પુસ્તક ઓળવે, કે ચોરે તેને ઘાલેલા કપરા સોગંદ ઉપરથી જણાય છે. વળી કવિતાની વસ્તુ જો કે પ્રાચીન ગ્રંથો, જેવા કે રામાયણ મહાભારત ઉપરથી લેવામાં આવતું પણ તેની અંદર આવતા પાત્રોનું નિરૂપણ કવિના જમાનાનું હતું, તેથી પોતાનું અને સમાજનું પ્રતિબિંબ એ કથા આખ્યાયિકાઓમાં પડેલું જોઈને લોકો રાજીયતા હતા. કઠીણ દેવ ભાષા સંસ્કૃતનું જ્ઞાન બધાને એક સરખું હોતું નહિ, અને બધા બાણતા નહિ, તેવાઓ માટે કાદંબરી જેવું અપૂર્વ ગદ્ય કાવ્ય પહેલ વહેલું પ્રાકૃત ભાષા ગુજરાતીમાં પદ્યમાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તે શું જેવો તેવો પરિશ્રમ હતો ? જુના કવિઓના કાવ્યોમાં ચિતરાયણું ગુજરાતી પ્રજાનું જીવન ચરિત્ર હજી પણ ઘણું અંશે તેના તે રૂપમાં વિદ્યમાન છે, માટે તે કાવ્યો હજી લોકોમાં પ્રિય છે. આજના આધુનિક કવિઓની કે વાર્તા લખનારાઓની કવિસૃષ્ટિ જેવી ગુજરાતી પ્રજાની સ્થિતિ થઈ નથી, અને થાય એવી આશા પણ નથી. આમ આવી વસ્તુસ્થિતિ જ્યાં સુધી પ્રચલિત છે ત્યાં સુધી

જૂનાં કાવ્યે ફેંકી દેવા જેવાં નથી.

આવા વાતાવરણવાળી સ્થિતિમાં પ્રાચીન કાવ્ય-
સુધા પ્રકટ થાય છે તે માટે કોઇ દોષ દેશે નહિ
એવી આશા છે. આમાં કરાયેલાં સંગ્રહ કોઇની ધા-
રેલી કલ્પના જેવો ઉંચો અને સારો નહિ હોય તો
પણ જે કંઇ પ્રકટ થાય છે તે તે સમયનું સ્વરૂપ
હોવાથી આનંદ આપશે.

આ સુધાના પ્રથમ ઘુંટડામાં મહાકવિ પ્રેમા-
નંદનું એક નાનું સુંદર કાવ્ય છે તે સંબંધી કંઇ
ખુલાસાની અપેક્ષા છે. આ કવિનાં હજી બધાં પુ-
સ્તકો પ્રકટ થયાં નથી. હજી ઘણાં અશુદ્ધ દશામાં
જેવામાં આવે છે. જૂનાં હસ્ત લિખિત પુસ્તકો
જોતાં નીચે પ્રમાણેનાં કાવ્યે અપ્રસિદ્ધ દશામાં જો-
વામાં આવ્યાં છે. તેની કેટલાકની નકલ કરી લીધેલી
પ્રતો મારી પાસે છે, અને કેટલીક આગળ પાછ-
લનાં પાનાં ફાટી જવાથી અધુરી જ રહી છે. તેની
બીજી નકલો મળી શકી નથી. કોઇને પણ તેની
પ્રતો મળી આવે તે માટે તેનાં નામો અત્રે આપું
છું. (૧) નાસિકેતનું આખ્યાન. આ કાવ્ય
નાનું છે અને તે પ્રેમાનંદની સ્વર્ગની નિસરણી
જેવું સાદું છે. તેનો પ્રથમનો થોડો ભાગ મર્યો નથી.
આ કાવ્ય તેની પ્રથમની આરંભની કૃતિઓમાંનું
એક હોય એમ જણાય છે. પ્રેમાનંદથી પૂર્વે અર્ધ
અથવા કમિ મેંદલનું આ વિષય ઉપર રચેલું આ-

ખ્યાન તેનાથી ઉંચી પંક્તિનું છે. (૨) વિષ્ણુ સહસ્ર નામ. આ નામનું દેશી રાગમાં રચેલું નાનું કાવ્ય છે. એ મહાભારતના વિષ્ણુસહસ્રનું ભાષાંતર નથી, પણ કવિએ રચેલું નવીન જ પ્રકારનું છે. એની એક પ્રત વડોદરા લાયબ્રેરીવાળા આચકવાડ પ્રાચ્ય માળાના આધ્ય સંપાદક અને પ્રવર્તક સ્વ. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ દલાલ પાસે હતી. (૩) નરસિંહ મેહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ. આ નામનું એક લાંબુ કાવ્ય કાવ્યજ્ઞેહન ભાગ ૬ ક્કા માં છપાયેલું છે, પણ તેના પૂર્વરૂપ એક નાનું કાવ્ય પણ પ્રેમાનંદે રચેલું લાગે છે. તે ઉત્તમ પ્રકારનું નથી, પણ સુરતના ઘણા લોકો તે નાનું શ્રાદ્ધ વાંચે છે. તે પ્રમાણે (૪) શામળશાહનો વિવાહ. નામનું એક બીજું કાવ્ય છે. તેમાં અને સાહિત્ય માસિકમાં શ. શ. કાંટાવાળાએ છપાવેલા મોટા વિવાહમાં આસમાન જમીનનો ફેર જણાય છે. પ્રસ્તુત વિવાહ તેના રચેલા હુંડી, મોશાળાના ઘાટનું છે. તેમાં નાગરોની નીંદા વગેરે કશું નથી. પ્રથાનો પ્રવાહ સરખો વહેતો જણાય છે. (૫) પાંડવોની ભાંજમડ. નામનું એક નાનું કાવ્ય છે. તે પ્રેમાનંદે દોહા ચોપાઈમાં રચેલું છે. અત્યાર સુધીમાં પ્રેમાનંદે દોહા ચોપાઈમાં કેાઈ કાવ્ય રચેલું જણાતું નથી. તેથી આ કાવ્ય નવાઈ જેવું લાગે છે, પણ તેમાં ચાર પાંચ ઠેકાણે પ્રેમાનંદની સુદ્રા છે. પ્રેમા-

નંદના પુત્ર વલ્લભે કુંતિપ્રસન્નાખ્યાનમાં (૧૭૭૭ સંવત) જણાવ્યું છે કે હુહા ચોપાઇ, છંદ પદનાં પશુ ઘણાં કાવ્યો કરેલાં છે. તેથી અનુમાન થાય છે કે કદાચ આ તેમાંનું એક તો ન હોય ! કાવ્યમાં બહુ કવિત્વ દેખાતું નથી. (૬) મુદ્રા વગરની હારમાળાનું પ્રથમનું કડવું મળેલું છે. રા. કાંટાવાળા જણાવે છે કે પ્રેમાનંદે પોતાની છાપ આખ્યા વિના એક ૮૪ પદની હારમાળા રચી છે, અને તેનાં બે ત્રણ પદો એમણે છાપેલી પ્રતમાં આપેલાં છે. એક હારમાળાનું પુસ્તક મારા જેવામાં આવ્યું હતું તેમાં પ્રથમ કરવું પ્રેમાનંદના બીજા આખ્યાનના પ્રારંભના કડવા જેવું જણાયું હતું. પશુ તેમાં તેની છાપ નથી, અને પુસ્તક અધુરું હતું તેથી રા. કાંટાવાળાએ છાપેલા પદોમાંનું ૮૪ મું પદ તેમાં જણાતું નથી માટે તે વિષે શંકા રહે છે. (૭) પ્રેમાનંદનાં રચેલાં કાવ્યોના એક પુસ્તક જેની લખ્યા સાલ સં. ૧૭૯૬ ની છે તેમાં સ્ત્રી અને સંક્ષિપ્ત વનપર્વ છે. પશુ તેમાં પ્રેમાનંદની મોહર છાપ જણાતી નથી. તેથી તેના કર્તૃત્વ વિષે શંકા રહે છે. જો કે એ કાવ્યો પ્રેમાનંદનાં બીજાં કાવ્યોની ઘાટીનાં લાગે છે. (૮) ઓખા હરણ મૂળ રદ કડવાનું ? આ કાવ્ય સુધાના બીજા લાગોમાં રા. રાવળ પ્રકટ કરનારા છે. (૯) દશમ રકંધ-પ્રથમ પ્રમત્ન. સ્વ. હચ્છારામે પદબંધ આપું લાગવત

છપાવેલું છે. તેમાં ૧૧ સ્કંધો ગણદેવીના વલ્લભ
 ભટના રચેલા છે. દશમ સ્કંધ પ્રેમાનંદ અને સુંદર
 મેવાડનો રચેલો છે. આ દશમ સ્કંધ કવિએ અ-
 ધુરો શા માટે મૂક્યો ? તેનો સંતોષકારક ખુલાસો
 હજી સુધી થયો નથી, અને થાય એવો સંભવ
 જણાતો નથી. હા, કદાચ કેાઈ ફક્કડ વલ્લભનું
 પ્રેમાનંદચરિત્ર પ્રકટ કરે તો તેમાંથી મળી આવે
 તો કહેવાય નહિ. પણ હાલ તો જે વસ્તુ સ્થિતિ
 છે તેનો જ આપણે વિચાર કરવાનો છે. સુરતના
 પ્રેમાનંદના કાવ્યના શોખીન રસિક પુરૂષો કહે છે
 કે પ્રેમાનંદ કવિનો દેહ સુરતમાં પડ્યો હતો, અને
 જદા ખાડી તથા હરિપુરામાં જ્યાં એ કવિતા ગાઈ
 સંભળાવતા હતા ત્યાં સુંદર નામનો એક મેવાડો
 બ્રાહ્મણ તેનો શિષ્ય નવો સવો થયો હતો, અને
 તેની સાથે બેસીને કથા કરતો હતો. કવિએ પ્રથમ
 સાદા ઢાળ કડવાંમાં દશમ ખનાવવાનો વિચાર રા-
 ખેલો છે અને થોડું તે અંગે કાવ્ય કરેલું, પણ
 પાછળથી લોકોએ આગ્રહ કરતાં હાલનો દશમ
 સ્કંધ રચવાનો આરંભ કર્યો હતો. કારણ કે પ્રભા-
 વના અપ્તનમાં પદો અને રાગ રાગણી વગેરે નહોતા
 પણ સાદો જુથા સંબંધ હતો. તે લોકોને પસંદ
 પડ્યાં નહિ. સુરતના મહેલાણીઓને તો ફીકકુ ક્યાંથી
 લાધે ? તેઓએ કવિને રસ પુરીત શ્રી કૃષ્ણનું
 ચરિત્ર રચવાનો આગ્રહ કર્યો તેથી તેણે હાલનો

દશમ સ્કંધ રચ્યો છે. પણ તે પૂર્ણ થવાનો પ્રસંગ આવે તે પહેલાં કવિની તબીયત લથડી અને તેણે પોતાની સાથના શિષ્યોને તે પૂરો કરવાને કહ્યું અને નમુના માટે થોડું રચી લાવી બતાવવા જણાવ્યું. બીજાઓએ જેટલો કાવ્ય ભાગ રચ્યો હતો તે સારો પણ દરેકે પોતાની મુદ્રામાં પોતાને કવિ તરિકે ઓળખાવ્યો હતો, તે પ્રેમાનંદને ગમ્યું નહિ. સુંદરે સાદા ઢાળમાં કવિતા રચી બતાવી, પણ કવિના સ્વભાવથી જાણીતો હોવાથી અને કવિ નામની ચીડ હોવાથી તેમ જ કવિની કવિતાની તોલે કઠી કોઇ આવી શકે તેમ નહિ હોવાથી પોતાના નામ પાછળ કે આગળ કવિ શબ્દ વાપર્યો નહિ પણ સાદું ‘ધનદાસ સુત સુંદર’ એવું નામ મૂક્યું. કવિને તેની સાદી કવિતા જો કે પ્રસંદ પડી નહિ તો પણ તેના નિરભિમાનથી અને વિવેકથી પ્રસન્ન થઇ દશમ સ્કંધ પૂરો કરવાનું કામ તેને સોંપ્યું, અને તે પ્રમાણે સુંદરે ૫૩ અધ્યાયથી તે ૯૦ અધ્યાય સુધીનો દશમ સ્કંધ ભાગ પૂર્ણ કર્યો. પ્રેમાનંદ કવિએ માર્કણ્ડેય પુરાણમાં પુરાણીઓ વગેરેની જે ઊંટકણી કાઢી છે તેનું તદ્દન અદર્શન દશમ સ્કંધમાં જણાય છે. પણ કવિએ અત્યંત વિવેકથી એ કાવ્ય રચ્યું છે અને ઓતાઓનું મન રંજન કર્યું છે. કવિએ પ્રથમ દશમ સ્કંધ ઠેવું રચ્યું હશે તે બોવા બાજુવાનું સાધન પ્રાપ્ત થયું નથી. આજથી થોડા

વર્ષની વાત ઉપર એક સમયે કાવ્યદોહન ભાગ ૩
 જામાં આપેલી પ્રેમાનંદ ભટ્ટ વિરચિત બ્રમર પચ્ચી
 શી હું વાંચતો હતો ત્યારે તેમાં છાપેલું ૯ મું પદ
 વાંચતાં મને સહજ શંકા થઈ કે પચ્ચીશીમાં બધાં
 પદો હોવાને બદલે આ પ્રથમ વળણ અને પછી
 ઢાળ કયાંથી ? શું બ્રમર પચ્ચીશી કથાનો છુટો
 પાડેલો ભાગ હશે ? તે ઉપરથી પદબંધ શ્રીમદ્
 ભાગવતનો દશમ સ્કંધ તપાસી જોયાં, પણ તેમાં
 અને આમાં ઘણો ફેર જણાયો, અને મૂળ શંકા
 પડતાં પદનાં વળણ અને ઢાળ તેમાં જણાયાં નહિ.
 કવિએ શા હેતુથી આમ કર્યું હશે તેની કલ્પના તે
 વખતે મારાથી થઈ શકી નહિ. ? માત્ર એટલું અનુ-
 માન થયું કે બ્રમર પચ્ચીશી કવિની પ્રથમ કૃતિ
 હોવી જોઈએ. અને તેને સુધારીને વૈરાગ્યનો ભાગ
 વધારી કવિએ નવા સ્વરૂપમાં દશમમાં ગોઠવી છે.
 પણ પેલા ૯ મા પદનો કંઈ ખુલાસો જોઈ નહિ.
 તે પછી મને દશમ સ્કંધની એક જે પ્રતો મળી
 તેમાં એક પ્રત મને પ્રેમાનંદની પ્રથમ કૃતિ તરીકે
 જણાઈ. આ પ્રથમ કૃતિની મૂળ હસ્તલિખિત અધુરી
 પ્રત ઘણા સારા અક્ષરે કોઈએ લખી છે. અક્ષરો
 એક સરખા અને ઘાટીલા છે; પણ તેમાં મને કોઈ
 પણ ઠેકાણે પ્રેમાનંદના નામની છાપ જણાઈ નહિ.
 વળી તેનો આરંભ પણ ખીલ જ રીતે કરેલો જ-
 ણાયો હતો. માત્ર જે કડવામાં ઉદ્ભવ અને ગોપીનો

સંવાદ આવે છે તેમાં પ્રેમાનંદનું નામ આપેલું છે. એ સિવાય બીજે કશે પણ નામ નથી. અને તેટલો ભાગ આ પ્રાચીન કાવ્ય સુધાના પ્રથમ ભાગમાં રા. રાવળે નકલ કરી લઈને છાપેલો છે. પ્રતો તપાસતાં જણાયું કે પ્રેમાનંદનો પ્રથમ વિચાર કંઈ દશમ સ્કંધ રચવાનો નહતો, પણ કુમાર સંભવમાં કામદહન થયા પછી કામદેવ કૃષ્ણપુત્ર પ્રદુમ્ન તરિકે જન્મ્યા તે માટે તેનું આખ્યાન રચવા પ્રેમાનંદનો વિચાર હતો. તેટલા માટે તેણે પ્રથમ ભાગવતના ચોથા સ્કંધમાં જ્યાં દક્ષયજ્ઞ અને સતીનું આખ્યાન છે ત્યાંથી કથા ભાગ ઉપાડ્યો હતો. તે પછી ઇશ્વર-પાર્વતીનો પરિણય વર્ણવી કામદહનની કથા વચ્ચે આણી હતી અને કામદેવના દહન થયા પછી મહાદેવે શોક કરતી રતિને જણાવ્યું કે કામદેવનો જન્મ શ્રીકૃષ્ણને ત્યાં થશે માટે ત્યાં સુધી તું વાટ ને. તે પછી કામ સંભવને અંગે પ્રેમાનંદે શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર ગાયું અને રૂકમણિને પરણ્યા અને ત્યાંથી પ્રદુમ્ન કુમારનું ચોરાવું થયું, શંખરનો વધ થયો, તે વર્ણવ્યું હતું. પણ કાવ્ય પૂર્ણ કરી શક્યા નહતા. કવિએ જ્યારે આ પ્રમાણે આખ્યાન રચ્યું ત્યારે વચ-માં જ સુરતના લોકોએ તેમને શ્રીકૃષ્ણનું ચરિત્ર દશમ સ્કંધ પ્રમાણે જરા વિસ્તારથી અને રાગ રાગ-ણીમાં રચવા વિનંતિ કરી, એવી હંતકથા છે. અને બ્રમર-ગીતા છુટી પાડી નવાં પદો ઉમેરી બ્રમર પચ્ચીશી

ળનાવી. આ પચ્ચીશી સુરતના લોકોને બહુ પસંદ પડી હતી. મૂળ બ્રમર ગીતા ઉપરથી બ્રમર પચ્ચીશી કવિએ રચી તેની છાપ બ્રમર પચ્ચીશીના ૯ મા પદમાં કવિએ રાખી મૂકી છે અને તે પદ મૂળ કથાનો કેવી રીતે લાગ થાય છે તે આ પુસ્તકમાં આપેલી બ્રમર ગીતા ઉપરથી વાંચનારને સહજમાં જણાશે. કડવા ૩૩ નો પ્રારંભ અને બ્રમર પચ્ચીશીના ૯ મા પદનો પ્રારંભ તથા ઢાળ એક સરખા જણાય છે. તે ઉપરથી ઉપર જણાવેલી દંતકથાને ટેકો મળે છે. આ બ્રમર ગીતા અને બ્રમર પચ્ચીશી સાથે રાખીને વાંચવાથી ઘણી વાતનો ખુલાસો શોધ-રસિકોને થશે. અને તેની સાથે દશમ સ્કંધનો વૈરાગ્યપૂર્ણ ભાગ વાંચવામાં આવશે તો પ્રેમાનંદની ઉત્તરૈત્તર કૃતિઓમાં કેવો ફેરફાર થતો ગયો છે તે સમજાશે. અને ત્રણેમાં પ્રથમ કૃતિ બ્રમરગીતા જ સર્વોત્તમ જણાશે. ગોપીઓના હૃદયને ભાવ બેટલો સારી રીતે એમાં આપેલો છે તેવો બીજામાં જણાશે નહિ. દશમસ્કંધનો તેટલો ભાગ આ ગીતા આગળ પ્રીકકો લાગે છે.

પ્રેમાનંદની પ્રથમ કૃતિ સંપૂર્ણ દશામાં પ્રાપ્ત થઈ હોત તો એક ઉત્તમ કાવ્ય આપણને મળત. કવિ, મૂળ પ્રથમ કૃતિ પણ પૂરી કરી શક્યા નહિ તેમ જ દશમ સ્કંધ પણ પૂર્ણ કરી શક્યા નહિ. અને પ્રથમ કૃતિની જે પ્રત મળી હતી તેનાં આગળ

પાછળનાં પાનાં ફાટી ગયાં છે તેથી તે અધુરી છે. તેની બીજી પ્રત શોધ કર્યા છતાં મળી શકી નથી. કવિએ આ પોતાના કાવ્યનું નામ શું રાખવા ધાર્યું હશે તે સમજાતું નથી. કામદેવના પુનર્જન્મ સુધીની હકીકત આમાં છે. કવિ કાલિદાસે કુમાર સંભવમાં કામ દહન પછીની વાત મૂકી હીધી છે અને કુમાર-કાર્તિકેયની વાત જણાવી છે. પ્રેમાનંદને કદાચ તેમાં ઉણપ લાગવાથી કામદહનની વાત સાથે કામજન્મની વાત જોડી શિવ અને કૃષ્ણ ચરિત્ર ગાવાનો પ્રયત્ન આદર્યો જણાય છે. તે રીતે સંકળના જોડી છે તે ખરે ઉત્તમ હતી, પણ તે પાર પડી શકી નહિ એટલું માત્ર શોચનિય છે.

સામાન્ય રીતે પ્રજ્ઞના જીવન અને કાવ્ય સાથે ઘાડા સંબંધ હોય છે. પ્રજ્ઞ જેવું જીવન ગાળે છે તેનું પ્રતિબિંબ કવિએ કાવ્યોમાં ચીતરી બતાવે છે. આ કારણને લીધે પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો આપણને કથા વાર્તા આજ્યાનો અને છુટાં પદો ગરબીમાં મળી આવે છે. ગુજરાતી પ્રજ્ઞનો જીવન વહેવાર ઘણો સદો છે. તેમાં તેઓની રાજકીય દશામાં પડતી વધ. તેઓના જીવનમાં કંઈ કૌતુકમય કે કુતુહલ કશું મળતું નથી. ગુજરાત જો કે તેના ખેતીવાડી અને અનાજાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિને લીધે હિન્દુસ્તાનની વાડી કે બગીચો અર્થશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ કહેવાય છે છતાં પણ તેમાં આંખને ટાઢક વળે એવાં સ્થિતિ

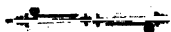
સૌન્દર્યનાં સ્થાનો ઘણાં જ અદ્વ્ય છે, નહિ જેવાં જ છે. કવિ હૃદયને ચમકાવે એવાં ગિરિશૃંગો, પહાડો, જોસલેર વહેતી નહીના ઢાળાવો, વિશાળ સરોવરો કે વનો ગુજરાતમાં નથી, કે ઉલ્લસિત કરે અથવા પીમળાળે એવો સમાજ વહેવાર નથી. પણ સર્વત્ર સાદુ નિયમિત, વેપારી જીવન દેખાવ કરે છે. જૂના કાળમાં તેમ હતું તેમ હાલમાં પણ તેમ છે. એટલે પશ્ચિમના કવિઓ જેવી કાવ્યકૃતિઓ આપણામાં ક્યાંથી જણાય ? તેમજ રાજકીય વહેવાર પણ આપણે મંદ હતો, તેથી તેને અંગે પણ કાવ્યો રચાયાં નથી. વળી શૂરવીરતાનો અંશ જૈનો વગેરેના સંસર્ગથી ક્યારનો એ નાશ પામી ગયો હતો તેથી તે રસનાં કાવ્યો પણ નથી. તે માત્ર સાદાં કાવ્યો આખ્યાનો વાર્તાઓ જ જુનામાં જણાયાં કરે છે. મનુષ્ય માત્રના હૃદયમાં રહેલો પ્રેમરસનો ભાવ લોકલાજને લીધે સામાન્ય સ્ત્રીપુરુષોના હૃદયના ભાવ તરીકે બહાર નહિ પડતાં કૃષ્ણ ગોપીના નિમિત્તે બહાર પડ્યો છે, પણ તેમાં પણ કંઈ નવીન વિશેષતા કે અમત્કૃતિ નહિ રહેવાથી તે પણ પછી ફીકકો લાગે છે. આ પ્રમાણે ગુજરાતીઓની સામાજિક પરિસ્થિતિ હોવાથી તેઓના કવિઓનાં કાવ્યો પણ તેવાજ પ્રકારનાં છે. ભાષાને રાજ્યાશ્રય નહતો તેમ તેના દ્વારા શિક્ષણ પણ અપાતું નહતું. એટલે જે કોઈ રચાતું તે સંસ્કૃતમાંથી ગુજરાતીમાં

આશુવા પ્રયત્ન કરતું. અને તેથી સંસ્કૃત સાહિત્યના ખજાનારૂપ રામાયણ, મહાભારત, કથા સરિત્ સ્નાતર, પંચતાંત્ર, હીતોપદેશ, ભટ્ટહરિનાં શતકો વગેરે ઉપરથી આખ્યાનો કથા વાર્તા રચાવા લાગ્યાં અને તેમાં આવતાં પાત્રોના ચરિત્ર નિરૂપણમાં પ્રજા જીવનની છાપ જણાતી હતી. જુનાં કાવ્યો આ વિચારે—આ દ્રષ્ટિએ જોવાનાં છે. પ્રાચીન કાવ્યમાળા, કાવ્યદોહન અને આ કાવ્યસુધાનાં કાવ્યોની તુલના એ રીતે કરવાની છે. સ્ત્રીઓના વિરહની લાગણી મહિના, તિથિ અને વારો ઉપરથી જણાય છે. પ્રેમનું દર્શન કૃષ્ણ ગોપીઓના સંવાદોમાં પ્રકટ થાય છે. વીરરસનું ઝરણું સુધન્વા આખ્યાન અને અભિમન્યુ આખ્યાન વગેરેમાં ઝરે છે.

લક્ષિત અને વૈરાગ્ય લક્ષ્તોના પદોમાં દેખા દે છે. સર્વત્ર આ પ્રકાર, એક સરખો જણાયા કરે છે. એક અથવા બીજા પ્રકારે એકની એક જ વાત જ્યાં ત્યાં વાંચનારને જણાશે. એમાં કદિ કવિત્વશક્તિ જ્યારે પ્રેમાનંદ, દયારામ વગેરે કાવ્યો રચે છે ત્યારે પૂર્ણ લલકભારી ઉઠે છે, અને તેથી આજ પછી તેઓનાં કાવ્યો લોકપ્રિય છે. તેઓની કવિતા મોટે ભાગે સર્વાનુભવ રસિક છે, પણ નિરૂપણ કરવાની શક્તિ તેઓમાં હાલના કરતાં વિશેષ સારી છે. આજના કવિઓમાં ઘણા સ્વાનુભવ રસિક છે. પણ તેનું જે અનુકરણ થાક બંધ થાય છે તેમાં તો કશો માલ

હોતો નથી. મોટે ભાગે અંગ્રેજ કે કોઈ અન્યદેશીય કવિની કવિતાનું અનુકરણ હાલના કવિઓમાં વિશેષ આગળ પડતું હોવાથી તેવી ભાવના નહિ ધરાવનાર જનસમાજના મોટા ભાગમાં તેઓ જુના કવિઓ જેટલા લોકપ્રિય થઈ પડ્યા નથી. એટલા માટે આ જુના કવિઓનો સંગ્રહ લોકોમાં પ્રિય થઈ પડશે એવી આશા છે.

નટવરલાલ ઈચ્છારામ દેસાઈ.

અનુક્રમણિકા.

પદ.	પૃષ્ઠ.
નરસિંહ મહેતા.	
ખંડવોતું જુમડું.	૧
પાંડવ દ્યુત રમવાનેરે બેઠા,	
હાલશ મહિના.	૩
સખી કાર્તિક માસે કૃષ્ણજી,	
પ્રેમાનન્દ ભટ્ટ.	
ન્હાની બ્રમર ગીતા.	૫
તાપીકાસ.	
અભિમન્યુ આખ્યાન.	૩૦
નાગર.	
મનુષ્યા દેહ પામીને સાધન થું કર્યું.	૮૩
કૃષ્ણમરામ.	
સાચા રનેહી હારિકૃષ્ણ બજી બે પ્રાણી.	૮૫
કળીર.	
બજન કરી બે રે, બજન કરી બે.	૮૬
કલ્યાણ.	
હાં રે જોનો યોયો રે ટેક અહંકાર.	૮૬
ગિરધર.	
અખંધા આખ્યાન.	૮૭
ખાંડ પામી ખંડના, ત્યાં કેળાં કોણુ માત્ર,	

હરિવિદ્યા.

અસંત લક્ષ્ય.

ભગવાં કરીને જ્ઞાન બસાવે. ૮૯
પ્રાણી તને કોણે બમાવ્યો રે

પ્રીતમનાસ.

હરિભક્તાની હાંસી કરે. ૯૨
બજન કરી બે બાવે રે. ૯૩
એવો અપરાધી કોણુ છે રે. ૯૩
રામ નામ તું રટ રે પ્રાણી. ૯૪
રસિયો ભોગી છે બાવનો. ૯૪
આનંદ મંગળ કરે આરતી. (આરતી.) ૯૫

વરસી.

હરિ બજવાને રે, મનુષ્યા દેહ ધરી રે. ૯૬
લટકે લોભાણી રે, બાધ હું તો લાલને. રે. ૯૭
લોક રસિયા રે લોક રસિયા, ૯૭
જમુના જળ બરવા જતાં વાજે. ૯૮

હરિશ્ચંદ્ર.

રેંટીયાનું પદ. ૯૯
સખી જોને રેંટીયો મારે રે, ૯૯

પ્રાગજાલ.

નિર્વાણી નિર્વાણી નિરખ નામ નિર્વાણી રે. ૧૦૦
રંગ લાગ્યો, રંગ લાગ્યો. ૧૦૦

કુંભરપુરી.

દિલ દરિયામાં કુંમડી દીધી, (તંબુરામાં ગવાતું પદ.) ૧૦૧

મુકુંદ.

કચ્છેતીની કહે છે રે, ૧૦૨

કૃષ્ણરામ.

તમે ગોવિંદ ગરીબ નીવાળ રે. ૧૦૩

જીવણદાસ.

મુરતા ભાગી રે ત્યારે બ્રમણ રે ભાગી. ૧૦૪

(દાદસ મહિના) કાર્તિક મહિને કંથજી, શું કીધું રે. ૧૦૫

ધન્યારામ ભક્ત.

શાંતિ પમાડે તેને તે સંત કહીએ, ૧૦૬

દુલ્લભદાસ.

સખી દુઃખડાંમાં ગયાં હુલી રે, ૧૦૭

રત્નેશ્વર મેધજી.

કૃષ્ણ વિરહના દાદસ મહિના.

સખી ચંકરનંદનને હું નમ્રું. ૧૦૮

મીરાંબાઈ.

રામ રાખે તેમ રહીએ, ૧૧૯

હુંકડું મહારાજ વૈકુંઠ, ૧૧૯

કાણ તારું છે સાચું. ૧૨૦

વારું મારા વીરા રે. ૧૨૦

અમને મળીયા છે નંદલાલ રે. ૧૨૧

રામ સીતાપ્રીતિ તારી બેઠ લાગી. ૧૨૨

હરજીયું લાગ્યો મારો નેહ રે. ૧૨૩

એ તે દિન ન જાન્યો તરેશ મમ. ૧૨૩

હમ પરદેશી પંછી લોક.	૧૨૩
અપને બાલમકી બાત રે.	૧૨૪
શામળીયા શામળીયા હો.	૧૨૪
પહેલાં તો હું કાંઈ નવ જાણું.	૧૨૫
કનૈયા તારો જમુનામાં કુદ પડ્યો.	૧૨૬
મન મોહું મા'વે.	૧૨૭
તું તો આવને સહીયર.	૧૨૭
શ્રીહરિ શ્રીહરિ મારી શી ગતી થશે.	૧૨૭

રાધાબાઈ.

જેનો પીયુડો તે પર ઘેર જાય.	૧૨૮
----------------------------	-----

મંગાબાઈ.

મને રામ રતન ધન છુટવા દો.	૧૨૯
--------------------------	-----

શિવલક્ષ્મી.

આત્માનો શો વિશ્વાસ.	૧૨૯
---------------------	-----

કવિના નામ વંગરની કવિતા.

શ્રી કૃષ્ણની બાલ લીલા.	
હળવા હળવા હેતમાં રે.	૧૩૧

પ્રાચીન કાવ્યસુધા.

ભાગ ૧ લો.

નરસિંહ મહેતો.

પાંડવોનું જીગડું.

૫૬.

(ઝાખા કહે છે સુણુ સાહેલી, લાવ નાથને વહેલી વહેલી-
એ રાહે ગવાશે.)

પાંડવ ઘુત રમવાને રે બેઠા, ઝોશીઝાળા સભામાં રે પેઠા,
પાંડવે લણવું ને ગણવું વિસાર્યું, જીગડું રમીને રાજ્ય
શુભાન્ન્ય.

હાર્યા હસ્તી ઘોડા ને ઠાઠ, હાર્યા હસ્તીનાપુરનું રાજ્ય,
પછે પાંડવે વાત વિચારી, પછે હાર્યા તે દ્રૌપદી નારી.
ગદગદ કંઠે બોલ્યા રાજન, સતીને લાવો સભામાં જન,
એવું કેહેતાં દુઃશાસન ધાયો, જઈ સતીનો પાલવ સાહ્યો,
સતીએ મનમાં તે વાત વિચારી, પાંડવ ઘુત રમતાં
બેઠા હારી,

ધાળે ધાળે અનાથના નાથ, મારી લજ્જા તમારે હાથ.

મારું તન ઉઘાડુંરે થાશે, તમારું ખાનાનું પત જાશે,
મેં તો દિશ દ્વારકા નિહાળી, મારી વારે ન ચઢયા
વનમાલી.

હરિનો ગરૂડ ગયો કંઈ ચારે, મારા કર્મનો આવ્યો પાર.
પછે કરમાં લાકડી સાહી, હરિ આવ્યા દ્વારકાથી ધાઇ,
સતીની ભીડે આવ્યા જગદીશ, બહેની ટાળો હૃદીયાની રીસ.
આસન આપ્યું છે અવળે હાથ, આવી બેઠા ત્રિલોચન નાથ.
હરિએ હાથે ઝાલી પંચાળી, એતો એવારણું લે વારીવારી.
સાચું બોલોને મારા સમ, પાંડવ ધૃત રમતાતા ક્યમ,
પાંડવ ધૃત રમતાતા જ્યારે, હું તો નોતો દ્વારકા ત્યારે.
એવું બાણું તો વેહેલો આવું, બહેની થાતો કવેશ શમાવું,
મુને કેશ આલીનેરે તાણી, દુષ્ટ સભામાં દાસી કહેવાણી,
હુંતો ધુશકે ધુશકે રોઇ, મારી વહારે ન ચઢ્યું કોઇ
કર્ણ દ્રોણ જેવા રહ્યા જોઇ, હું તો ભરી સભામાં રોઇ
દુઃશાસને ચીર મારાં તાણ્યાં, રાજા ધર્મે નજરમાં ન આણ્યાં
એ તો કેહેવાય છે રાય ધર્મ, મારી વેળાએ થયા અધર્મ,
પવનમુતે તે બળ દાખવીયું, રાય ધર્મે તે વહાર ન કરીયું,
હું તો પાંચ પતિનેરે પામી, સહુકોને અકેકો સ્વામી,
કઠીઆરો ત્રીયાનેરે પાળે, રાંક રળી રળીને ખવડાવે,
પાંચ બેઠાં લોપી મારી લાજ, મારી વારે ન ચઢયા
મહારાજ.

બહેની દૃઢ રાખોને રે મન, આંસુ લુએ છે જગજીવન,
જેણે તાણ્યા તમારા રે ચીર, તેના હાથ કપાવું રાખો ધીર,
એ દુઃશાસનના હાથ કપાવું, બહેની વીર તમારો કહાવું,

એના સોએ સાથીને સંહારું, શિર રણમાં રડવડતું રે દેખાડું,
જેની સ્ત્રી સૂરજને નવ જોતી, તેને હોંડાડું રણમાં રોતી,
સતીની ભીડે આવ્યા જહુવીર, ત્રાગે ત્રાગે તે પૂર્યા ચીર,
જ્યારે મળ્યા નરસૈયાનો સ્વામી, સતી દ્રોપદી આનંદ પામી.

દ્વાદશ મહિના.

(સીતાજીના મહિનાના રાગે ગવાશે.)

સખી કાર્તિક માસે કૃષ્ણજી, મૂકી ગયા રે મહારાજ,
રૂદન કરે રાણી રાધિકા, નેત્રે આંસુની ધાર,
હરિ ! વના હૈડું સુકાય છે,
પાપી પ્રાણ ન જાય, લોભી જીવડો ન જાય,
શું રે જીવું સંસારમાં.
માગશર મહિને માન્યું નહીં, મારા મોહનલાલ,
સેજલડી રે શૂંની પડી, પ્રભુ વિના કેમ રેખાય. હરિ.
પોષ મહિને પેખ્યા નહીં, જ્યોત્ષ્ઠાજીના કા'ન,
અધવચ મૂક્યાં આ સમે, રડવડતાં રે વન. હરિ.
મહા મહિને મહારાજને, તેડી લાવો રે ઘેર,
નયણે નિર્મુ મારા નાથને, થાય લીલા રે લેહેર. હરિ.
ફાગલ કૂલ્યો રે હે સખી, કૂલ્યો કમળાનો કંથ,
હૈયામાં હર્ષ છે ઘણો, કેમ ખેલું વસંત. હરિ.
ચૈત્ર માસે ચિત્ત ચાલે નહીં, નવાં પહેરવા ચીર,
સ્વામી વિના શણગાર કેમ સજીવું, કેમ સોહાવું શરીર. હરિ.

વૈશાખે રે વન મોરીયાં, મોરી હાડમ દ્રાખ,
 કોયલડી રે ટઉકા કરે, પાકી આંખાની સાખ. હરિ.
 જોઠ માસે રે રવિ તપ્યો, વાય અતિશય લૂખ;
 ભીતર ભડકો થઇ રહ્યો, કોઇ જાણે ના દુઃખ. હરિ.
 અષાઠ માસ ભલે આવીયો, વરસે ધન ધનઘોર,
 ચહુ દિશ ચમકે રે વીજળી, મધુરા ખોલે રે મોર.હરિ.
 આવણુ વરસ્યો રે સરવડે, વીજલડી ખડુ થાય,
 કઠિન હૈયાના રે કહાનજી, દુઃખ અળગાં ન આવ.હરિ.
 ભાદરવો ભર ગાજ્યો, વરસ્યો ચારે રે પાસ,
 જ્યાં જોઈ ત્યાં જળ ભર્યું, વધ્યાં દુઃખનાં રે આડ.હરિ.
 આસો માસે હરિ આવીયા, આબ્યા અખળાની પાસ,
 આશા પુરી એણે મનતણી, વહાલે રમાડ્યાં રાસ.હરિ.
 ખાર માસ પુરા થયા, આબ્યો અધિક માસ,
 કર જોડી કરે વિનતી, આય નરસૈયોદાસ.^૧ હરિ.

૧ સંવત ૧૮૯૩ માગશર સુદિ ૧૪ ની લખેલી ચોપ-
 ડીમાંથી આ મહિના શુદ્ધ કરીને ઉતાર્યા છે.

પ્રેમાનન્દ ભટ્ટ.

નહાની બ્રમર ગીતા.

*કડવું ૪૧ મું—રાગ રામઝી.

શ્રી શુક બોલ્યા સાંભળ રાયજી, શ્રી હુરિ કેરી કહું તે કથાયજી
વસુદેવ મનમાં વાત વિચારેજી, રામ કેશવને થયાં વરસ અ-
ગીયારજી.

ઢાળ.

અગીયાર વરસને બાવન દિવસે, પ્રભુ પધાર્યા ઘેર,
ઉપવિત સમયની પ્રાપ્તી થઈ, હવે કહું તેની પેર.
પછે ગર્ગ ઋષિને તેડાવીયા, વસુદેવે વેગે કરી,
વસુદેવજીને વાંચી આપી, રામકૃષ્ણની જન્મોતરી.

* ગુજરાતી પ્રેસના શેઠ નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ
ખી. એ. પાસેના એક હસ્તલિખિત કાવ્ય ઉપરથી કવિ
પ્રેમાનન્દ કૃત આ નહાની બ્રમરગીતા ઉતારી પ્રસિદ્ધ કરવામાં
આવી છે. આ હસ્તલિખિત કાવ્યના આરંભનાં, તેમ છેડાનાં
કેટલાંક પાનાં ફાટી જવાથી કાવ્યનું નામ ઠામ વગેરે જ-
ણાતું નથી. તેમ જ બ્રમર ગીતા વિના બાકીના કોઈ પણ
કડવામાં કવિનું નામ પણ નથી. તો પણ કાવ્ય વાંચી જોતાં
તે પ્રેમાનન્દ સુત કવિ વલ્લભ કૃત રતીકામાખ્યાન નામના
કાવ્ય જેવું જણાય છે. તેથી વખતે તે કાવ્ય પણ આ હેતુ.
આ નહાની બ્રમર ગીતામાં મંગળાચરણ નથી, તેમ
કવિ પ્રેમાનન્દ કૃત મોટી બ્રમરગીતા (બ્રમર પચીશી)

અતિ શુભ ફળ સાંભળી, વસુદેવ મન આનંદ,
 વૃષભને ઘેર ચંદ્ર તેથી, હવા ખાલમુકુંદ.
 ઉપવિત મુહૂર્ત માધ સુદિ, પંચમીને ગુરુવાર,
 રેવતિ રૂક્ષ સોહામણૂં, યોગ વૃદ્ધિ બળકર્ણુ સાર.
 સ્થિર લગ્ન વૃષભ સાધીયું, ગુરુ બ્રહ્મ કેંદ્ર ત્રિકોણુ,
 બુધ શશી^૧ શુભસ્થાન પામ્યા, અતિ બળ તેનું પોણુ.
 ઉપદેશ ગુરુ ગર્ગે કર્યો, એમ ગાયત્રિવૃત આશ્રમ થયા,
 બ્રહ્મ તેજ તે વૃદ્ધિ પામ્યું, બ્રહ્મ કર્મ કરે રહ્યા.
 પછે વેદાધ્યયન કરવા કાળે, થયા તત્પર શ્રી હરિ,
 વસુદેવે દાન અનંત કીધાં, પરમેશ્વર પ્રીત્યે ધરી.
 પછે અયુત ધેનુ સવત્સી, સાલંકૃત કરી અંબર^૨ ધરી,
 પૂર્વ સંકલ્પ સીદ્ધ કરવા, વીઢરને અર્પણ કરી.
 પછે વિદ્યાધ્યયન કરવા કારણુ, અવંતિપૂરમાં^૩ ગયા,
 સંદિપ સરખા સુરગુરુ તેના, આશ્રમે જઈને રહ્યા.
 ત્યાં વડા વિદ્યાર્થી^૪ ઋષિ સુદામા, નામે તે કાહાવે સહી,
 પાઠ લેવા કારણુ, રામ કૃષ્ણ બેહુ આવે તહીં.

સાથે સરખાવી જોતાં તેમાં સહજ ફેરફાર માલમ પડે છે.
 મ્હોટી બ્રમરગીતામાં ઉદ્ધવજીએ, જોપીઓને આપેલો વેદાં-
 તનો ઉપદેશ, આ ન્હાના કાવ્યમાં ધણો જ થોડો છે.

એમ અનુમાન થાય છે, કે કવિએ પ્રથમ આ ન્હાનું
 કાવ્ય રચી, પાછળથી તેમાં વધારો કરી મ્હોટું કર્યું હશે.
 આ ન્હાના કાવ્યનો મુખ્ય ભેસાડવા માટે, મ્હોટા કાવ્યનો
 થોડોક ભાગ અત્રે આવ્યો છે.

૧ ચંદ્ર. ૨ વા. ૩ ઉજ્જવન.

સાથે સ્વર બાંધી ત્રણે, તે કરે વેદની ધન,
 એક સાથે શયન કરતા, હરિ હળધર ને મુન.^૧
 એક દિવસ સમિધ લેવા, ત્રણે જણ વનમાં જાય,
 ગુરૂપત્નીએ લેઈ ચણા આપ્યા, લક્ષ વિધિ કરવાય.
 તે સુદામાએ છેડે બાંધ્યા, હરિ હળધર જાણે નહીં,
 વૃષ્ટિ વનમાંહે થઈ, ઘનઘટા અતિ ઘોરજ થઈ.
 મુશળધારા થઈ તાંહાં, જળ થયું ચોપાસ,
 વૈકુંઠ ઋષિ સાથે પડીયા, વૃક્ષ ચડીયા અવિનાશ.
 તે ચણા લક્ષ કરે ઋષિ, તેના દાંત કડકડ થાય.
 સામા રહીને તે ઋષિને, પૂછે છે જાદવરાય,
 કાંઈ લક્ષ કરતા છો મુનિ, અમ ક્ષુધા^૨ પ્રકટી અતિ ઘણી,
 કાંઈ વેહેંચી આપો મને કરી, યાચના ત્રિમુવન ઘણી.
 ત્યારે સુદામા કહે શીત^૩ લાગ્યું, તેણે કરી દાંત કડકડે,
 ખાવાનું નહીં પાસ મારી, માગો તે કાંહાંથી જડે.
 હસીને કહે શ્રી હરિ તમે, દારિદ્ર દીસો ખરા,
 એમ મિત્રદ્રોહી થયા તમે, અમે માગશું નહીં બહુ વરાં.^૪
 રાત આખી રહ્યા બેસી, શરીર પીડયાં શીતથી,
 પ્રાતઃકાળે ગુરૂ પધાર્યા, શોધવા અતિ પ્રીતથી.
 રામકૃષ્ણને હૃદે આંખ્યા, પાંખ્યા છો અતિ દુઃખ ધણું,
 મસ્તકે હાથ ફેરવીને, વાત્સલ્ય કીધું અતિ ધણું.
 રામકૃષ્ણ ને ઋષિ સુદામાને, તેડી ઘરમાં આવીયા,
 પત્નીને કહે કેહેર કીધો, શાંને વનમાં ચલાવીયા.
 અતિ હર્ષ ગુરૂને મન થયો, ભણાવે વિદ્યા એહ,

ચોથેઠ દહાડે ચૌદ વિદ્યા, લણ્યા બંને લાઇ તેહ.
 પછે પત્ની પ્રત્યે કહે ગુરૂ, રામકૃષ્ણ મોટા કે સહી,
 મર્ણ પાંચે પુત્ર તેને, માગજે લાવો અહીં,
 તત્કાળ આંણી આપશે, એને વિલમ કાંઈ થાશે નહીં,
 ગુરૂ દક્ષિણા માગજે તું, તુજ પાસ હું મોકલૂ કહી.
 પછે સકળ વિદ્યા સીદ્ધ થઇ, ત્યારે ગુરૂ ચર્ણે નમ્યા,
 આજ્ઞા લેવા આવી ઉભા, ગુરૂને મનમાં ગમ્યા.
 ગુરૂ દક્ષિણા માગીએ, જે માગો તે આપું અમો,
 સંકલ્પ વિકલ્પ મન રખે કરતા, મારા સમ જો ગુરૂજી તમો.
 ત્યારે ગુરૂ કહે હું શું માગું, ગુરૂપત્ની કહે તે આપજો,
 ઘણું કષ્ટ પામે ગૃહીણી, તમો તેહના દુઃખને કાપજો.
 ગોરાણીને ચર્ણે લાગ્યા, ગુરૂ દક્ષિણા માગો માય,
 જે માગશે તે આપીશું, રખે ધરો મન ચિંતાય.
 ગુરૂપત્ની કહે તમે માર્યું આપો, સૂંછો મારું વચન,
 સમુદ્ર જળમાં પૂત્ર બુડયો, તે આંણી આપો તન.
 તત્કાળ બેઠા રથે ચડી, શ્રીકૃષ્ણ ને બળદેવ,
 સમુદ્ર કાંઠે આવીયા તે, ક્ષણ એકમાં તત્ખેવ.
 ત્યાં આવ્યા દીક્ષ કૃષ્ણને, ત્યારે સમુદ્રે પૂજન કરી,
 આજ્ઞા આપો દાસને, શે કારણ આવ્યા શ્રી હરિ.
 ત્યારે કૃષ્ણ કહે ગુરૂપુત્ર મારો, લેહેર તારીમાં લય થયો,
 લાલ્ય વેગે તેને અહીં, એમ ઉત્તર શ્રી હરિએ કહ્યો.
 ત્યારે રત્નાગર કહે શ્રી હરિ, મારી પાસે તે નથી,
 પંચજન્ય છે અમુર ગુજમાં, પૂછો તેહેને સર્વથી.

તત્કાળ જળમાં નાંખાવી, તે અસુરને હેલાં^૧ હણ્યો,
 પછે ખોળ્યું ઉદર^૨ તેહનું, પુત્ર ગુરનો નવ જડ્યો.
 પછે શંખ કરમાંડાં ધરીને, પ્રભુ પોતે બહાર પધારીયા,
 જમદીશ રથ ઉપર ચડીયા તે, જમપુરીમાંડાં આવીયા.
 શંખ ફૂંક્યો શામળે, ઘન ઘોષ તેનો સાંભળી,
 જમરાય આંચો હાથ ભેડી, સ્તુતિ કરે ઘણું મન રળી.
 મહારાજ મુજને પવિત્ર કીધો, દર્શન દીધું દાસને,
 અપરાધ મારો ક્ષમા કરીને, દીજીએ મને આસને.
 ત્યારે કૃષ્ણ કહે ગુર પુત્ર મારો, સદન^૩ તારે આવીયો.
 લાંબ્ય તેને ઉતાવળો તું, ગુર દક્ષિણા અર્થે ચલાવીયો.
 જમરાયે લાવી મૂક્યો તેને, કૃષ્ણને સાંચ્યો સહી,
 રથે બેસાડી લાંબ્યા ઘેરે, ગુરપત્નીને આપ્યો જઈ.
 ગુરને જઈ ચર્ણે લાંબ્યા, વળી આજ્ઞા કીજીએ,
 જે માગો તે આપું તમને, મન વાંચિછતને આપીએ.
 સંદિપ ઋષિ કહે સર્વસ્વ પાંચ્યો, કૃપા શ્રી હરિ રાખજો,
 અપરાધ અબાણે થયો હશે, સર્વ શ્રી હરિ સાંખજો.
 હાથ મૂકી મસ્તક ઉપર, રામકૃષ્ણને એમ કહે,
 સામ્રાજ્યને તમે પાંમશો, કે સમોવડ તમ નહીં રહે.
 પગે લાગી રથે ચડયા, આનંદ પાંચ્યા મન ઘણું,
 મેઘનાદે રથ ચલાવ્યો, શોભા તેહની શી ભણું.
 મથુરાપુરીમાંડાં વધામગ્ની, ગોવાળા લાંબ્યા જે સમે,
 ઉમ્મસેન વસુદેવજીએ, ઉચીત આપ્યું તે સમે.
 ઘેર આવ્યા ભાત બંને, તાત માતને જઈ નમ્યા,

ઉશ્ચસેનને પ્રણામ કીધા, નગર લોક આવી નમ્યા.
 પછે એકાંતે બેઠા શ્રી હરિ, ગળાલદ્ર ઉપવને ગયા,^૧
 ત્યારે સાંભાર્યા નદ જશોદા, સુખ અતિ મન આતુર થયા.
 વળી સાંભાર્યા સહુ ગોપને, વન વેણું નાદ તેને સહી,
 પછે કુંજ લીલા સાંભરી, ત્યારે ધીરજ પ્રમુને રહી નહી.
 ગોપી જનનો રનેહ તેને, સાંભારી શ્રી હરિ,
 અતિશય ઉદ્વેગ^૨ પામ્યા, ઉદ્ભવ તેડ્યા ખપ કરી.
 તત્કાળ ઉદ્ભવ આવીયા, તેણે દીકા હરિ શોકે ભર્યા,
 પછે વિનય કરીને પૂછે ઉદ્ભવ, શ્રી હરિ શું સાંભર્યા.
 વહન સૂકે શોકથી, નિશ્વાસ મૂક્યો નાથજી,
 એ રૂપ દેખી દાસનું તો, હૈડું જશે હાથથી.
 કહો કારણ શું છે સ્વામી, મને કાંઈ સૂઝે નહીં,
 (ત્યારે) હરિ કહે પ્રજ્ઞની વિનતા, હૃદય ચડી આવે સહી.
 મને રનેહ તેહનો સાંભરે, માંડે ધીરજ રાખ્યું નવ રહ્યું,
 એ કષ્ટ મુજને થયું મોટું તૂ વિના કોહોને કહું.
 તે અદર્શન^૩ થઈને આવ્યો, વલવલે તે ગોપિકા,
 અઘટતું કીધું ધણું મેં તે, સ્મરે અવગુણ પોતિકા.
 જો તે સમે તેને દેઉ દેખા, તો આવવા મને દે નહીં,
 કલ્પાંત કરે તે કામિની, નિશ્ચે મરે, જીવે નહીં.
 તે વિંહુ વ્યાકુળ થઈ પરચાં, જઈ જુઓ હોય કોઈ જીવતી,
 મમ સંદેશે શાંતિ કરે ભાઈ, એ છે મારી વિનતી.
 ત્યારે ઉદ્ભવ કહે વિનય કરી, પ્રભુ એ તો માંડે કામછે,

૧ ખંડે જોતાં અહિંયા બ્રમરગીતાનો આરંભ થયો
 જણાય છે. ૨ ક્રોધ શોક. ૩ જાનો, ગુપ્ત.

હવે શોક તજવો નાથજી, કહી ગોકુળ આવ્યા તે પછે.
 રથ ચડીને થયા તત્પર, હરિ ચર્ચુ વંદી કરી,
 સાયંકાળે આવ્યા ગોકુળ, નંદ કહે આવ્યા હરિ.
 રથ થકી જ્યારે ઉતર્યા ત્યારે, ઉદ્ધવને દીઠા સહી,
 નંદ જઇને ભેટીયા ત્યારે, જશોદા આવ્યાં તહીં.
 ઉદ્ધવજીને આતિથ્ય કીધું, ખાંત સર્વે કરી,
 સન્યા રૂડી સમારીને, ત્યારે ઉદ્ધવ બેઠા ત્યાં જઇ.

વલણુ.

જઇ બેઠા ઉદ્ધવ સેજ ઉપર, પછે નંદ આવ્યા હિત ધરી,
 જશોદાજી આવીયાં તે, વિનય કરી પૂછે સહી.

કહવું ઈર મું—રાગ કાલેરો (કહવું ૧ લું.)

નંદજી કહેરે તમે સુણો ઉદ્ધવજી, હરિએ શું કીધૂરે,
 મુજને કહ્યુંરે તમે ગોકુળ પધારો, એમ કહીને આલિંગન
 દીધૂરે—નંદજી
 એ સંસારની માયા ખોટી, આજ મેં જાણી વાહાલારે,
 કૃષ્ણરે જ્યારે મુજ તરછોડ્યો, ત્યારે ધરવા મનોર્થ
 ઠાલારે—નંદજી.

મુજને એનો ભરેસો ભારે, જે ધરડપણ પાર ઉતરશું રે,
 તે રે સર્વે ઠેકાણે લાગ્યું, હૃદયે તો રોઇ રોઇ મરશું રે.
 નંદજી.

શું પરાક્રમ કહું એ પ્રભુ કેરાં, હૈડું આવે ભરાઇ રે,
 અતિ સુખ આપ્યાં અમને તે, શું કહું મુખે ગાઇ રે.
 નંદજી.

વાયુ વૃષ્ટિ અનલથી ઉગર્યા, અસુર તણા લય ખોટારે,
અતિશે રોડે જણાવ્યો અમને, તે સર્વે થયા ખોટારે.
નંદણ.

ઈંદ્ર અહીનાં માંનને માંડ્યો, જમના નિર્વિંધ કીધીરે,
વરૂણ બંધનથી સુજને મૂકાવ્યો, શિક્ષા તેહને કીધીરે.
નંદણ.

કામ કામ એણે ગોકુળ રાખ્યું, અતિ ઉત્પાતથી મરતું રે.
તે રે પ્રભુએ કેમ કર્યું લાઈ, આવું કામ જે નરતું રે.
નંદણ.

ગુણ ગોવિંદના સંભારીને, વજ્ર હૃદય નવ ફાટે રે,
ઉદ્ધવજી શું કહું હું તમને, કાં ન માર્યા હરિએ હાથે રે.
નંદણ.

એવે સમે જશોદાજી આવ્યાં, ખોદ્યાં તે વેણુ વિચારી રે.
વસુદેવે અમને દાહ દીધો, માર્યા હાથ કટારી રે.

જશોદા કેહે તું સાંભળ વીરા.

પુત્ર અમારો સહુ કોઈ જાણે ત્રણ ભુવનમાંહાં વાતરે,
ભાટ બંદિજન પ્રાદાણુ એની, સાક્ષી પૂરે સાક્ષાત રે.
જશોદા.

કામકાજ મેં સર્વે તણ્યાં, એ પૂઠે દિવસો ખોયા રે,
મહા કળે ઉછેર્યો સૂતને, સુખ અમારાં ખોયાં રે.

જશોદા.

પ્રાતઃકાળે હું ધેનૂ દોહીને, પાતી હુતી નિત ઉઠી રે,
વલોણાં વલોવીને માંખણુ આપું, તે વાત થઈ સહુ
જૂઠી રે. જશોદા.

અંપેલ^૧ ચોળી સ્નાન કરાવું, ઉણોદક^૨ સહ સેહેતે રે,
ખાન પાન કરાવતી એને, તે વિસયો તે અલેહેતે^૩ રે.

જશોદા.

રોજ તો ભાજન^૪ ગોળી ફેાડે, માંખણ લેઇ જાય નાશીરે.
ને ખવડાવે માંકલડાંને, એવી તો એની હાંસીરે. જશોદા.
જમવા તેડું તો નહીં આવે, રીસાઇ જાય ખા^૫ર રે,
તેની પૂઠે ફરતી હીંડું, આવો દેવ મોરાર રે. જશોદા.
નંદ ખેસી રહે જમવા અથે, તેને નહીં ગમે ફાવે રે,
કાલાવાલા તે કરતાં વીરા, રમવું મૂકી નહીં આવે રે.

જશોદા.

અનેક પ્રકારે અમને રંજાડે, ફરે બહુ તે પેર રે,
અંદ્ર કહે ચૂંટીને આપો, એણી પેરે કરે કેહેર રે.

જશોદા.

પૂત્ર બાંણીને. સ્નેહ સાંખ્યો, એવી એની કરણી રે,
ધરમાંની વાત શુદ્ધાની તે, બહારે કરે વરણી રે. જશોદા.

વલણુ.

બહાર કરે વાત વરણી કરી, એવાં એનાં થેન રે,
અંતે ગયો મૂકી રોતાં, તેણે કૂટયાં અમારાં નેન રે.

કહવું ૪૩ મું-(કહવું ૨ જી) રાગ સામેરી.

એમ હંપતીનું દુઃખ બાણી, ઉદ્ધવજી બોલ્યા વાણી,
તમે આત્મજ્ઞાન વિચારો, કૃષ્ણ કયાં થકી પુત્ર તમારો.

૧ અંખાના ફલનું તેલ. ૨ ગરમ પાણી. ૩ અનળ.

૪ વાસણ.

હાળ.

ક્યાં થકી એ પુત્ર તમારો, ચૌદ લોકનો રાજ્યો,
 શ્યામલીઓ એ શહુસ્ત્ર સિર્ષા, જેની નાલિથી પ્રહ્મ થયો.
 દેવાંગના ને શારદા, તે પાંમે નહીં માતાપણ,
 તે પ્રભુને પુત્ર કહેતાં, બંધન છે બાઈ તમ તણ.
 આઘ મધ્ય ને અંત જેનો, પાર કો પાંમે નહીં,
 તે કોણ પ્રકારે જશોદા, તું કૃષ્ણની માતા થઈ.
 એને દેવકીએ નથી પ્રસવ્યો, તમે ભિછેયો નથી,
 એ ઉપદેશ માની પુત્ર ભાવને, તમે તમે સર્વથી.
 ક્ષણ એક માત્ર અળગો નથી, એનું સ્વરૂપ અંતરમાં ધરો,
 જગત પિતા બાઈ પુત્ર કોનો, મીથ્યા વિયોગે શું રડો.
 એ સ્થાવર જંગમ રહ્યો વ્યાપી, એનું રૂપ હૃદયમાં ધરો,
 એ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ પ્રહ્મ જાણી, પુત્ર ભાવને પરહરો.

કડવું ૩ જી-રાગ રામગ્રી.

વળતી જશોદા બોલાયાં, ઉદ્ભવ સાંભળો રે,
 અમો અજ્ઞાનીનાં મન તે, કાળો કામળો રે.
 તેને ન ચડે બીજો રંગ કે, પહેલી શ્યામતા રે,
 અમો શુણ્ણ હીણાં ગોવાળ, જ્ઞાન નથી પાંમતાં રે.
 એને તમે કહો પરિપ્રહ્મ, પ્રહ્માદિક નવ લહે રે,
 હું કેમ આંણું વિશ્વાસ, બાંધ્યો મેં અનુબલે^૧ રે.
 પ્રસવવાનો તે કાળ, સ્ત્રીને ઘણું દોહલો રે,
 તે મેં રાખ્યો દશ માસ, ગર્ભમાં વિકસો રે,

એને પોઢાડયો મેં તો પાળણે, ગાતી હાલરૂં રે,
હું તો તે સુખને સંભારી, રોધ રોધ મરૂં રે.
(હાં રે) સોને મઢીયો શાર્દૂલ^૧ નખ તે, હેડે હીંચતો રે,
સુખ ઉપર આવતા કેશ, આંખડલીમાં વારતો રે.
એ તો જળમાં ભરતો મૂઠ, દેખી ચંદ્ર ખીજતો રે,
જ્યારે વઢતાં એ માંજર, કોટે આવી વળગતો રે.
એના કુંડળનાં પ્રતિબિંબ, પડતાં ગોરા ગાલમાં રે,
લઘુ ચર્ણુ ચાલતો ચાલ, આ પરસાળમાં રે.
(એ તો) ગોવિંદ બોલતો શુંગણું શુંગણું, સુખ ભર્યું
માટીએ રે,

પ્રભુ તે સુખને સંભારી, હૃદીએથી ફાટીએ રે.
એને ધુધરીઆલી ગોફણી, લટકે નથનું મોતી રે,
એ તો ઠમક ઠમક ચાલતો ચાલ (ત્યારે) પુઠ વાળી
હું જોતી રે.

એ (તો) રડતો ખંચતી ધુધરી, પગની પાંનીએ રે,
તેને તમે કહો પરિશ્રદ્ધ, અમે કેમ માંનીએ રે.
જો એ ત્રણ ભુવનનો નાથ, (તો) ચારે કેમ ગાવડી રે,
માટે એ માહરો પુત્ર, એની હું માવડી રે.

કડવું. ૪ શું-રાગ રામગો.

વાતડલી કરંતાં રે, રાતડલી વહી ગઇ રે,
હરિ શુભ ગાતાં, ના આવ્યો પાર;
ચરિત્ર ભણંતી રે, વિરહે વ્યાકુળી રે,
ઘેર ઘેરથી નીકળી મજ વાર. વાતડલી.

પ્રેમનાં વચન રે, મહીઆરી તણાં રે,
સાંભળી ઉદ્ધવ ધરતા કાન;
ધગ્મિલને વારી રે, દોહોતી ધેનને રે,
ધરતી ધણીધેરનું ધ્યાન. વાતડલી.

તાંણતી વલોણાં રે, ગુણને સંભારતી રે,
અળકે કંકણ ચુડલો હાથ;
ચરિત્રને ગાતી રે, ચતુર્ભુજ કેરડાં^૧ રે,
ગોપીએ પૂજ્યા ઉમિયાનાથ. વાતડલી.

ઠમકે ને કાંળી રે, ઝાંઝર ઝમકતાં રે,
ધમકે ધૂધર અણવટ વેહેડ,
વાહાણું વાતે રે, ગોપી સહુ નિસરી રે,
કે ભરવા જમના જળની હેલ. વાતડલી.

રથ એવે દીઠો રે, નંદજીને આંગણે રે,
પપડી તેને પેટડીયામાં ફાળ,
વળી શાંને પાપીએ, આંહી આવીયો રે,
અકૂર અમારા જીવનો કાળ. વાતડલી.

પ્રાણ અમારા રે, પ્રથમ તે લેઈ ગયો રે,
ફરી શું લેવા આંયો દેહ,
આપણ સૌ મળીને રે, સખી એને મારશું રે,
છા છા એકલો આંયો એહ. વાતડલી.

(કે) સૂણી ધસી આંખ્યા રે, ઉદ્ધવ આંગણે રે,
ગોપીએ જાણ્યા જાડવરાય,

પ્રેમાનન્દ પ્રભુએ રે, મુજને મોકલ્યો રે,
ગોપી લાગ્યાં ઉદ્ધવને પાય.

વાતડલી.

કડવું. ૫ મું-રાગ મારૂં.

પછે ઉદ્ધવ બોલ્યા વાણી, ગોપી સુણને સહુ ચિત્ત આંણી,
હું તો શ્રી મથુરાથી આવ્યો, બાઈ ક્યામ સંદેશો લાવ્યો.
મને મોકલ્યો શ્રી મહારાજે, કહું પ્રકટ શાની છે લાજ,
હરિનું અહીં મન ને ત્યાં છે ગાત્ર, નથી વિસરતા ક્ષણ માત્ર.
ગોપી ગોપી તે કરતા હીંડે, ઘણું ત્રેહ તમારો પીડે,
ઝંખનામાં જપે તમ નામ, ઘણું વિકળ સુંદર ક્યામ.
તેને તમ વિના કળ નથી પડતી, વૃષભાન સુતા હૃદે
ચડતી;

તેનું મન ઘણું તમમાં લીન, જેમ જળવિના તલપે મીન.
સુણી મજ વનીતા ઘણું હખી, લાગી વાત તે સમણા
સરખી,

ઝાલી ઉદ્ધવજીનો હાથ, હરિજન બાંણી લીડી બાથ.
પછે તેડીને ચાલ્યાં એકાંત, કીધું પૂજન શ્રીહરિ બ્રાત,
વળી પ્રીતે ચણોદક પીધું, ગણું માન ઉદ્ધવને દીધું.
વિમ્બ પ્રભુના સેવક બાંણી, પછે ગોપિકા બોલ્યાં વાણી.

કડવું ૬ હું રાગ મારૂં.

તમે વિકૃલજીના વીર, વીકૃલ જેવા છે,
હારિ દીકા (રૂપે) જીવજીની બેડ, બેઉ ગુણે કેવા છે.
બળભદ્રજી સરખા બ્રાત, તેમાં કાંઈ અંતર છે,
તમને કહી હરિએ વાત, પ્રીત નિરંતર છે.

ગોપી ગોવિંદજીની ગોઠ, વીધીથી વેગળી,
 તે તો આવી તમારે હોઠ, કેમ કહો મન રળી.
 માટે જાણી જે તમ વિશ્વાસ, હરિને આળ્યો છે,
 એણે મેલી પોતાની લાજ, સંદેશો કાઢાળ્યો છે.
 માટે મૂકી કરો તમે વાત, ધીરજને આલંબી,
 અમે સકળ હરિનાં દાસ, નથી કેા એમાં કુડી,
 અમ મથુરામાં વસે પ્રાણ, અહીં તન વળ્યો છે,
 માટે કેહેજો સહુ સંદેશ, નથી કેાની લજજા છે.
 અમને વજ વિજેગ માર, કાળજે ઘા રે પડયા,
 અમે હાર્યો સોળ હજાર, દાસીના દાવ પડયા.
 તેના ભાગ્ય તણો નહીં પાર, હાથ તેને ચડયા,
 તેણે પૂજ્યા નંદ કુમાર, અમેથી દૂર પડયા.
 અમ પ્રાણ તણા આધાર, પાર નથી દુઃખનો,
 અમે તજ્યો સકળ સંસાર, તે બેઠો સુખનો.
 અમે દુખીયાં હળધર વીર, કીધાં કપટ કરી,
 જઈ મથુરામાં મહારાજ, શુભ કન્યાને વરી ?
 તેને સકળ અંગે ખોડ, રોડ' જેવી હીસે,
 તેને વરીયા શ્રી રણછોડ, અતિ ઘણું મન હીસે,
 એણે ખોઈ લાખ ટકાની લાજ, લુલી મળી લોભીને,
 રંક ઉપર શ્યામળીયો સૂર, માર્યો પેલા ધોળીને.
 અમે જાણી આંણ્યો વિશ્વાસ, મનથી દુઃખ તજ્યું,
 જેણે મેહેલ્યાં માને બાપ, તો અમારું શું રે ગજું.

અહીં હુતા શામળા સ્યાંમ, તાંહાં થશે ગોરટા,
 થયા મથુરામાં શાહુકાર, કોણ કહે ચોરટા.
 જેણે આવી જમનાની તીર, ચીર ચોરી લીધાં,
 પછે ચડીને બેઠા કદાંબ, અમને નગ્ર કીધાં.
 પછે વનમાં તેડીને નાથ, રાસ રમાડીયાં,
 લીધી સકળ અમારી લાજ, પછે બહાર કાડીયાં.
 એમ પાખંડ કીધાં અનેક, શું કહીએ તમને,
 એનું નામ નહીં ચિત્ત એક, આજ તજ્યાં અમને.
 દીએ પાખંડીને દંડ, રાય કંસ એક હુતો,
 આજ નહીં કો પૂછનાર, પરમેશ્વર સુતો !
 શું કરે જશોદા રાંક, રોઈ રહી માવડી,
 જો રે હોય કો બીજી માત, લેઈ જાય ચાવડી.^૧
 અમો વ્રજવાસી સહુ નાર, દાસીને મૂકીને,
 કુખમાં દીઠો સાર, વર્યા હરિ ચૂકીને.
 કહે વિરહ ભરીત^૨ નાર, નયણે નીર ઝરે,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ શ્રી કૃષ્ણ, મનથી ના વિસરે.

કડવું ૭ મું. રાગ સોરઠી.

મથુરા નાં હોય એ તો જમની નગરી, ફરી મળવાથી
 થયાં નિરાશ,
 ઉદ્ભવ આશા શી ત્રિકમની, ફેકટ પડીયાં પ્રેમને પાસ.
 મથુરા.

ઉશ્મસેન મહા ધર્મીષ્ઠ રાજ, ન્યાય કરે અદ્ભૂતરે,
 ચિત્રગુપ્ત તે સત્યકી બદ્ધ, અકૂરિયો જમ ફૂતરે. મથુરા.

૧ ચોરે, ચતૂરે. ૨ ભરેલી.

અકૂરે ગોપી સહ વશ કીધી, હરીયો પ્રાણ કાહાગુડો રે,
કુળવંત ? કુળ ખેતરણીમાં, વિશ્વાસઘાતી પુકયો રે.

મથુરા.

અમો વિકળ થયાં વિલેગે, દાખ્યાં, તે બેલીને કાંઈ
નહીં જાણું રે,
પ્રેમાનંદ પ્રભુએ મોકલીયું શું, જમપૂરીથી આણું રે.
મથુરા.

પદ ૮ મું—રાગ સામેરી.

મોહનજી મથુરા જઈ વસીયા, પ્રીત ઉદ્ધવની દીઠી રે,
પર ઘર લોભી લખી નહીં શકીયો, ચાર અક્ષરની
ચીઠી રે મોહનજી.

ગામમાં પેસતાં કંન્યા પાંચ્યો, ચાળવી ના પડી પીઠી રે,
વર કાળો ને કુખડી કુખ્જ, લોક હસાવ્યા ઠીઠી રે.
મોહનજી.

ગોપીનાથ એને કોણ કેહેશે, એણે વાળી તે હઠની ચીઠીરે,
માંખણ ખાઈ લીખ મગાવી, છાથ ગોકુળની મીઠી રે.
મોહનજી.

વલોવતાં નવનીતને^૧ લેતો, કરતો ગોળી અજીઠી^૨ રે,
ગોવિંદ વિના એ ગોકુળમાં ગોઠ^૩ ન લાગે મીઠી રે.
મોહનજી.

પ્રેમાનંદના પ્રભુજી શમાવો, વિરહ તાપ અગીઠીરે.
મોહનજી.

કડવું ૯ મું—રાગ કાલોરો.

ઉદવ મું કીધૂ રે, એણે શામળીએ,
નિર્ગુણના ગુણ સંભારીને, અંતરમાં પરજળીએ. ઉદવ.
કુટુંબ તે સઘળું વેરી કીધૂં, હરિશું માયા લાગી રે,
એ લોભી લોક થઈને બેઠાં, પરહરીયાં અમ અલાગી.

ઉદવ.

લાજ મૂકાવીને વસ્ત્ર હરી લીધાં, વપુ અમારાં જોયાં,
મનમાંન્યું પોતાનું કીધૂં, ગોવાળીએ વગોયાં. ઉદવ.
સાચી પ્રીત પ્રભુજીની જાણી, શરીર અમારાં સાંપ્યાં,
પ્રાણનાથ પરદેશી થયા, તે તો કર્મ અમારાં કાપ્યાં.

ઉદવ.

ગુપ્ત વાત ઉઘાડી કરતાં, ઉદવ મરીએ લાજે,
શરદ સમેનું સુખ સંભારી, મનડાં અમારાં દાઝે. ઉદવ.
જીઓને ઉદવજી આ ભમરો આંખો, કે એક સખી

ગુણ ગાતો,

પ્રેમાનન્દ પ્રભુ પરમેશ્વર, નારીના ગુણ ગાતો. ઉદવ.

કડવું ૧૦ મું—રાગ વસન્ત.

હાં હાં લોગી ભમરાને હો ઉદવજી ભમતો ભાજો રે,
રખે સખી જંતુ કરી જાણે, ધૂત્ત કપટી એ કાજોરે.
લોગી.

જેટલા કાળા તેટલા કપટી, વિશ્વાસ કોનો નવ કરીએ,
કાળાની સંગે જો કરતાં, કે એક દહાડો મરીએ. લોગી.
જો બીલીએ^૧ કાળીના^૨ દ્રહમાં, તો ઉદવ અધવચ બોલે,

૧ નહાઇએ. ૨ ચમૂનાનો ધરો કાલિંદી.

વિશ્વાસ આપીને કાળો કાપે, મસ્તક મૂકીએ ખોળે. લોગી.
 ને કાળા કેશને તેલે પોખીએ અંતે ધોળા થાય, રે.
 પંથી ને કુશળે ન આવે, જે કાળી રાતે જાય. લોગી.
 આ કાળો મધુકર કરે ચેષ્ટા, ને લેવા ઇચ્છે મકરંદરે
 કુસુમ ઘટા દેખી ગોકુળની, કરે નાંના વિધ કંદ. લોગી.
 આજ નીરસ કુસુમ વૃંદાવન, મધુકર જા તું વનમાં રે,
 શિવ પ્રસાદિ કુસુમ વાસના, ખુંચી છે તુજ તનમાં. લોગી.
 તારૂં વદન અતિરક્ત થયું છે, સોકયનું કુમ કુમ લાગ્યું રે,
 તે રે દેખાડવા શું રે આંચો, મધુકર ને અહીંથી મન
 લાગ્યું, લોગી.

અમ પાગે^૧ શું ફરી ફરી લાગે, ધૂર્તકને નવ ધીરું રે,
 તુટયું મન સાંધ્યું કેમ જાયે, જેમ મોતી વચ્ચેથી ચીધું.
 લોગી.

ગોપ વધુ કહે ઉદ્ધવજીને, આ કાળાનાં કૌતુક નિર્જો રે,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર છે, લોગી ભમરા સરખો. લોગી.

કડવું ૧૧ મું-રાગ ગાડી.

રાધા—

કૃષ્ણા કેહે છે કૃષ્ણને, સુણય ભમરા રે,
 શું લાગ્યા ખટપટ^૨ વેશ, લોગી ભમરા રે.
 શકે આલિંગન દઇ સોકયને, સુણય ભમરા રે.
 મુખે લાગી કુમકુમ રેખ, લોગી ભમરા રે.
 હોય ચાર ચર્ણુ જે જીવને, સુણય ભમરા રે,
 તેનું પશુમાં નામ ગણાય લોગી ભમરા રે.

૧ પગે. ૨ હપમનો ભમરો.

તેને જ્ઞાન ન હોય પોતાતણું, સુણ્ય ભમરા રે,
 સુખ ધાવે ઉચિષ્ઠ માંદ. લોગી ભમરા રે.
 છે ખટ ચર્ણ તારે વિષે, સુણ્ય ભમરા રે,
 માટે દોઢ પશુ તું કહેવાય. લોગી ભમરા રે.
 રાધા રૂપી ચંપકને પરહરી, સુણ્ય ભમરા રે,
 કીધો ધંતૂરે વિશ્રામ. લોગી ભમરા રે.
 આ મધુવન પ્રકુલિત થયું, સુણ્ય ભમરા રે,
 તાંહાં પામીશ તું પરિમલ^૧ લોગી ભમરા રે.
 આજ નિરસ કુસુમ વૃંદાવનતણાં, સુણ્ય ભમરા રે,
 વનમાલી ન સીંચે જળ. લોગી ભમરા રે.
 છે શ્વેત માળા તારા કંઠમાં, સુણ્ય ભમરા રે,
 શૂં કુખ્જએ આપી એહ ? લોગી ભમરા રે.
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ તૂંને ઓળખ્યો, સુણ્ય ભમરા રે,
 તારો નિષ્ટ ઓછો નેહ, લોગી ભમરા રે.

કહણું ૧૨ મું-રાગ માફ.

ઉદ્ધવ—

તને બાઈ કામ કીડા લોગ,
 સંદેશો શ્રી કૃષ્ણે કાહાવ્યો, સાધો સહુકો યોગ. તને.
 જેમ ઈંદુનાં^૨ પ્રતિભિંજ બહુવિધ, પ્રથક્ પાત્રે થાય,
 જળ તરંગને કનક ભૂષણ, તેમ જગમાં જહુરાય. તને.
 જેમ વસ્ત્ર નાંના ભાતનાં પણ, વિચારે એક સૂત્ર,^૩
 તેમ જ્યાં જોઇએ ત્યાં રહ્યો વ્યાપી, એક જશોમતિ
 પુત્ર. તને.

પાવક^૧ છે જેમ કાષ્ટમાંહે, જેમ દધી મધ્યે નવનીત,^૨
તેમ પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, ઓળખવાની એ રીત.
તબે.

કડવું ૧૩ મુ—રાગ સામેરી.

ગાપિ—

યોગ કાહાવ્યો રે, શ્યામળીએ યોગ કાહાવ્યો રે.
ઢાઝયા ઉપર દુખડું રે, ઉદ્ધવજી લૂચ લાવ્યો રે. શ્યામ.
સંદેશાથી સંદેહ ટાળ્યો, પ્રીત પૂરણ કેાણુ જાણે રે,
વીંછી થઇ વામાને વળાવ્યો, દયા કરી નવ આણેરે શ્યામ.
અમને અકૂરે કર્યા જોગટાં, બેઠાં કૃષ્ણ વળાવી રે,
અકૂર અમારો ગુર થયો, ગયો રાખ ઓળાવી રે.શ્યામ.
એ યોગ જ્ઞાનનું મીસ કરી, અમને ઉત્તર લીધો રે,
સાધ^૩ પુરૂષના સ્નેહનો અમે, લાહાવો લીધો રે. શ્યામ.
ઉદ્ધવજી તમે આમ પધારો, અમારી પુઠડી મૂકો રે,
કુળને જઇ યોગ ધરાવો, તમે શંખને ફુંકો રે. શ્યામ.
આજ્યંતર^૪ અમને રહ્યો વ્યાપી, મારો મજનો વાહાલો રે,
શરીર અમારામાં કૃષ્ણ વિના, નથી ઠાંમ જ ઠલો રે. શ્યા.
ઠાંના લગી જેમ કુંલ બર્યો, તેમાં જળ કેમ માય રે,
વખ શીખમાં નંદલાલ વસે, યોગ તે નાં સમાયરે. શ્યામ.
ગોપી જનની ભક્તિ દેખીને, ઉદ્ધવનો જામ લાગ્યો રે,
ધન્ય ધન્ય માતાજી ભક્તિ તમારી, ઉદ્ધવ પાયે લાગ્યો રે.
શ્યામળીએ.

જો રે અવતારને આપો વિદ્યાતા તો, આપજો ગોકુળ માંદારે,
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણને મળવા, ઉદ્ધવે માગી વિદ્યાયરે. સ્વામ.

કંઠવું ૧૪ મું—રાગ મેવાડી.

હરિને કહેજો રે, હો હરિને કહેજો રે,
હરિને કહેજો એટલું રે,
હાં રે પોહોત્યો સદેશો મહારાજ.
મોસાળ ઉગ્રધ્યું રે, મામાને મારીયો રે,
હાં રે ઘણી કુળને લગાડી લાજ.

ભાઈ જઈ કહેજો રે, હરિને એટલું રે.
ગોકુળ સુંવું રે, હો વાહાલાળ તમ વિનારે.
હાં રે શુની ચરે શામળીયા તારી ગત્ય.
ઘણું વલવલે હો, નંદ જશોમતી રે,
કેણ વૃદ્ધને પાણી પાય. ભાઈ જઈ કહેજો રે હરિને.
દીકરાની દાંડે રે, તે તો ખળી મરે રે,
કેણ કરે તેમને સહાય,
દીન દયા કરો રે, હો દયાળુ કાહાવો નામ.
તો કેમ થયા કપટી આજ,
પ્રભુજી વેહેલા મજમાં આવજો રે. ભાઈ જઈ. હરિને.
વિરહથી મરવું રે, હો અમે તો નિશ્ચે કયો રે,
પણ નહીં મેલીએ તમારા ચર્ણ,
મરજીને પાંખી રે, અમે પદને ગદ્યા રે. ભાઈ જઈ. હરિને.
શાહની પેરેરે, હો ચર્ણ ન છોડીએ રે,

માંડીએ તમ સાથે ઘર સૂત્ર.

પુત્ર પતિની રે માયાને મોડીએ રે.

+ + + ÷ +

વસુદેવ રાજ રે, હો જાદવ કેરડા રે. ભાઈ જઈ. હરિને.

તેના તમે કહાવો રાજકુમાર;

મૃગયાને રમવા રે, વન પધારજો રે,

અહીં અમે મૃગનેણી સહુ નાર. ભાઈ જઈ. હરિને.

હરિ આંહી આવી રે, એક વાર દો દર્શન;

પાવન કરીને રે પછે પધારજો રે,

કાંઈ જાણતા નથી રે મન. ભાઈ જઈ. હરિને.

વિરહનાં વિધ્યાં રે, પ્રાણ જાતા નથી રે,

હાં રે વલવલી મરે વ્રજનાર;

માગ્યું આપો રે, બીજું કહેતાં નથી રે. ભાઈ જઈ. હરિને.

ચર્ચુનું શર્ચુ રે, હે પ્રભુ અમને આપીયું રે,

તો હવે કેમ તજાય ભર્તાર;

કર્મ અમારાં રે, આજ કુટી ગયાં રે !

જે તમે તજ્યાં દેવ મોરાર. ભાઈ જઈ. હરિને.

સુણી વચનને રે, હો વ્રજ વિનતા તણાં રે;

ઉદ્ધવે મૂક્યો મન અહંકાર;

મહા ભક્તિ પૂરણ રે, જોઈ ગોપી તણી રે,

આગમ યોગ કર્યો તુચ્છકાર. ભાઈ જઈ. હરિને.

ગોપીને ચર્ણુ રે, ઉદ્ધવ જઈ પડ્યા રે;

ધન્ય ધન્ય ગોપી જન અવતાર;

પ્રભુને બાંધ્યા રે પ્રેમે કરી રે;
 તમથી અળગા નહીં લગાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 ભકતવત્સલરે, એ છે શ્રી હરિ રે;
 તે નિત્ય રહે હો તમ આધાર,
 તમ વિના વલ્લભ કો નહીં રે,
 બાઈ કાંઈ એને તમ આધાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 ઉદ્ધવજી ચાલ્યા રે, હો રથ હાંકીયો રે,
 હારે ગોપી વળાવવાને બાય;
 કાહાવે જશોદારે, કહેજો કૃષ્ણને રે;
 એક વાર આવજો મજની માંહ. ભાઈ જઈ હરિને.
 હરિને મળીયા રે, હો ઉદ્ધવ પ્રેમથી રે,
 કદા સહુ સુખી સમાચાર,
 ગદ્ગદ કંઠે રે, કહી શકતા નથી રે,
 વેહે છે નેત્રથી જળધાર. ભાઈ જઈ હરિને.
 પાર ના પાંમું રે, ગોપીના નેહનો રે,
 ધન્ય ધન્ય ધન્ય હો નંદકુમાર,
 ન ઘટે તમને રે, દેવો છેહને રે,
 એમ કહી ઉદ્ધવ લાગ્યા પાય. ભાઈ જઈ હરિને.
 મજ પદ રજ રે, મુજને આપજો રે,
 એટલે સર્વો સધળાં કાજ,
 પ્રેમાનંદ પ્રભુરે, ભક્તિ થાપજો રે,
 ભાઈ જઈ કહેજો રે, ઉદ્ધવ એટલું રે.

સંપૂર્ણ.

કૃષ્ણના રાસમાંથી બાળલીલા.

૫૬.

સાદ કરે જશોદા માવડી રે, સુતા જગો હયાળ,
શેં ના જગો દીનાનાથજી, હુઓ પ્રાતઃકાળ;

શ્રી વૃંદા તે વન રણીયામણું.

કોકીલા શબ્દ કરી રહ્યા રે, થયો પ્રાતઃકાળ,
મહીઆરી મહી ધુમી રહી, છેયાં કરે રે કલ્લોલ શ્રીં
ગોવાળીયા ટોળે મલ્યા રે, ગૌધન કરે છે સોર,
શેં ન જગો દીનાનાથજી, તમને આવડાં શાં આળ. શ્રીં
આળસ મરડીને પ્રભુ ઉઠીયારે, આંચા રંગસેર મહેલ.
દાતણુ આપો જશોદા માવડી, મારે થાય છે અસુર. શ્રીં
સોના આરી જમુના જળ ભરીરે, આવળ દાતણુ સાર.
દાતણુ કરો રે મારા નાથજી, મુખ હુહોરે રૂમાલ. શ્રીં
સોના કુંડીઓ જમુના જળ ભરીરે, નાવણુ કરોરે મહારાજ.
નાવણુ કરીને તિલક કરો, પહેરો પિતાંબર સાર. શ્રીં
ખલે સેવો ને હાથમાં તાંબડીરે જશોદા ગાય દોહોવા બથ.
વાછડાં વાળે રે ગોવાલીયા, દુહે જશોદા રે માત. શ્રીં
સોના કચોળાં દૂધે ભર્યા રે, માંહે સાકર સાર,
દૂધડાં પીઓરે દીનાનાથજી, હૈકું ટાઢેરું થાય. શ્રીં
સોના કચોળાં રૂપા કાંસકીરે, માંહી કૂલેલ તેલ,
ચાટલી ગુંથું રે મારા નાથજી, આંખો આંખુ અણીયાલ. શ્રીં
પાયે પેહેરો બેહુ મોજડીરે, કાલી પેહેરો મોસાર,
હાથમાં લીયો લાલ લાકડી, ગાયો ચારવાને જાઓ. શ્રીં
ગુજે ઘાલું ખારેક ટોપસરે, માંહે ચારોળી દ્રાખ,

હાથમાં આપું સાકર સેલડી, દાડમ કેરી રસાળ. શ્રી૦
માલણુ આવી એક મધુવનથીરે, લાવી ચોસર હાર,
અંખોડો ફૂલે ભર્યો, તેણે મોહી મજનાર. શ્રી૦
વાછડાં ચારવા હું તો નહીં જઉં રે, સાંભળો જશોદા

હો માત,

શ્રીજમુનાનાંજળ ખીહામણાં, મોકલો સુદામાને સાથ. શ્રી૦
ગાયો ચારવા હું તો નહીં જઉં રે, સાંભળો નંદજી હો

તાત,

કવિંદીનાં જળ ખીહામણાં, મોકલો બળભદ્ર સાથ. શ્રી૦

જ્યારે ઈંદ્ર રાજ કોપીયોરે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ,

અદ્વા વાછરડાં હરી ગયા, નવાં કર્યા ગોપાળ. શ્રી૦

જ્યારે ગોવર્ધન તોલીયોરે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ,

ટચલી આંગળીએ ધરી રદ્દા, રાખ્યાં ગોપી ગોવાળ. શ્રી૦

જ્યારે જળ અંપલાવીયારે, ગયા સાતમે પાતાળ,

કાળી નાગ નાથી આવીયા, મારા નાના એ બાળ. શ્રી૦

દાવાનળ જ્યારે ઉલટયોરે, ત્યારે કુણુ હતું સાથ,

સહુકોને આંખો મીંચાવીને, દાવાનળ પીધો રે હાથ. શ્રી૦

જ્યારે આમો કંસ મારીયો રે, ત્યારે કુણુ હતું સાથ;

ચંદ્ર ઉદયસેનને આપીયું, મારા નાના એ બાળ. શ્રી૦

જ્યારે વ્રંબક તોડીયું રે, ત્યારે કુણુ હતું પાસ;

બનકીને લેઈ આવીયા, મારા નાના હો બાળ. શ્રી૦

અસ શીખેને સાંભળે રે, રૂઠો કુણુનો સસ;

ભટ્ટ પ્રેમાનન્દ એમ કહે, લેનો વેકું વાસ. શ્રી૦

કવિ તાપીદાસ કૃત.

અભિમન્યુ આખ્યાન.

કડવું ૧ છું.—રાગ ધન્યાશ્રી.

વીઢન હરણુ વિદ્યા દાતાર, તે પૂજ્યને શ્રી નમસ્કાર,
 સ્વામી તું છે ઝરવો દેવ, હું મન વાંચિછત પામું ખેવ;
 આઘે કવિ હુવા છે બહુ, તુજ આધારે યોલ્યા સહુ,
 (તે) માટે વીઢન હરજો નાથ, યોહું હરિજથ દેજો હાથ.
 આઘ શક્તિ માતા ઈશ્વરી, દો બુદ્ધ આઘ કરૂણા કરી
 મારા મનમાં મોટી હામ, કહેવા અભિમન્યુ ગુણ ગ્રામ
 મહા ભારતનો બહુ વિસ્તાર, મુજ મનથી કયાં લાધે પાર
 દ્રોણ પર્વમાં એ છે કથા, સંક્ષેપ માત્રમાં કહું જથા
 જન્મેજય રાય વાણી વદે, સાંભળે વૈશંપાયન હૃદે.
 સ્વામી ચક્રાવો ગઢ જેહ, કઈપેર અભિમન્યુ વદીયો તેહ
 પાર્થ પુત્ર વદ્ધલ ઘણો, ભાણેજ શ્રી કૃષ્ણજી તણો
 શા માટે મરાવ્યો હરિ, એ તો વાત કહો મુજ ખરી
 કોણુ વેર હતું એ સાથ, આઘ અંતની કહેજો વાત
 મુણુ જન્મેજય પૂર્વે એહ, અયદાનવ એક હતો તેહ
 તેણે મહાતપ કીધો ઘણો, પછે શિવે થાપ્યો આપણો
 મહા અલે આખ્યું વરદાન, કોણુ તેશું ન આવે પાણું
 તેણે પાપીએ પીડ્યા સહુ, સુરનર મુનિ ઋષેશ્વર બહુ
 દેવતાણાં મૂકાવ્યાં સ્થાન, રદ્યા હોમ યજ્ઞ કર્તા દાન
 સર્વે મળી કર્યો વિચાર, આસાધ્યા જઈ જમદાધાર,

રાખ રાખ ત્રિલોવન પતિ, આ દુષ્ટ આગળ રે'વાતું નથી
અજયપુરીનો દાનવ દુષ્ટ, તે અમને પમાડે કષ્ટ
એ આગળ રહેવાતું નથી, લજ્જા રાખો ત્રિભુવનપતિ
દેવતાણી વિનતિ મન ધરી, પ્રકટ વિરાટની દેહ ધરી
અરે દેવ તમારું કાજ, જાઓ કરશું કહે મહારાજ
તેડાંઓ ગરૂડ વેગે કરી, લીધું ચક્ર ને યેઠા હરિ
ક્ષણ માત્રમાં આંખ્યા ત્યાંય અયદાનવ પાપી જ્યાંય
મેલ્યું ચક્ર આણી મન રીસ, છેદ્યું પાપીનું રે શીસ.
પડે શીશ જઈ ધડશું મજે, તેનો લેદ હરિ નવ કળે
બ્રહ્મા ઈંદ્ર કહે લગવાન, એને શિવે આપ્યું વરદાન
માટે નવ છેદાય શીસ, એવું સાંભળી શ્રી જગદીશ.
સુરસ્થાન કદપી જહુનાથ, શિવલિંગ કરી થાપ્યું ધડ સાથ
આંખ્યું શીશ ધડ મળવા ગયું, દેખી શિવલિંગ પાછું રહ્યું
પડ્યું ધરણ પામીને ત્રાસ, હુંદલી નાદ હવો આકાશ
સુરનર મુનિને આનંદ હવા, હોમ યજ્ઞ વળી લાગ્યા થવા
અનેક તેહના હુતા દૈત્ય, માર્યા કૃષ્ણે ગર્ભ સહિત
અયદાનવની ગર્ભવતી નાર, નાશી ગઈ પીયર મોજાર
પૂર્ણહવા દિન જન્મ્યો બાળ, દાનવ સર્વે હુખ્યા તતકાળ
જન્મ પત્ર કરી આપ્યું દાન, અહીંચોચન રાખ્યું અલિધાન
મુઓ ભર્તાર સુત પામી નાર, હૈડે હર્ષ ઘણું અપાર
નિત્ય બાળક મોટા થાય, મહા બળીયો વૃધી પામે કાય
નાના બાળક માંહી રમે, અહીંચોચન સર્વને દમે
નિત્ય શવ લાવે તાંદ્ય, મારે સર્વને રમત માંદ્ય
એક બાળકને માર્યો જેમ, તેની માતાએ દીક્ષા તેમ

ગોલી અહીંદોચન શું વાણ; પાપી જો એવડો છે પાણ,
 તારે પિતા માર્યો છે હરિ, એનું વેર લેને ફરી
 દુઃખ પામી આવ્યો મા કને, સાચું કેહેજે મા પૂછું તને
 મારા પિતાનો મારણહાર, કોણ હતો કહેજે નિર્ધાર
 તે માટે મા સાચું જણ, કે'જે નહીં તો આપીશ પ્રાણ
 રે પુત્ર કહું સાંભળ વાત, માં પૂછીશ એ મુંને તાત.
 મહા દુખણી છું સુત ઘણી, કહું કથા કર્મજ તણી
 જન તાપી કહે સાંભળે છે, પૂર્વની વાત સાંભળી પછે

કડવું ૨ જી—રાગ રામમી.

અસુરપત્ની ગોલી સુણ વાતજ; વજ દેહ હતો તારો
 તાતજ
 તેણે સંતાપ્યા પૂર્વે દેવજ, મુરનર મુનિપે કરાવી સેવજ
 હાળ.

સેવા કરાવી સર્વ કને, તે મળી રાવે જય
 દ્વારામતીમાં આવીયા, જ્યાં હુતા જહવરાય
 તેણે તારો પિતા માર્યો, ત્યારે તું ગર્ભમાંહી
 ખીચરમાં આવી રહી તો, જિગર્યો તું આંહી.
 તે માટે દુઃખ ઘણું મારે, તું જાણજે નિર્ધાર

+ + + + +
 કુંવર એહેવું સાંભળી, પગથી તે ઉડી જવાળ

+ + + + +
 પિત્રે પિત્રે જીવતર માહરં, જે ચયું હનકાં જાણ

આજ લગે તે દુષ્ટના કેમ, રહેવા દેતો પ્રાણ
 તે માટે મા જીવતો હું, ગ્રહી લાવું તેને ઘેર
 તુજ દેખતાં હાથે હણું, લઉં પિતા કેરું વેર
 અરે પુત્ર તેં નવ આલે, તે સકળ વિશ્વનો નાથ
 ના મૂકે તુંને જીવતો, જો અસુર બાણે બાત
 માનાં વાયક સાંભળીને, વદે અહીંલોચન
 હું આરાધી શિવ વેર વાળીશ, કહું સત્ય વચન
 એવું કહીને નીકળ્યો, તપ કર્યું જઈ વન માંદા
 બાળક બાણી દયા આણી પધાર્યા શિવ તાંદા
 મનવાંચિછત વર આપીયો કરી તાંદાં કંઠણાય
 વજ પીંજર આપ્યું એહેવું, અભય નવ લેદાય
 મિત્ર શત્રુ તથા જે કો, પડે તેહમાં બાણ
 નીકળવા પાંખે નહીં નેટ^૧, ગયા પાખે^૨ પ્રાણ
 નમી શિવને વળ્યો પાછો, ગ્રહી પીંજર હાથ
 હર્ષ સાથે હસી બોલ્યો, સુણો જનેતા વાત
 ઇશ્વરે વર આપીયો હવે, જોજે પરાક્રમ મુજ
 ક્ષણ માત્રમાં જહુવીર ગ્રહીને, દેખાડું આંહાં તુજ
 હવે ત્યાંથી નીકળ્યો તે, પૃથ્વી ન પહોંચે પાત્ર
 જંબૂક^૩ આડાં ઉતરે, અપશુકન બાતાં થાય
 ચિંકમાસણ બાતાં કરે, જુએ દિશા ચારે વાટ
 રખે જહુપ્રતિ જતો નાસી, મારા લયને માટ
 મજુજીએ ત્યાં પાધરો, આવતો બાણ્યો એહ
 સહી આઘે અસુર માર્યો, તેનો મુત છે એહ

વેર લેવા પિતા કેરું, આવે મારે કાજ
 ઇશ્વરે વર વળી આપ્યો, વિચારે મહારાજ
 યુદ્ધ કરવું નથી એશું, ચાલવું મેં આંહે
 તે માટે જઈ વીઢ ટાળું, આવશે પૂરમાંહે
 (એક) વૃદ્ધ પ્રાક્ષણનું રૂપ લઈને, સંચર્યા અવિનાશ
 આવતો જાણી રૂદન માંડયું, રતનાગરની પાસ
 અહીલોચન તેવે સંગ આવી, વચન બોલ્યો મુખ
 રૂદન સ્વામી કાં કરો છો, કહો મુજને દુઃખ
 વીણું કહેરે વીર હુતો, અસુર ગોર છું જાણ
 અય દાનવ મારે હતો ભાવિક, ભલો તે યજમાન
 તે કૃષ્ણ પાપીએ હણ્યો, રણમાં કરી સંગ્રામ
 દૈત્ય તેના સર્વે માર્યા, હતા ઠામો ઠામ
 વંશ માંહી કે ન રાખરો, જે પાળે મુજ પરિવાર
 કુટુંબ મારું જીવતું હતું, અય દાનવને આધાર
 તેવો તો હવે કે નથી રે, ઘડપણ પાળે મુજ
 દુઃખી તેણે કરી સખજો, નથી પડતી સૂઝ
 કુકસ્થળ માંહી રહું છું, વિણું મુજ અભિધાન
 ગોમતી નદીને વિષે ગયો, હતો કરવા સ્નાન
 મર્જન કરતાં કૃષ્ણ કાંડાંથો, આવીયો નિર્ધાર
 દૈત્ય ગોર મુજને જાણી પાપીએ, કાઢ્યો કર ગ્રહી બાર
 પૂર્વનો હું દુઃખી છઉં, વળી નવું સાલે એહ
 યજમાન હોય તો મુખ આપે, ખમી રહુ છું હું તેહ
 અસુર એવું સાંમળીને, વીમાસે તે ઠાર
 એ કુળ ગોર હોય મારો, એમાં કપટ નહીં લગાર

પ્રણામ કરીને વદે વાણી, સાંભળો ગોર એહ
અય દાનવ જે યજ્ઞમાન કહો છો, પિતા મારો તેહ
ઉથલો.

પિતા મારો તેહરે, ગોર તાંહાં શ્રવણે ધરે.
યજ્ઞમાનને જઈ કંઠે વળગ્યા, વળી રૂદન તે ઘણું કરે.

કહવું ડાહ્યા રાગ ધન્યાશ્રી.

અહીંલોચન વળતી બોલીયોરે, સાંભળો સ્વામી એહ
હું જાઉં છું મારવારે, તારો રીપુ શ્રીકૃષ્ણ જેહ
પછે તમને લઈ જશુંરે, મારા ગ્રહ મૂઝાર
ત્યાં લગી આંહી થોભજોરે જ્યાં લગી જીવું હું નિર્ધાર
ઢાળ.

આવું તાંહાં લગી બેસજો, પછે બોલીયા શુરદેવ
કહેરે પુત્ર તું કેમ મારીશ, કૃષ્ણને તતખેવ
સ્વામી મેં જઈ તપ કીધું, આરાધ્યા ત્રિપુરાર
આ વજ્ર પીંજર મૂને આપ્યું, કરી છે કરૂણાય
તે માંહે એહને ગ્રહી, જીવતો લાવીશ આંહે
પછે આપણુ ઘેર જાશું, મરી રહેશે માંહે
મુઆ પુઠે બહાર કાઢી, નાખશું નિર્ધાર
પછે સ્વામી ઘણી તારી, કરીશ હું પ્રતિપાલ
વિષ્ણું કહે રે વીર એતો, પેટી નાહાંની થાય
મારા જેવું રૂપ છે ને, તારા જેવી કાય
પેસી એમાં નીકળો તો, જણાય સર્વ મર્મ
હાથમાંથી જશે નાશી, ફરી કરવો પડશે શ્રમ.

ઘરમાં કહે તે માનીએ રે, એ સૂઝતો ઉપાથ
 વિચારીને ચાલીએ તો, કુશળ ગાગળ થાય
 અસુર કહે છે ગોરજી તમો, લીડજો વળી દ્વાર
 પેસું છું પણ કાડજો રે, રખે લગાડતા વડી વાર
 અરે પુત્ર શા માટે રાખું, તું મળ્યો છે મુજ કામ
 આજમુને મન ગંગા વાહાલી, મૂળને તાહાલો તેમ
 એવું કહી અહીંસાચન પેઠો, કૃષ્ણે ભાંડ્યું દ્વાર
 હસી હસી કહે લલો પેઠો, આવીયો પાપી કાળ
 આકુળ વ્યાકુળ થયે ત્યારે, ખોલીયો યજ્ઞમાન
 ગોરજી હાવે ત્રહાડીએ રે, આંહી જાય છે મૂળ પ્રાણ
 કૃષ્ણ કહે તું કપટ કરવા, લલો આળ્યો આંહ
 યુદ્ધિ જેવી ઉપની તેને, મળ્યું ઓખદ તેહ
 તે માટે તેં નથી જોવો, ફરી આ સંસાર
 પિતા તાહારને હણ્યો, તેમ તુંને રાખ્યો ધર
 ના રે ગોર એમ ઘણું થાયે, હસુ તો જો લગાર
 પ્રાણ મારા જશે હવડાં, કાઠો વેહેલા બહાર
 લાઠ અમારાં પાળીએ, તમો ગોર અમો યજ્ઞમાન
 લોક હોય તો હાઠ જઇએ, ઘટે ત્યાં વિજ્ઞાન
 અરે પાપી ગોર ન હોયે, એ કૃષ્ણ માફ નામ
 મેં ઘણા દૈત્ય એમ મરડી ભાંજ્યા, કરી કરી સંભ્રમ
 હવે જીવ્ય તણી આશા, મેહેલ પાપી આજ
 ફરી ફરી મુખે શું લવે છે, થઇ રહ્યું એ કાજ
 અસુર વળતું ખોલીયો, એ શું કર્યું તેં મુજ
 પેહેલાં પાપી બંધુતો તે, પ્રાણ લેતો તુંજ

કપટ કરી હું પ્રીછવ્યો, સાંકડે રાખી દેહ
અનાંદ્યો ગૂંચામ પડ્યો, પાપી ન જાંડ્યો તું એહ
સુજ પિતા કેરું વેર લેતો, શું કરું જો આંદ
કૃષ્ણ કહે હવે રહે અખોલો, રીસ કરતો માંદ
પિતા તાહરાનો કર્યો, શીર છેદ ચક્રે જાણ
તેમ પાપી તુંને રાખ્યો, ફરી જાણે ઇશ્વર આંણ
અસુર એવું સાંભળીને, કર્યું પરાક્રમ માંદ
વજ્ર પીંજર સાથે કપડ્યો, ગયો સુરજ મંડળ જાંદ
ગાળ્યો જેમ ક્રોધશું, તવ કાંપીયા સર્વ દેવ
ગિરિ ચલ વિચલ યયા, તાં ધરા ધમકાં જેવ
નક્ષત્ર ગૃહ સઘળાં ડગ્યાં, દશે ડગ્યા દિગ્ગલ
આંદોલ વર્ત્યો દધી^૧ માંહે, જાણ્યું આવ્યો પ્રલય કાળ
પ્રહ્લાંડ સર્વ ફરી આવ્યો. પડ્યો પાપી ધરણ
ઘટી એકમા (પછી) કાળ પોહોત્યો, પામ્યો પાપી મરણ
ઉથલો.

પામ્યો પામી મર્ણુ રે, પછે શ્રી કૃષ્ણજી પાસે ગયા
જન તાપી કહે દૈત્યના, પ્રાણ મુઓ પણ માંહે રહ્યા

કહવું ૪ થું. રાગ ધવળ ધન્યાશ્રી.

મુઓ દૈત્ય જાણી શ્રી કેશવ, પેટી લીધી શીસજી
વેગે કરી પછી ત્યાંથી, આવ્યા ઘેર જગદીશજી
એકાંતે પેટી અલગ મેલી, જ્યાં કોની નહીં ભાળજી
મળી નાર (સર્વ) કહે શું હોશે, જે સંતાડે ગોપાળજી

આપણથી છાંતું જો રાખે, તો કાંઈ એક ઉત્તમ એ
માંહેજી

શ્રી કૃષ્ણ હવડાં બહાર જશેને, આપણુ જોઈએ તે માં-
હેજી

હરિએ વાત વિચારી મનશું, જો જોશે એ નારજી
તો કાંઈક ઉત્પાતજ થાશે, ત્યાંથી કાઢું બહારજી
શ્રીકૃષ્ણ ત્યાંથી પેટી લઈને, મેહેલી બહેન અવાસજી
પોતાના ઘરમાં સર્વ સ્ત્રીનો, આણ્યો નહીં વિશ્વાસજી
ત્રણ દિવસ પછી સુભદ્રાએ, કર્યો મનશું વિચારજી
સ્ત્રીથી છાંતું મેહેલ્યું આંહો તો, કાંઈ એક હશે સારજી
બહેનતણો વિશ્વાસજી આંણ્યો, લાઈએ મનશું બાંણીજી
વણસવા ભાગે ઘરમાંથી આંહાં, રેહેવા માટે આંણીજી
તે માટે હવે મૂજને જોતાં, બાધ^૧ કરશે નવ હોયજી
લખ્યું ભવિષ્ય પાછું કરનારો, હવે નથી અહીં કોયજી
સોલ દિવસ ઉપરાંત અબળા, સ્નાન કર્યું નિર્ધારજી
ઋતુ સમે આલિંગન દીધું, પારથશું તેણી વારજી
સ્ત્રીની બુદ્ધિ વસે પાનીએ, આવી પેટીની પાસજી
દ્વાર ઉઘાડીને જોયું અબળા, વદન હતું વિકાશજી
અહીંલોચનને પ્રાણે બાંણ્યું, વનિતા ચતુર સુભણજી
પિંડ વિષે પ્રવેશ કરીને, આનંદ્યો જીવ તાંહેજી
હવે વેર લઈશ હું માફે, જહવપતિને માફેજી
અહીંલોચનને પ્રાણે ત્યાંથી, એવી વાત વિચારીજી
દિન દિન ગર્ભ વૃદ્ધિજી પામે, સુભદ્રા કષ્ટાયજી

અન્ન ઉદક તજ્યું છે નારી, સુતાં ક્ષણ ન રહેવાયજી
 અનેક સખી સુલદ્રા કેરી, રક્ષા કરતી પાસજી
 આકુલ વ્યાકુલ થાય છે એવે, આઠ્યા ત્યાં અવિનાશજી
 પેટ પીડા લગિનીની દીઠી, આકૃંદ કરતી નારજી
 વળતા બહેન સુલદ્રા પ્રત્યે, યોત્યા શ્રી મોરારજી
 બહેન ચક્રવ્યુહ ગઢની વાર્તા, સાંભળો કહું છું એહજી
 જેથી દુઃખ નિવૃત્તને પાંમે, પીડા ટળશે દેહજી
 પછે હરિ દેખાડે માંડી, ગઢ તે કોઠા સાતજી
 દર્દ ટળ્યું સુલદ્રાજીનું, સાંભળતાં યુદ્ધ વાતજી
 અબળાને નિદ્રા આવી ત્યારે, ગર્ભે કર્યો ઉચ્ચારજી.
 ઉદરમાંથી હુંકારો દેતાં, બહુયો નહીં ગોપાળજી
 ખટ કોઠા લગી અબળાએ, હુંકારો સર્વે દીધોજી
 પેસી નીકળવાનો દૈત્યે, યુદ્ધમાં સર્વે દીધોજી
 સાતમા કોઠાની કથા કહેતાં, અસુર હુંકારો બહુયોજી
 પ્રીછ્યા મોરાર કથા રહી ત્યાંથી, હરિએ ભય મન
 આંણ્યોજી

એ તો ગર્ભ સુલદ્રા કેરો, બદલ કુળને મારેજી
 ચિંતા કરતાં દશ માસ ત્યાં, પૂર્ણ થયા નિર્ધારજી
 જન્મ્યો પુત્ર મહા તેજ પુંજ, હૈડે હર્ષ ન માયજી
 વાગ્યાં ઢોલ દદામાં મૃદંગ, જાગ્યક જન બહુ ગાયજી
 ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુલ સહદેવ, અર્જુન જે કેહેવાયજી
 આવ્યા ઈદ્રપ્રસ્થમાં પ્રાદાણ, વધામણી દેવા જાયજી
 પાંચે પાંડવ હુર્બ્યા મનશું, આપી બહું રિદ્ધ ત્યાંજી
 ખડું લશ્મ ઘટિકા પળ સાધ્યું, જોવડાવ્યું રાજનજી

જન્મપત્ર કરાવ્યું વેગે, નામ ધર્યું અભિમન્યુજી.
મહા બળીયો કહે ઋષિજી, અર્જુન કેરી તનજી
એક માસ સુભદ્રાજીને, હવે પીયર મુઝારજી
જન તાપી કહે છે સહદેવ, આંણું કરવા ચાલ્યાજી

કહ્યું પ મું-રાગ ગાડી.

ઈદ્રપ્રસ્થથી સહદેવ રાય, આઁયા જ્યાં છે બાદવરાય
લેટયા પ્રભુને વેગે કરી, હોમકુશળ ત્યાં પૂછે હરિ
લોજન કીધાં ઉત્તમ સાર, આદરભાવ દીધો ગોપાલ
સાસરવાસો કીધો હરિ, લાઁયા સહદેવ આંણું કરી
ઈદ્રપ્રસ્થમાં પોહોત્યા સહુ, સાસુને પગે લાઁયાં વહુ
આશીસ કુંતાએ દીધી બહુ, ઘણા પુત્ર તૂં જણજે વહુ
અમ કુળ તેં અજવાળ્યું સહી, દ્રૌપદીને વળી લેટયાં જઈ
દિન દિન સુત મોટો થાય, ભતકર્મ પછે કીધું રાય
પાંચ વરસનો થયો કુમાર, ભણી ઉતર્યો સર્વ વિધાય
ધનુર્વિધાનો કર્યો અજ્યાસ, શીખ્યો સર્વ અર્જુનની પાસ
લઘુ લાઘવી વિધા બહુ, અભિમન્યુ શીખ્યો સહુ
ઉપવિત પછે દીધું સહી, મોસાળુ કૃષ્ણ આઁયા લઈ
પહેરામણી વિધ વિધની કીધી, આપી કૃષ્ણે તે સર્વ લીધી.
પીલી^૧ પીજરી^૨ તેણીવાર, બેઠા ત્રિલોચન સભા મુઝાર
શણ્ણગાર્યો અભિમન્યું કુમાર, આઁયો જ્યાં હુતા ગોપાળ
મામાજી કહી ઉલો તન, હજ્યો મુખ દેખી અભિમન્ય
આલિંગન દીધું તે ઘડી, બેઠો હરિને ખોળે ચડી

અભિમન્યુ મૂછે ઘાવે હાથ, મામા એક સાંભળો વાત
તમે માર્યો મામો કંસ, મારી તેનો ક્યો નિર્વશ
માટે તમોને કહું છું અમો, પહેલો મારગ કીધો તમો
એ વાતે લજ્યા નહીં કેમે, પેહેલ તમારી પુઠે અમે
કંઠણ વચન કહ્યાં મુખે કરી, તાલી દઇને હસીયા હરિ
સર્વ દેખતાં યોલ્યો તન, કૃણ્ણે વચન ગ્રહ્યાં તે મન
ધર્મે તે વાર્યો તતકાળ, શું યોલી જાણે એ બાળ
હરિએ વાત વિચારી સહી, પગની જવાળા તે મસ્તક ગર્ધ
નાંધડીયો થઇ યોલ્યો એમ, આગળ હજી જણાશે કેમ
(મહા) દારણ દૈત્ય પ્રકટયો અહીં, માર્યો વિના મુજને
રહે નહીં

તે માટે આંણી ચિંતાય, દેહની મેં કરવી રક્ષાય
નહીં તો દા^૧ દેશે એ દુષ્ટ, માર્યો વિના ન મેલે પાપીષ્ઠ
પ્રીછી વાત પધાર્યો હરિ, આવ્યા દારિકા ત્યાં વેગે કરી
ભગિની ભાણેજ ને મોશાળ, આણ્યું કરી આવ્યા ગોપાળ
વૈશંપાયન કહે સુણ રાય, અભિમન્યુ ઉત્પત્તીનો મહિમાય
હરિ કરે તે ત્યાં નવ ફરે, તે ઠીક સર્વ જોયા કરે
પ્રભુએ વાત વિચારી ગ્રહી, એ કથા એટલેથી રહી

કંઠુ^૧ ૬ હું રાગ કેદારો.

શ્રી વૈશંપાયન ઉચરે, જનમેજય તે શ્રવણે ધરે
હરિ કરે તે તાંહાં કોણે નવ ફરે રે

ઢાળ.

નવ કરે તે પ્રહ્લાદિકથી, હરિ સહુના કર્તા એહ
 દિન દિન અભિમન્યુ મોટો થયો, તેમ પ્રભુ ચિંતા ધરે
 કૌરવે દ્યુત રમત રચી, પાંડવ તેડાવ્યા તે ઠાર
 હાર્યું રાજ્ય તણ વન ચાલ્યા, લોગવવા વર્ષ ધાર
 પછે વળી મત્સ દેશ પધાર્યા, વળી વેગે જ્યાંહા
 દુઃખે કરી દિન વેઠ્યા, વિરાટના પુર માંહા
 પછે અનેક અંગ આબ્રણ પેહેરી, પ્રકટયા કુંતી જાત
 મત્સરાયે જાણ્યા પછી, ભેટયા સર્વ સંગાત
 અભિમન્યુ સુત શ્રીકૃષ્ણ તેડાવ્યા આવ્યા હરિ તાં જાણુ
 યુધિષ્ઠિર મન હર્ષ પાંખ્યા, ભેટયા શ્રી સારંગપાણુ
 અભિમન્યુને ઉત્તરા પરણાવવાની, વાત લહી જહુનાથ
 એ બેમાં કાંઈ કપટ કરું વિચાર્યું મન સાથ
 પછે હરિ ચાલ્યા ત્યાં વેગે, ઉત્તરા કેરે અવાસ
 જોતાં થકી ધીરજ નવ રહે, સુંદર રૂપ પ્રકાશ
 અરે બાઈ તારો વર કીજો, કદ્રુપો છે એહ
 કઈ પેરે જન્મ જશે તારો, મુને ચિંતા થાય તેહ
 વિરાટને શું વર નતો મળતો, જે કદ્રુપા વરને આપી
 એ શું કર્મ કર્યું તુજ તાતે, કેમ દિવસ નાખીશ કાપી
 ઉત્તરા કહે સ્વામી ભાણેજ તમારો, કદ્રુપો કેમ હોય
 ઈંદ્રજાળથી રવિ ઢંકાયે, વાત ન માંને કોય
 કૃષ્ણ કહે વધુ હું મનથી, કરો જોડું હું હાસ્ય
 રખે કશે બાધ તું ગણતી, બોલ્યા શ્રી અવિનાશ
 અંતર્ધ્યાન હવા હરિ ત્યાંથી, આવ્યા અભિમન્યુ જાંહા

અરે પુત્ર વહુને પરણશે તો, લેવાશે સર્વ ત્યાંહ
મેં દીઠી કાળી કદ્રુપી, મારે ચિત્ત નવ ગોઠી
તુજ સરખી કંન્યા નવ લાધી, વાત કહી પણ ખોટી
અભિમન્યુ કહે સ્વામી અમો બાળક, ભુંડું લણું થું
લહીએ

મન જાણો તેવી પરણાવો, તમ ઉદ્ધરા કેમ થઈએ
કૃષ્ણ કહે પ્રપંચ કર્યો પણ, ડગ્યાં નહીં બેહુએ
વળી આંહીં બુધ કરું હું બીજી, જે થઈ ન શકે મેળાપ
એવું કહી અંબીકાતું સ્મર્ણ, કીધું આઘ અનંત
વેગે કરી આવ્યાં જગદંબા, બોલાવ્યાં લગવંત
અરે દેવી અભિમન્યુને નેત્રે, વિદ્ય કરો કાંઈ જેહ
લગ્ન સમે જેમ તેમ ઉત્તરાતું, મૂખ ન દેખે એહ
એવું સાંભળી શક્તિએ તેનાં, દુખવ્યાં લોચન
તેણે કરી પીડાવા લાગ્યો, દેખે નહીં અભિમન્યુ
માંહેરામાં શ્રીકૃષ્ણને ખોળે, પોઢ્યો પારથ તન
હસ્તમેળાપ કરાવ્યો પણ, હુરિ ઢાંકી રહ્યા છે વદન
વરકંન્યા પરણીને ઉઠ્યાં, આપી બહુ રિદ્ધ ત્યાંહ
અરસપરસ જોવાનો બેહુને, હર્ષ રહ્યો મનમાંહ
પેહેરામણી વિધ વિધની કીધી, સંતોજ્યા સર્વ રાય
શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન યુધિષ્ઠિરને, વિરાટ લાગ્યો પાય
મત્સરાયે બહુ માન દીધાં, વળાવ્યા તતકાળ
ઈંદ્રપ્રસ્થમાં પાંડવ આવ્યા, સાથે શ્રી ગોપાલ
વિષ્ણી કરવા હસ્તીનાપુરમાં, આલ્યા દેવ મોરાર
દુર્યોધન પ્રીછવતાં પાપી, પ્રીછ્યો નહીં લગાર

યુદ્ધ વિના પૃથ્વી કેમ જ આપું, કૌરવપતિ કહે તાંહા
 પછે ચાલ્યા સંગ્રામ કરવા, આવ્યા કુરૂક્ષેત્ર માંદા
 અરાદ અક્ષૌહિણી સંખ્યા દળની, મહા બળીયા સર્વ જોદ્ધ
 કવચ ટોપ સંગ્રામે સબળાં, કે મ્હેાં ન મૂકે ક્રોધ
 પછે ઘણું કૌરવ પાંડવમાં, અતિ યુદ્ધ ત્યાં લાગ્યું
 ભીષ્મના સંગ્રામ આગળ, પાંડવનું દળ ભાવ્યું
 ભણ્યું ન પાંડવી પૃથ્વી કીધી, પિતામહે તે ઠામ
 અર્જુન ભીમ નકુલ સહદેવ, ભલા કરે સંગ્રામ
 દશ દિવસ થયા યુદ્ધ કરતાં, દળ થયું પતન
 પછે ભીષ્મ પડયા તે રણમાં, શિખંડીને હાથ

ઉથલો.

શિખંડીને હાથ રે ત્યાં, કૌરવ સર્વ દુખી થયા
 જન તાપી કહે પિતામહ પછે, બાણની સૈયાએ રદ્યા

કડવું ૭ મું રાગ કેદારો.

શ્રીકૃષ્ણજી આવ્યા ત્યાંહે, દુર્યોધન હતો જ્યાંહે
 વિપ્ર રૂપ થઈ પૂછીયું રે,
 છો કેટલા રે વીર, અને કેટલા છો ધીર
 કહો શી રીતે એને, તારે ભૂમિ આપવી રે.

ઢાળ.

ભોમ ભાગ તારે એને કરતાં, કેમ હતું કહે આઘ
 જે આમ યુદ્ધ કરી મરો છો, વેહેયણમાં શો વાદ
 દુર્યોધન કહે સ્વામી સાંભળો, અમો સોએ પંચ તેહ
 અર્ધ રાજ્ય માગ્યું કેમ આપું, અઘટતું છે જોહ

વિપ્ર કહે તમે મહા બળીયા, અર્ધ ભોગ કેમ આપે
 ચીતવો તો ક્ષણ માંડી જીતી, એક છત્રે કરીને થાપો
 દુર્યોધન કહે નથી જીતાતા, સ્વામી બળીયા એહ
 વિપ્ર કહે એક બુદ્ધ આપું, તેથી જીતો તેહ
 ચક્રાવો બ્યૂહ એક રચજો, દ્રોણાચાર્ય તે બળુ
 કૃષ્ણ અર્જુનને હું લઈ જઈશિ, કપટ કરી નિર્વાણ
 યોદ્ધા મધ્યે ભીમ એક એને, મારીશ તું બ્યૂહ મધ્ય
 અથવા પાંચે વન જાશે, કે આપશે એ યુદ્ધ
 દુર્યોધન એવું સાંભળીને, આનંદ પાંચે ત્યાંહ
 શ્રીકૃષ્ણ પ્રાદ્યણ રૂપ સાથે, આબ્યા યુધિષ્ઠિર જ્યાંહ
 ખુંખાપાત કરવા લાગ્યા, જ્યાં છે સકળ સભાય
 છે કે બળીયો આ સભામાં, જે પ્રાદ્યણની વહારે ધાય
 કૃષ્ણ કહે તારે શું હુઃખ છે, કહે મુજને નિર્ધાર
 સ્વામી એક જલંધર પ્રકટયો, મહા પાપી અવતાર
 તે સર્વ ઋષિ ઋષિપતિ, ગ્રહી માગે છે દંડ
 એમાંથી એક હું આંહાં આબ્યો, હુખી છે મારો પિંડ
 તે પાપીને વર છે માટે, પરાક્રમનો નહીં પાર
 સો પુત્ર સાથે છે સરખા, મરે નહીં નિર્ધાર
 કાએક બળીયો થઈને મારે, શતને એકી મુઠે
 તેનો પિતા ત્યાં હાંકજ મારે, ફરી જીવતા ઉઠે
 તે માટે તે પાપી સાથે, કોણે યુદ્ધ ન થાય
 છે કે વીર સભા સર્વ જોતાં, જે પ્રાદ્યણને મૂકાવે
 એવું સાંભળી ધર્મ જોલ્યા, પારથ પ્રત્યે વાણી
 જાઓ તમે પ્રાદ્યણની વારે, સાથે સારંગપાણી

પછે કૃષ્ણ અર્જુનને લેઇ ચાલ્યા, વિપ્ર તે સંગાત
 બળધરનું યુદ્ધ થાશે તે, આગળ કહીશું વાત
 દ્રોણાચાર્ય ને કર્ણ દુઃશાસન, કૃપાચાર્ય બળવંત
 એ સર્વને તેડી દુર્યોધન, વાત કરે છે એકાંત
 બાઇઓ એ પાંડવના દળમાં, અર્જુન કૃષ્ણ છે ખેય
 તે તો આજ ગયા છે અહિંથી, નિર્બળ રહ્યા સર્વ એહ
 તેહ વિના એનું દળ શૂનું, દીસે છે નિર્ધાર
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના ગળ એનું, ચાલે નહીં લગાર
 તે માટે આપણુ બ્યુહ રચીએ, વજ્રના કોઠા સાત
 દ્રોણાચાર્ય ને દુર્યોધન મળી, એવી કીધી વાત
 ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુળ સહદેવ, યુદ્ધ ન બાણે એહ
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના એ સમર્થ, નથી લેદવા કાય.
 તે માટે બ્યુહ રચી આપણુ, કરીએ મહા સંશ્રામ
 પછે પાંડવને કુટી મારે, તમે આંણે કામ
 દ્રોણ કહે દુર્યોધન સાંભળ, સાચી કહું એક વાત
 અર્જુન નહીં આવે તો ઝાલી, આપીશ ધર્મની જાત
 એક પણ પરહીને વઢીએ, બાર વરસ વન જાય
 જો કેા મર્મ લહી ગઢ જીતે, તે જત્યા તો કેહેવાય
 વાત ગમી સર્વને કેહેતાં, એવે થઇ ત્યાં રાત
 ભીમ યુધિષ્ઠિર દ્રોણ દુર્યોધન, બેઠા મળી સર્વ જાત
 કાઠી વાત સહુ ચોક્કા દેખતાં, સાંભળો ધર્મ કુમાર
 આપણુ વહાણે યુદ્ધ કરશુ, રચી ચક્રબ્યુહ સાર
 લેદ લહી સંશ્રામ કરવો, જીતો કોઠા સાત
 તો અમે હારે વંન જાશું રણુ યશ તમને નાથ

એમ કરતાં જો લેદ ન જાણો, વળો પાછા ગઢમાંથી
તો બાર વરસ વન વેઠો, પણ કરો એક આંહાંથી
ધર્મ કહે ગઢ લેદ ભાંજું, શ્રી કૃષ્ણ ચર્ણ પ્રતાપ
કૌરવ હર્ષ સંગાતે ઊઠ્યા, સુધારી યુદ્ધ વાત

ઉથલો.

સુધારી યુદ્ધ વાતરે, વળી વઢે દુર્યોધન સહી
તમો બોલ્યા છો તે પાળજો, રાય યુધિષ્ઠિર વાહાણે રહી

કડવું ૮ મું. રાગ ગોડી.

હવે વહાણે યુદ્ધ કરશું એહ, પરઠી વાત ને વળીયા તેહ
યુધિષ્ઠિર વિમાસે મન, શું કરશું આંહાં નથી અર્જુન
કૃષ્ણ વિના કોણ સમજે એહ, એના લેદ જાણે સર્વ તેહ
કેમ પ્રીછાશે એનું વઢવું, વળી વન ભોગવવું પડવું
ભીમસેનને પૂછે ધર્મ, કહો ભાઈ જાણો ગઢ મર્મ
ભીમસેન કહે સાંભળો રાય, હું તો લહું મદાના ધાય
મન સાથે બળ એવું ધરું, લોહ ગઢ હોય તો ચૂર્ણ કરું
કૌરવ સર્વના લેઉં પ્રાણ, ગઢ સાથે ઉતારું ધાણ
પણ એ કોઠા સાતનો મર્મ, નથી જાણતો રાજા ધર્મ
સહદેવ જોષીને પૂછ્યું તવે, કહો રે વીર શું કરવું હવે
તમો શક્તિ વશ કીધી જાણ, બળે કરી મગાવ્યાં વિમાન
પૂછ્યા પછી ગ્રહે બળતા રહ્યા, વાટ દેખાડી જીવતા રહ્યા
માટે કાંઈ કરો ઉપાય, જે આપણો રહે મહિમાય
વળતું બોલ્યા સહદેવ પતિ સ્વામી એ યુદ્ધ લેહેતો^૧ નથી

કહો તો આજ્ઞા કરો નાથ, બાળું કૌરવ ગઢ સંગાત
 લઘુવીર કહે સાંભળો બ્રાત, યુદ્ધ મર્મ ન જાણું વાત
 કહોતો સાગર લેદી વળું, પૃથ્વી સાથે ભૂકો કરું
 પણ કોઠા સાતનો મર્મ; નથી જાણતો રાજા ધર્મ
 જાણ્યું પરાક્રમ ભાઈઓ તણું, ચિંતા રાજા પામ્યા ઘણું
 હાથ ખંખેરી બોલ્યા તવે, કહો શી ગત કરશું હવે
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના એ વઢવું, વળી વન ભોગવવું પડવું
 શું કરીએ સુખ સજ્યું નથી, લખ્યું ભવિષ્ય ચુકે કયાંથી
 શ્રીકૃષ્ણ સન્મુખ નથી થયા; ત્યાં લગી હુઃખ ભોગવશું રહ્યા
 જાણ્યું વિપત્તે મૂકાયા આપ, તે આગળનું આગળ પાપ
 મહા હુઃખ આપ્યું ધર્મને સહી, નેત્રથી નીર ચાલ્યું વહી
 ચોદ્યા સર્વ સામું જોઈ રહ્યા, દેખી દુખીયા તેઓ પણ થયા
 ધિક્ક બળ આયુધ અમ તણાં, શા અર્થે બાંધ્યાં ઘણાં
 જો શીખ્યા હોત યુદ્ધ મર્મ, લેદત ગઢ યશ લેતા ધર્મ
 જનમેજય બોલ્યા વાણ, સાંભળો ઋષિ ચતુર સુભણ
 પાંડવનું હુઃખ કૃષ્ણે ત્યાંહ, કેમ ટાળ્યું તે કહો મુજ આંહ
 વૈશંપાયન વાણી વદે, સાંભળો જનમેજય કહું હૃદે
 સુભદ્રા બોલ્યા તન, આવી પાસે રહ્યા અભિમન્યુ
 દેખી મહા તેજ પુંજ જાણ, સુભદ્રા ત્યાં બોલ્યાં વાણ
 (અરે) પુત્ર જાઓ સભા મુઝાર, અર્જુ કૃષ્ણ નથી તે ઠાર
 ભીમ યુધિષ્ઠિર બેઠા હશે, દેખી સુત રળીઆત થશે
 જઈ કાકાને કરો જીહાર, આદરભાવ કરશે તે ઠાર
 હર્ષ તેઓ ધરશે ઘણું, કહેશે અંગ છે અર્જુન તણું
 માનાં વચન મન ધર્યા, શોભતાં અંગે આજાણ ધર્યાં

સુકટ કુંડળ પેચો વસ્ત્ર સાર, બાજૂખંધ બાંધ્યાં હથીયાર
મહા ભાથા ભીડ્યા બેહુ પાસ, દેખી શત્રુ પાંખે ત્રાસ
ચિત્રામણ સરખો સુત જાણ, ચાલ્યો માને કરી પ્રણામ
આવ્યો તેહ સભા મુખ્યાર રણે વીર કરી નમસ્કાર
ચોદ્ધા સકળ સામું જોઈ રહ્યા, દેખી સુભટને વિસ્મય થયા
પાર્થ સરખો હશે એ પ્રાણ, દીસે એહનાં ઉઠાણ
ભીમ યુધિષ્ઠિર સહદેવ સોય, ઉર્ધ્વગત નથી જોતા કોય
ચિંતાએ સર્વ બેસી રહ્યા, આવકાર કોથી નવ થયા
સૂની સભા દીઠી કુંવરે, ઉભો ચિંતા સખળી ધરે
શું ભાઈ હું (આંહાં) આવ્યો માટ, મુજશું ધર્મ ન
જોલ્યા નાટ

શ્યા માટે દુઝાણા એહ, ભીમ નકુળ ન જોલ્યા તેહ
બેઠો ક્ષણ એક જોઈને સ્થાન, તાત વિના કોણ આપે માન
ઉઠી સાંઇડું દેતા સાન, રમાડતા ઉત્સંગે લઈ
લાડ લડાવી દેતા માન, રમાડતા લેઈ શ્રી લગવાન
તે સૂનું સર્વ અર્જુન વિના અહીં, ભરી સભા કો
જોલ્યું નહીં

કુવા પિત્રાઈ કાકા બહુ, તાત વિના મીથ્યા સહુ
ધિક્ક ધિક્ક સમપણ એનું જાણ, પિતા વિના કોણ
આપે માન

જન તાપી કહે પાર્થ તન, દુઃખ આવ્યું તે કરે રૂદન.

કલ્પું ૯ મું. રાગ આંહોલ ગાડી.

અભિમન્યુ કુંવરે, મહા શોક આણ્યો રે
બણ્યો પણ કોણે મુને નવ ગણ્યો રે

ઢાળ.

નવ ગણ્યો ને મુજને, કોણે સલા સર્વ મુઝાર
 તો યુધિષ્ઠિર આદિ લઈને, હણુ એમને આ ઠાર
 એ સગાં સહ પિત્રાઈડા, મોશાળીયા ઠાકા એહ
 સંસાર સર્વ સ્વાર્થનો, જે દીસે તે મિથ્યાય
 એક બળ પોતા તણું, વળી વિદ્યા ધન ઉપકાર
 એ વિના નર પોસાય નહીં, જાણુને નિર્ધાર
 એવું કહી વીર ઉઠીયો, એક ગદા લીધી પાણુ
 એના વિના સમજે નહીં, સર્વનાં ઉતાડું માન
 મુછ ફરકે અધર ઢળકે, રોમ ઉભાં થાય
 નેત્રથી જળ વહી ચાલ્યું, ક્રોધ અંગ ન માય
 સલામાંથી ઉઠીને જેવો જતો હુતો બાળ
 યુધિષ્ઠિરની પડ્યો દષ્ટે, તેડાવ્યો તતકાળ
 અરે પુત્ર ક્યાં પધારો છો, આવો આસન આંદા
 ક્રોધ અભિમન્યુને ચઢ્યો, તેણે ન ભાળ્યું ફરી તાંદા
 બીમે જઈને બાથ લીડી, કુંવર કાં કરો છો રીસ
 યુધિષ્ઠિરને સોંપીયો, તન ફેરવ્યોં કર શીશ
 ફેસલાવીને રૂદે ચાંપ્યો, કર્યું ચુંબન ગાલ
 ઉત્સંગે બેસાડી મુતને, પૂછે છે મહીપાળ
 ઘણી રીસ પુત્ર કાં કરો છો, કાં ભરો નેત્રે નીર
 શા માટે મન દુઃખ આંભો કહેજો સાચું વીર
 યુધિષ્ઠિર રાજ પ્રત્યે પછે, બેલીયો અભિમન્ય
 માએ મુજને મોકલ્યો છું, સલામાં રાજન
 તે કવચ ભાથા શસ્ત્ર લીડી, આવ્યો આંભો ઠમ

તાત વિના તે અલુરૂણું, કોણે કર્યો ન આવધાર
 માન વિના હું વળ્યો પાછો, ઉપન્યો મહા કાળ
 ધિક્ક ધિક્ક પડો એ સભા સઘળી, જે નવ કર્યો આવધાર
 ભીમે વળતો મેહેલીયો, લેખ તમારે ઉત્સંગ
 તેણે મારો ક્રોધ સ્વામી, શાંત પામ્યો અંગ
 યુધિષ્ઠિર ત્યાં વળતું વદે, હે પુત્ર સાંભળ વાત
 કૃષ્ણ સરખા માતુલી^૧ ને, અર્જુન સરખા તાત
 સહી પુત્ર એ રીસ સાચી, કરો છો તે ન્યાય
 કૃષ્ણ અર્જુન નથી આંહી, મુજ ઘણી છે ચિંતાય
 ક્રોધ આણે સમે તુજને, ઘટે નહીં લગાર
 અમ દુઃખનો છેહ^૨ નથી આંચો, હજી લગી નિર્ધાર
 દુષ્ટ કૌરવે રચી પ્રપંચ, ઉપાધ છે ખુદ્ધ
 ચક્રવ્યૂહ ગઢ લેદી લઇને, કરો કહે છે યુદ્ધ
 યુદ્ધ કરતાં ન જીતો તો, લે.ગવો ફરી વન
 ભીમ સહદેવ નકુળ પૂછ્યાં, પૂછ્યા સર્વ રાજન
 લલા બળીયા સુભટ છે પણ, નથી લેહેતા કોય
 કૃષ્ણ અર્જુન નથી માટે, કહે ચિંતા સોય
 નહિતર તુજને ન માનુ કાં, ધર્મ ધુરંધર કુમાર
 તે માટે અમને વરાંસો એક, પડ્યો છે આ ઠાર
 દુઃખ જાણી યુધિષ્ઠિરનું, બોલીયો અભિમન્ય
 ચિંતા શ્રીહરિ ભાજશે, નિર્ભય રહો રાજન
 ચક્રવ્યૂહ ગઢ કહે કટકા, લહી એનો મર્મ
 પેસી નીકળી સર્વ જાણું, સત્ય માનજો ધર્મ

યુધિષ્ઠિર એવું સાંભળીને, હુજ્યા પોતે આપ
પુત્ર તેં જે કહ્યું તે મેં, સર્વ માન્યું બાપ
રમત માંહે કાંઈએ નથી, લેવો માંહનો લેદ
કોઠે ચોદ્યા હશે બળીયા, પેસવું જોઈ વેદ^૧
દુષ્ટ તે જાણી રહ્યા, પુત્રનો આંશુશે અંત
આંહી હોયતો શીખવે, અર્જુન કે ભગવંત
હજી લગી તેં પ્રહાર કોના, સહ્યા નથી લગાર
લેદ ગઢના કઠણ છે રે, તું ન જાંણે હજી બાળ

ઉથલો.

ન જાંણે તું બાળ રે, પછે અભિમન્યુ વાણી ઉચરે
જન તાપી કહે યુધિષ્ઠિર તે, સભામાં શ્રવણે ધરે

કડવું ૧૦ મું રાગ કેદારો.

અભિમન્યુ વાણી ઉચરેરે, રાજ તે શ્રવણે ધરે
લેદ સર્વ એ હું લહું રે.

ઠાળ.

સાતમે કોઠો જાણતો નથી, સ્વામી છ લગી મારી ગત
એવાં વચન સાંભળી રાજ, વિસ્મય પામ્યા ચિત્ત
કહો પુત્ર ખટ કોઠા લગે, કેમ જાંણ્યો વિસ્તાર
યુદ્ધ કરતાં પેસ નીકળવું, ક્યાં શીખ્યો નિર્ધાર
એના લેદ શ્રીકૃષ્ણ અર્જુન, વિના ન જાંણે કોય
જુગ્ત એવડી અમે ન પ્રીછું, તું કેમ પ્રીછ્યો તન

કુંવર કહે અરે કાકાજી, જ્યારે હોતો હું ગર્ભવાસ
 પીડાતી મુજ માને જાણી, કેશવ આવ્યા પાસ
 દુઃખ શાન્ત કરવા અર્થે, લખ્યો ચકાવો તાંહ
 વાત કહી વિસ્તારી યુદ્ધની મેં ચિત્ત રાખી તેહ
 કોઠા ખટ લગી સર્વ માંડી, વાત કહી લગવંત
 હુંકારો દેતાં ત્યાંહી, નિદ્રા આવી મુજ માત
 મુખ પામી પીડા ટળી, ત્યારે રહી અખોલી તેહ
 મેં જાણ્યું રખે કથા અધુરી, રાખે શ્રીકૃષ્ણ એહ
 તે માટે મેં ઉદરમાંથી, દીધો હુંકારો જાણી
 એટલે કથા અધુરી રાખી પ્રીત્યા સારંગપાણી
 મધ્ય કોઠાનો મર્મ ન જાણું, નહીંતર લેદત માંહ
 યુધિષ્ઠિર એવું સાંભળતાં, હર્ષજ પાંખ્યા ત્યાંહ
 ભીમ કહે કોઠા ખટ તું જો, લાગી જાણે લેદ
 બાકીનો એક સહેલ છે, મુજથી થાશે તે છેદ
 ગદાવતી કડકા કરું ગઢના, કર ગ્રહી કાઢું બહાર
 એવું સાંભળી કુંવરે ખીડું, લીધું સભા મોઝાર
 અભિમન્યુને ત્યાં વેગે વધાવ્યો, સકળ સભા મધ્ય રાય
 હંડ પ્રણામ કરીને ચાલ્યો, આવ્યો જ્યાં જનેતાય
 અગર ચંદન કસ્તુરી અંગે, કંઠે પુષ્પની માળ
 હસિત વદન લઘુ કમળ જાણે, ઈંદુ કરે આતકાર
 શરપણે આનંદશું, દીઠો સુલદ્રાએ તન
 કહે તુજને આવડો આનંદ, શું આવ્યો અભિમન્ય
 સુદૃઢ માતા તેં મુને મોકલ્યો, રાય યુધિષ્ઠિર પાસ
 હું તો હંડ પ્રણામ કરીને, ઉભો જેમ રહે દાસ

ભીમ યુધિષ્ઠિર નકુળ સહદેવ, હુતા તેણે ઠાર
 ચારેમાં કોણે નવ જોયું જે, મેં ક્યોં રાયને જીહાર
 નીચાં મુખ ઉંચાં નવ કીધાં, સભા વિષે કેા વીર
 મુજને તો દુઃખ સખળ લાગ્યું, નેત્રે આવ્યાં નીર
 અર્જુન કૃષ્ણ વિના સહુ સુંતું, દીસે સભા મુઝાર
 આત્મા વિના કલેવર દીસે, તેમ દીસે ભયકાર
 માન દીધા વિના માતા મુજને, ક્રોધ ચઢ્યો બહુ ત્યાંદા
 ઉઠીને જેવો જતો હતો, તેવો ભીમે ઝાલી બાંદા
 યુધિષ્ઠિરને ખોળે મેહુદ્યો, રાખ્યો રૂદે મુઝાર
 ધર્મ કહે પુત્ર મેં નવ જાણ્યો, આવેલો તું આ ઠાર
 મહા દુઃખ રાજ વાત કરે ને, નેત્રે આવે નીર
 તેણે કરીને માતા માફ, ભીજ્યું સઘળું શરીર
 મેં પૂછ્યું કાકાજી એવડું, દુઃખ ધરો કાં મન
 સુણ્ય માતા તુજને કહું માંડી, બોલ્યા જે રાજન
 અર્જુન કૃષ્ણ નથી તે માટે, કૌરવ પાપી જેહ
 ચક્રવ્યૂહ યુદ્ધ અમ કને માગે, અમો ન જાણું તેહ
 તે માટે ચિંતા છે સખળી, હવે શી થાશે પેર
 વાત કરે ને રૂદન કરે, ત્યારે મુજને આવી મેહોર
 મેં ત્યાં પણ કરી કહ્યું રાયને, સ્વામી દુઃખ ન આણો એહ
 ચક્રવ્યૂહ હું જીતીશ ત્યાં, સત્ય કરી માનો તેહ

ઉથલો.

તે ત્યાં સત્ય કરી માનો સ્વામી, એવું કહી બીડું ગ્રહું
 તે માટે હો આજ્ઞા માતા, સૈન્ય ત્યાં સહુ સજ થઈ

કડવું ૧૧ મું રાગ ધન્યાશ્રી.

સુભદ્રા વળતું વહેરે, સાંભળ કહું અભિમન્ય
આ સમે તારો તાત નથી, રણમાં કરે યુદ્ધ જઈ જેહ
ધર્મે કેમ આજ્ઞા કરી રે, નથી તેં દીકી ઘેર નાર

ઢાળ.

નથી દીકી ઘેર નાર હજી તૂં, વરસ સોલતું ફૂલ
જવા કેમ દઉં પુત્ર તુજને, રૂદે સાલે શળ
ભલું થયું જે આજ્ઞા તૂંને, કરી છે મહીપાલ !
તો આવ આપણુ જઈશું, આંહાંથી તારે મોશાળ
પછે એનું ગામ એ છે, રાજ કરે કે જાય વન
આપણુ ત્યાં દુઃખે સુખે કરી, જીવીશું રે તન
કુંવર કહે રે માતા હું ત્યાં, કરી આવ્યો છું પોણુ
ખીડું લઈને હું પલાયો, કે'શે આપતું હતું કોણુ
કૃષ્ણ સરખા માતૃલી, અર્જુન સરખા તાત
જગતમાંહી હાંસી ઉપજે, ઘટે કેમ એ વાત
હે જનેતા તૂજ ઉદ્ગથી જો, ઉપન્યો આ દેહ
તો ભલી કીર્તિ હું કેહેવડાવું, તું સત્ય માને એહ
જન્મ તાંહાં મર્ણુ ઉપજે, વેદ વાયક જાણુ
ક્ષત્રિનો ધર્મ ઉત્તમ જે, યુધ્ધે છાંટે પ્રાણુ
સુભટ તે સ્વર્ગે પજે, બહુ માન પામે ત્યાંહા
દેવાંગના પુજે કરીને, વધાવે નભ માંહા
તે માટે હું ફરી ફરી, તુજને કરું જાણુ
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાંહી, જશ વહે વેદ પુરાણુ

ખોળે મસ્તક મૂકીને, પય પાન કીધું સોય
 આશીસ દીધી અતિ ઘણી, સુત હજો રણ જશ તોય^૧
 પુત્ર કંઈ એક વિનતી, સંગ્રામ કરજો તેમ
 ચક્રવ્યૂહ ગઠ લેદી વળજો, પામીએ જશ જેમ
 જદી જો સંગ્રામ કરતાં, વિમુખ થાશે ત્યાંહ
 તો દ્રોણજી અપકીર્તિ મુજને, આપશે રણ માંહ
 અર્જુન સરખું સુભદ્રા ઉદરે, ઉપન્યું આ પાત્ર!!
 કન્યા સર્જત તે વેળા તો, આવતો જામાત્ર!!
 એવાં મેણાં જો ગવે, કરાવતો સર્વ માંહ
 અભિમન્યુ એવું સાંભળીને, વચન બોલ્યો ત્યાંહ
 ધન્ય કુળ જો કેહેવડાવું, તો નામ મૂજ અભિમન્ય
 અર્જુનથી જશ અધિક હોય તો, જાણજે તુજ તન
 કુંતાજી ત્યાં એવે આવ્યાં, કુંવરે કર્યા પ્રણામ
 આઠ મુજને આજ્ઞા દીઓ, જશું રણ સંગ્રામ
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા મુને, હવી એવી આજ
 ચક્રાવો ગઠ લેદી જાણું, માંટે સોંપ્યું કાજ
 કુંતા કહે રે પુત્ર તેં કેમ, બાલકે યુદ્ધ થાય
 પરણી વહુ લાવ્યો નથી, તેનો જન્મ કઈ પેર જાય
 યુધિષ્ઠિરને કેહેવડાવ્યું, કુંતાજીએ બહુ પેર
 બાળકને યુદ્ધે મોકલો તો, તેડાવો વહુ ઘેર
 વિજેગે વર કન્યા જાય તો, લાહુઓ રહે મુજ
 તે માટે ઉત્તરા અણાવો, મોકલી કે પૂજ્ય
 યુધિષ્ઠિર એવું સાંભળીને, પટ ફેરવ્યો પુર માંહ

લલી જેને સાંઠ હોય તે, પ્રકટ થાજે આંદ્ર
 રાયકો એક આવીયો ત્યાં, તેણે કર્યો દંડ પ્રણામ
 સ્વામી જે સહસ્ર સાંઠ મારે, કરું કહો તો કામ
 માસ ખટની વાટ હોય ત્યાં, જાઉં ત્રણ પહોર માંદ્ર
 વળી જીજ્ઞે આળ્યો તેથી, પ્રકટ પામી ત્યાંદ્ર
 સ્વામી સુણો એક વિનાતિ, મારે સાસુ વહુમાં વેર
 કહલો^૧ નિત્ય ઉઠીને કરે, મેહેલી સો પીયર
 દશ સહસ્ર ત્યાં સાંઠ મારે, તેમાં સોલ શ્રીકાર
 એક પહોરમાં જઈ આવું છું, દિન પ્રત્યે હું નિર્ધાર
 કરી મેં સર્વ તપાસ પણ, વળ્યો એથી છેક
 સ્વામી કહો તો ઉત્તરાને, લાવું મેષાનમેષ

ઉથલો.

લાવું મેષાનમેષ રે, એવાં વચન ધર્મે સુણી
 તે રાયકાને મોકલ્યો રાયે, અનેક રિદ્ધ આપી ઘણી

કડવું ૧૨ મું રાગ દેશાખ મલાર.

સાંઠ સોળ સજ્જ કરીરે, રાયકો બેઠો ઉપર ત્યાંદ્ર
 પહોર એક નિર્ગમી રે, ચાલ્યો વિરાટના પુરમાંદ્ર
 મધ્ય નીશાને સમે રે, ઉત્તરા સુતી છે સજ્જનય
 ભર નિદ્રા વિષેરે, સ્વપ્નાંતર તે બાઈને થાય
 ઘન ગર્જ ઘણું રે, હામિની દીસે છે ભયંકાર
 મહા વૃષ્ટિએ કરી રે, જળનો પૃથ્વી પર નહીં પાર
 તે મધ્યે સહી રે, ધડ એક મસ્તક વિહોણું જાય

ત્યાં ગર્ધવ ઉપરે રે, નગ્ર તે કાળાંતર છે કાય
 વળી કે એક દેશનો રે, કોટી કંઠર્પ સરખો રાય
 પૃથ્વી ઉપરે રે, પડતાં થયો શત ખંડ કાય
 અભિમન્યુ રણમાં લઢેરે, કરતો મહા સંગ્રામ
 વીર ઘેરી રહ્યા રે, કંથને વેધે છે ઠામ ઠામ
 નિદ્રા નવ ગમી રે, જાગી કરે છે રૂદન
 હું નથી દેખતી રે, મારો કુશળ કંથ અભિમન્ય
 સ્વપ્ન જો માનીએ રે, મધ્ય નિશાનું નવ છેદાય^૧
 આકંઠ કરે ઘણું રે, એવે આવી ત્યાં જનેતાય
 પૂછ્યું કામિનીએ રે, જે જે દીકું તે કહ્યું નાર
 એવે આવીયો રે, સાંઠો દીવે બળતી દ્વાર
 કંઠે ધૂધરી રે, રૂમજુમ કરતી આવીઠતેહ
 પૂરનાં જન કાપીયાં રે, જાંણ્યૂ કે આળ્યું પ્રોહું એહ
 રાયકો ઉતર્યો રે, આવી કીધો સર્વને જીહાર
 અભિમન્યુ યુદ્ધે જશે રે, તે સર્વે માંડી કહી વાત
 ધર્મે મોકલ્યો રે, મને આંણુ કરવા આંહ
 ઉત્તરા વેહેલાં મોકલો રે, કેહશે ખોટી થયો કાંહ
 સ્વપ્ન એ તો ખરું પડ્યું રે, જોતાં મળ્યું દષ્ટાંત
 મા મુને મોકલો રે, ત્યાં તો દીસે છે કલ્પાંત
 કંથને નહીં મળું રે, તો લાંછુ રહેશે એહ
 વેકીશ હું સર્વથા રે, કર્મે હોશો મુખ દુઃખ જેહ
 સાસરવાસો કરી રું, પછે વળજી ઉત્તરા નાર
 બેઠાં વાહન ચડી રે, પણ જિંધેરે પંથે જાય

જખૂક ઉતરે આઠાં ઘણું રે, તે દેખીને અખળા રોય
 સોચે કામિની રે, કહે પીયુ નથી મળવો સોય
 એવે આવીયાં રે, નગર સમીપે અખળા નાર
 હેઠાં ઉતરી રે, કીધા વિધ વિધના શણગાર
 નેપુર ધુધરી રે, હુમહુગી કટી મેખલા ચુડ
 બાંધ્યો ગોફણો રે, કાને શોભે ઝાલ અમૂલ્ય
 કાજળ સારવા રે, બાઇએ કુંકુમ જોયું સાર
 તે સર્વે વીસર્યાં રે, બહેની થઈ તે નિરાશ
 જ્યાં ત્યાં મુજને રે, ભાઈ કર્મ દીએ દોષ
 રાયકો બોલીયો રે, બહેની માં ધરશે રે રોષ
 સાંઠ એક સજ કરી રે, કુંકુમ કાજળ લેવા બીય
 એવે યુદ્ધ સમો હવો રે, અભિમન્યુ જવા તત્પર થાય
 મુલદ્રા કુંતા ત્યાં સહી રે, રહ્યાં રહ્યાં વાટ જુએ અપાર
 જે આંખે સમે રે ભાઈ આવી નહીં ઘેર નાર
 ક્ષણ એક ભીતર રહે રે, વળી ક્ષણ જોવા આવે બહાર
 પણ દેખે નહીં રે, દષ્ટે અભિમન્યુની જે નાર
 ભીમસેન આવીયા રે, કહે વે'લા ચાલો અભિમન્યુ ત્યાંહ
 ધર્મે મોઠલ્યો રે, તમને તેડયા છે રણ માંહ
 અભિમન્યુ ઉઠીયો રે, પેહેર્યા કવચ ટોપ શણગાર
 ભાથા ભીડીયા રે, લીધાં વિધ વિધનાં હથિયાર
 ચર્ણ માતને રે, લાગ્યો વિનતડી કરીને તન
 મુલદ્રા ત્યાં વહે રે, પુત્ર જશ હજો તૂજ અભિમન્ય
 તાંહાંથી નીકળ્યો રે, આળ્યો કુંતાજીને ઘેર
 મુલદ્રા સંગે હતાં રે, રહ્યાં રહ્યાં આકંઠ કરે બહુ પેર

વધુ બહુ વલવલે રે, અબળા શોક ધરે અપાર
કુંતાણ જઈ કહે રે, આ સમે ન આવી પહોચી નાર
કડણું ૧૩ મું રાગ કેદારો ગાડી.

ઉત્તરા શે ન આવી આ સમે, તારો કંથ સંગ્રામે બાય
ઉત્તરા શે ન આવી આ સમે. ટેક.

હુંતો વાટ જોઈ જોઈ ઘણું રહી, પણ દીસે નહીં કે
મોર. ઉત્તરા.

હું મંદ લાગણી આંહાં રહી, અને પુત્ર બાય છે યુદ્ધ
તુજ કોમળ કંથને વેધશે, તે કેમ જણાશે શુધ. ઉત્તરા.
જેહુ હાથ તે પૃથ્વી મુજ પડયા, જે દીધી સુતને શીખ
હું પાપણીને કેમ ગમ્યું, નાખી અમૃત પીધું વિખ
ઉત્તરા.

એ પુત્ર તે પાછો નહીં વળે, નહીં પળે યુદ્ધથી શૂર
જેહુ પક્ષે બળીયો પૂરો, વઢી થાશે જોતાં શૂર. ઉત્તરા.
એ પુત્ર તે જ્યારે જન્મીયો, (ત્યારે) હખીં મનશું અપાર
જાણ્યું પરણી વહુ લાવશે, તે મેં નેત્રે ન દીઠી નાર. ઉત્તરા.
એ બાળક વઢી શું જાણશે, છે દ્રોણ કર્ણ વિશાળ
એ સોળ વરસનું કૂલડું, તાત વિના થાશે શા હાલ. ઉત્તરા.
મેં જાણ્યું વધુ વિછોડ નહીં પડે, એની પૂરશે મનની આશ
તે કુંવર આજ રણને ચઢ્યો, નારી મે'લી પીયર નિ-
રાશ. ઉત્તરા.

વેળા વીતી ગઈ અવધની, પણ ન આવી તે નાર
જન તાપી કહે દિન ચઢ્યો, (ત્યારે) નીકળ્યો અભિ-
મન્યું બહાર. ઉત્તરા.

કકથુ' ૧૪ સુ' રામ ગેાપી.

કુંતાજી પ્રત્યે વદે, અભિમન્યુ વળતો ત્યાંહા રે
આજ્ઞા હવે આપીએ આઈ, જશું અમે રણ માંહા રે
સતી કહેરે પુત્ર તુજને, હજો રણ જશ આજ રે
ચક્રબૂહ ગઠ લેદી વળજો, કૃપા શ્રી મહારાજ રે
તારે મસ્તકે રક્ષા મુકુંદજીની, ગ્રીવા ગરૂડાગ્ર રે
નાસિકાએ રક્ષા નારાયણની, અધરે અનહદપૂર રે
ચક્ષુએ રક્ષા ચતુર્ભુજની, કંઠે કમળા કંથજી
હૃદે રક્ષા હૃષિકેશની, ભુજએ શ્રી લગવંતજી
પૃષ્ઠે પુરુષોત્તમની રક્ષા, નાભિએ શ્રી નરહરિજી
ઝંઘા સ્થળે શ્રી જનકીપતિની, વિશ્વંભર રહો વિસ્તારીજી
આશીશ દેઈને તાંતણા એક, બાંધીયો હાથે વણીજી
નિર્ભય કરીને થાપીયો, આયુધ કો ન શકે હણીજી
કૃષ્ણ ભગિની વદે મુખથી, કુંતાજી વર આપીયેજી
મારા કુંવરને યુદ્ધે મોકલી, ઘેર પોતાના પાંચ રાખીએજી
કુંતા કહે બાઈ માહરૂં, કીધું તો થાતું નથીજી
શા માટે અપજશ આપો, તાંતણા બંધાવતીજી
નમસ્કાર કરીને નીકળ્યો, અભિમન્યુ રથે ખેડોજી
વાજીયાં વાજીત્ર ત્યાંહાંથી, અશ્વને હાઠયા પછેજી
શૂર સુત સુભટ લાયા, ખેડુ ગમાં ખેડો ભરીજી
હજી તો ઉત્તરા ન આવી, શું જીએ વાટ ફરી ફરીજી
કુંકુમ કાજળ વિસર્જ્યુ તે, રાયકો આંચો લઈજી
શણગાર સર્વ કરી અબળા, નગર ભણી ચાલ્યાં વહીજી
દીવાકર દિન ઉઢીયો, થયો ઘટિકા ત્રણનો સમોજી

એવે અભિમન્યુ મળ્યા સાંભા, ઉભય મોં બેહુ ત્યાંકાલ
 કોટી કંઠર્પ રૂપ સુંદર, ચંદ્રમા બેહુને મુખેળ,
 જોઇ આશ્ચર્ય થયાં મનશું, વિબુહતા ઉપન્યો વિષળ
 રાયકાને પૂછીશું ઉત્તરાએ, કરી બહુ વિનતીજી
 સાચું કહે રે એ કોણ છે, એને હુંતો ઓળખતી નથીજી
 અરે બાઇ એ કંથ તાહરો, જાય છે યુદ્ધને સમેજી
 ઉત્તરા એવું સાંભળીને, ઉતરી તતક્ષણ તેમજી
 પ્રણામ કરીને પ્રેમદા મુખે, મધુર વચન વહે સહીજી
 ઋતુ સમે છે ઋતુ આપીએ, સ્વામી કામના પુરો અહીંજી
 અભિમન્યુ કહે છે કામિની, આ સમે તો યુદ્ધે જઇએજી
 ઉભય દળ સર્વ મળ્યું છે, ઋતુ આપતાં ખોટી થઇએજી
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા છે માટે, બ્યુહ જઇશું શૂરશુંજી
 હવડાં તો જાઓ સુભદ્રા કને, આવી આશા પૂરશુંજી
 ઉત્તરા કહેરે કંથ મારા, આશા ભંગ ન કીજેજી
 સમે જોઇને આપીએ તો, ધર્મનું ફળ લીજેજી
 ઋતુ આપી ઋતુવંતી નારને, નરનિભાંછી કો નથી ગયાજી
 સમ છે ઋતુવંતીને ઋતુ આપીએ, સ્વામી દિવસ સોળ
 મુજને થયાજી
 અભિમન્યુ કહે રે કામિની, આ સમે તો યુદ્ધને જઇશુંજી
 આબ્યા પુઠે સર્વથા તુંને, પુત્રનું ફળ આપીશુંજી
 અરે સ્વામી યુદ્ધે જાતાં, કો આવે કો ત્યાં પડેજી
 આ સમે હોય તો પામીએ, પછે પુત્રનું ફળ શા વડેજી
 વહે વળ્યું નથી કહીએ, વાત છે બહુ કાળનીજી

ઋતુ સમે ઋતુ ન આપે તેને, હૃત્યા ઉપજે બાળનીજ
 તે માટે આશા પુરીએ, અમે જવા તો દેશું નહીંજ
 આજ મારે સમો છે, ફળ પુત્રનું લેઈશું અહીંજ
 એવું કહી કંઠે બાંધ ઘાલી. પ્રેમદાએ પીયુને અનુસર્યોજ
 મધુર વચને વદી વિનવતાં, કંથ કામાતુર થયોજ
 ઉદાનમાં પટ અંતર ધરીને, આપીયું ઋતુ ત્યાં સહીજ
 સંતોષી તે સુંદરીને, તોએ કંઠશું વળગી રહીજ
 હું જવા નહીં દેઉં કંથ તુજને, વરસ સોલ તુજને હવાંજ
 તેરમું આજ જાય માહરે, બાકી તુજને દેઉં ન જવાજ
 અભિમન્યુ કહેરે સુંદરી તેં, કહ્યું તે ત્યાં સર્વ લલુજ
 હું સલામાં મુખ શું દેખાડું, હાસ્ય થાય જો ઘેર વળુંજ
 મેં પુત્રનું ફળ આજે આપ્યું, તે તો તુજ હશે સહીજ
 હવે મુજને જાવાદે તું, માં કર ખોટી આહાં રહીજ
 હવડાં તો જઈ ચોદ્યા જીતી, આવીશું વેગે કરીજ
 પછે આપણા સદા જૃહે, દિન નિર્ગમીશું કીડા કરીજ
 એ કૃષ્ણ પાપીએ કપટ કીધું, ભોળાંચો મુજને સહીજ
 કહે કદ્રુપી છે નાર તારી, તે માટે તું ત્યાં રહીજ

ઉચ્ચલો.

તે માટે તું ત્યાં રહીરે, મેં ન જાણ્યું આવી સુંદરી
 એ દુષ્ટના પ્રાણ લઉં, જો જીવતો આવું ફરી

કડવું ૧૫ મું. રાગ ર મઝી.

વૈશંપાયન કહે મુણ રાયજ, કહું તમને માંડી સર્વ ઉપાયજ
 અભિમન્યુએ નારી સંતોષી ત્યાંયજ, પછે વળાવી મુલદ્રા
 જ્યાંયજ

ઢાળ.

સુલદ્રા કને મોકલી તેને, પ્રબોધી બહુ જુગત
 પછે તેને પુત્ર પ્રકટયો, પરીક્ષિત મહા લકત
 કવચ લાથા ફરી બાંધ્યા, કુંવર થયો સાવધાન
 યુધિષ્ઠિર કને આવીયો રાયે આપીયાં બહુ માન
 નમસ્કાર કરીને વઢે વાણી, સાંભળો રાય ધર્મ
 હું તો આગળ નથી જાણતો, સાતમા કોઠાનો મર્મ
 છ લગી તો સર્વ જાણૂં, મધ્યનો ભીમ હા
 કાકાજી તો હુંય ઉગરૂં, જો કરે આવી ઘાત.
 ભીમ વળતું બોલીયો, સુણ કુંવર કહું છું એહ
 સાતમે જઈને હાક મારૂં, કરૂં કડકા હું તેહ
 હું છતાં કેમ દુઃખ પામે, લેઉં તેહના પ્રાણ.
 ગદા લેઈ એક પાસથો, વાળતો આવું ઘાણ
 અભિમન્યુ એવું સાંભળી, લાગ્યો યુધિષ્ઠિરને પાય
 આજ્ઞા માગી નીકળ્યો ત્યારે, બોલીયા ધર્મરાય
 અરે કુંવર જોઈને, સંગ્રામ કરજો ત્યાંહ
 અર્જુનને પછે કશે ઉત્તર, અમો દેશુ આંહ
 રથ ઉપર બેઠો જઈ કુંવર, ત્યારે વાગીયાં નિશાણ
 ગરજ ગુપ્તી શેલ (?) ફરસી, ચઢ્યો લેઈ રાજાન
 અભિમન્યુ કહે રે સારથી, રથ હાંકય મારે ત્યાંહ
 ચક્ર વ્યૂહ ગઢ લેલીએ જઈ, દ્રોણાચાર્ય છે જ્યાંહ
 સુભિત્ર કહે પ્રભુ તમને, રાયે સોંપ્યું કામ
 તો દ્રોણશુ સંગ્રામ કરજો, જોઈને તેણે કામ

અભિમન્યુ કહે આજ ઇદ્ર અર્જુનને, ગણે છે ત્યાં કોણ
હું કૃષ્ણથી બીડીતો નથી, તો કવણ માત્ર તે દ્રોણ
સારથીને નિબ્રાંછી, રથ હુકાવ્યો રણમાંહે
મહારથી કૌરવપતિ સહુ વિમાસે મન ત્યાંહે
અર્જુન સરખો વીર વિરાળે, જણાય છે કો જાંણ
સંગ્રામ સહી એ સખળ કરશે, દેખીયે ઉઠાણ.
દ્રોણાચાર્યે જે રચ્યો ગઢ, એક રાત્રમાં આ ઠામ
મંત્ર આરાધનાએ કીધું, વિજયકારી કામ
મુખે પોતે રહ્યા બીજે, કૃપાચાર્ય જ હોય
ત્રીજે ગઢ તો કર્ણ ઉભા, ચોથે અશ્વસ્થામા સોય
પાંચમે ગઢ તો લક્ષ્મણ ઉભા, ચારે દુઃશાસનના તન
શુભટ પાંચે મહા બળીયા, નથી કાયર કોઈ મન
શલ્ય શકૂનિ દુઃશાસન રહ્યા, છઠ્ઠો ગઢ જ્યાંદ્યા
સાતમે જયદ્રથ ઉભો ને, દુર્યોધન બળીયો જેહ
અગીયાર અક્ષૌહિણી, ગઢને કાંગરે સર્વ ચોદ્ર
પંચ શબ્દ વળાડે ત્યાં, કૌરવ આણી ક્રોધ
ગરજ ગુપ્તી શેલ (?) ફરસી, ગદા મુશળ પાહાણ
ખડ્ગ કાતી ને કટારી, તલવાર મોગર બાણ
નાળ ગોળી પ્રાશ ગડી (?), શંખ ચક્ર ત્રિશૂલ
નગન આયુધ કરી ઉભા, કવચ અંગે પૂર
અભિમન્યુ પાસે આવીયો, પરીક્ષા કરી સર્વ જોય
એની ધન ઉપર કપી નથી, પણ હશે બળીયો કાય
ક્રોધશું લેણે અથ આરે, હંકાર્યા રણ સંગ
દ્રોણને મુખે જઈ પહોંચે, જેમ પડે સીપ પતંગ

ઉચ્ચલો.

જેમ પડે દીપ પતંગ તેમ, અભિમન્યુ જઈ ઉભો રહ્યો
નમસ્કાર કીધો ગોરને, તેણે આશીર્વાદ ફરી દીધો રે

કહ્યું ૧૬ મુ-રાગ આંદોલ ગોડી

સ્વામીએ દ્રોણાચાર્ય જો, આશીર્વાદ દીધો રે
લીધો નમસ્કાર ગોરે હેત કરી રે
શીખ્યનો તે સુત જાણી, એવું મન આણી રે
વાણી બોલ્યા રે દ્રોણ, દયા કરી રે

ઢાળ.

દયા કરીને દ્રોણજી ત્યાંહાં, વઢે મુખથી વાણ
જા બાલક સાથે શું વહું, હું, વૃદ્ધ થઈને જાણ
યુધિષ્ઠિરને શું કહું જે, મોકલ્યો તું જાળ
અસાની મૃત્યું ચડ્યું માથે, રૂક્યા શ્રી ગોપાળ
કે વચન બાણે કરી આવ્યો, અજાણ્યો થઈ નાટ
જા ફરી ઘેર જીવતો સહુ, જોતાં હશે વાટ
અભિમન્યુ કહે પ્રભુ તમશું હશે મારે એહ
કૃષ્ણ અર્જુન તણી વિદ્યા, દેખાડું છું જેહ
તે માટે પહેલાં પ્રહાર સ્વામી, કરો મુજ પર આજ
દ્રોણ કહે તુજ બાલક ઉપર, કહું તો છે લાજ
કુંવર કહે આચાર્ય ઉભા, પ્રથમ મેં કેમ જાય
બાલક છું પણ કેસરીનું, જાણ્યો સહુ કાય
દ્રોણ એહેવું સાંભળી, દયા બાણ મેહેલ્યાં પ્રોઠ

તે ધર્યાં માફતની પેરે, પણ કયાં કુંવરે ચૂર
 પાર્થપુત્રે ફરી તે પર, સાત મેહેલ્યાં બાણ
 દ્રોણાચાર્યે આવતાં તે, નિષ્કૂળ કીધાં બાણ
 અન્યો અન્ય એમ શત્રુ મેહેલે, થયું રણ અંધકાર
 મેરૂ પર્વતની પેરે તે, કો નથી તજતા ઠાર
 વૈશંપાયન બોલીયા, સાંભળો રાજા એહ
 અભિમન્યુને ત્યાંહાં સાંભળ્યું, ભગવંત બોલ્યા જેહ
 જીગત કૃષ્ણે કહી હતી, તેમ મેહેલીયું મોહ બાણ
 પ્રથમનો ગઢ હાથ આવ્યો, પડયું ત્યાં ભંગાણ
 કૃપાચાર્ય હતા બીજે, કયો મહા સંગ્રામ
 તેહ જીત્યા મોહ પમાડી, ગયો ત્રીજે ઠામ
 દર્ભ ઉભા હતા ત્રીજે, કુંવરે કયો નમસ્કાર
 તમો અમારે પૂજ્ય સ્વામી, ઘટે અર્જુન ઠાર^૧
 પ્રહાર પેહેલો કીજીએ, જેમ માને મારું મન
 પછે સ્વામી સેવા કરું, હું સમો જોઈ રાજન
 કર્ણ એવું સાંભળીને, બાણ મેહેલ્યાં સાત
 પાર્થ પુત્રે આવતાં તેને, કયાં જોતાં નિષાત
 તે પછી વળી સોલ મેહેલ્યાં, તેહ ભાંજ્યાં બાણ
 નિષ્કૂળ થઈ થઈને પડ્યાં, પણ ન વાગ્યું એકો બાણ
 શ્રી કૃષ્ણજીએ બોલીયું, તાંતણા બાંધ્યો જેહ
 સહી અભિમન્યુ અમર કીધો, નથી મરવો એહ

કુંતાજીએ મર્મ જાણ્યા, વિના બાંધ્યો હાથ
 શસ્ત્ર તો લેઈતું નથી, એની વજ્ર કીધી જાત
 તે માટે હું ત્યાંહાં જઈને, છોડાવું રક્ષા એહ
 પ્રપંચ કીધા વિના એની, નથી પડવી દેહ
 વિપ્રતું એક રૂપ લેઈને, પધાર્યા શ્રી નાથ
 કર્ણ કને આવી તેને, પ્રીછવી કહી એક વાત
 કુંતાજીએ રક્ષા એને, અભય બાંધી જાણ
 તે માટે તારાં નિષ્કૂળ જાગે, મેહેલશે જે બાણ
 છોડ્યા વિના એ નથી મરવો, વદે શ્રી ભગવાન
 એવું કહીને હરિ ત્યાંથી, હવા અંતર્ધ્યાન
 વળી કર્ણે વીશ મેહેલ્યાં, ક્રોધ આંણી અત્યંત
 આવતાં અલિમન્યુએ, ભાગી કર્યા કડકા શત
 કુંવર કહે હવે શું ગ્રહે છે, શર વારો વાર
 ચોટ ત્રણ મેં ચુકવી એક, સહે મારો પ્રહાર
 કર્ણ વળતું બોલીયો, સાંભળો કુંવર અલિમન્ય
 તું સખળ કાયર દેખીએ, મેં લલ્લું તારું મન
 મુલટ હોય તો દોરડાં રૂપાં, બધાવે પર હાથ
 આપ બળ વિના ન પામે યશ, એ સર્વ જીતી વાત
 કુંવર એહેવું સાંભળીને, ચડ્યો મનશું કાળ
 કુંતાજીનો દોરડો તે, છોડી નાખ્યો તતકાળ

અથવા.

છોડીયો તતકાળ દે, અને નાંખ્યો અત કડકા કરી
 કૃષ્ણજીએ ત્યાં આવીને, તે રક્ષાને લીધી ફરી

કડવુ ૧૭ મું રાગ ધન્યાશ્રી.

વૈશંપાયન બોલીયા રે, મુણો જનમેજય રાય
પછે યુદ્ધ લાગ્યું ઘણુંરે, અન્યોઅન્ય રૂધીર ગળતા જાય
બાણ દશ મેહેલીયારે, કણે કયો રથ તેનો ચૂર
વાહન વિના અલિમન્ય હવે રે, પાળો થઈ મહા શૂર

ઢાળ.

પાળો થઈને પરવર્યો, બૂહ મધ્યે વઢતો વીર
ચોહ પાસથી શર સળળ વરસે, ચૂકવે તે શુર
માતંગ મારે ક્રોધશું, એક ગદાએ નિર્ધાર
કર્ણ તૂટીને પડ્યો, ત્યારે કયો જઈને પ્રહાર
ત્રીજે ગઢ તો હાથ આબ્યો, ગયો ચોથે ઠામ
રથ વિના અલિમન્ય પાલો, કરે મહા સંગ્રામ
લીમ પાછળ થકો આવે, રક્ષા કરતો જાણ
દોટમાંહાં કે ચડે હાથે, લીએ તેહના પ્રાણ
અશ્વસ્થામા હતા ચોથે, કુંવરે કયો જુહાર
એક બાણ મૂકી મોહ પમાડ્યા, થયું મુક્ત દ્વાર
પાંચમે ગઢે કુંવર આબ્યો, ધસી પાલો જાણ
લક્ષ્મણ તે અલિમન્યુ પ્રત્યે, પછે બોલ્યો મુખે વાંણ
અરે અલિમન્યુ મેહેલ આશા, જીવ્યાની આ ઠાર
તું એકલો અટવાઈ મરશે, બોહોળો અમ પરિવાર
કુંવર કહે શત કૌરવ છો, તે કાષ્ટને સમાન
અગ્નિરૂપી હું કરું છું, જે કરું બાળી રાખ
દુર્યોધનનો પૂત્ર કહે, અલિમન્યુ સાંભળ વાત

ચારે ગઢ તેં જીતીયા પણ, ચઢ્યો છે મુજ હાથ
 એવું કહી વીર વચ્ચે લીધો, કરે યોગમ માર
 અધર્મ યુદ્ધ પાપી કરે ત્યારે, કુંવરને ચઢ્યો કાળ
 રથ વિના પાલો ધસ્યો, અભિમન્યુ આંણી રીસ
 તલવાર લઈને દુષ્ટ પાંચે, તણાં છેદ્યાં શીસ
 કૃષ્ણ મનશું પોતે વિમાસે, ભીમસેન પાસે જાણ
 ત્યાં લગી અભિમન્યુ કેરા, નથી પડવા પ્રાણ
 પુરમાંડાં જઈ એક છોડીયો, માતંગ મોટો જેહ
 પ્રજા લાગ્યો પીડવા તે, રહ્યો ભોમ ભાંજે તેહ
 યુધિષ્ઠિર કહે ખુંમ પાડી, રહ્યો ઉભો કોય
 ભીમસેન સ્વામી તેડાવો, માતંગ બાંધે સોય
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા લેઈ, તેડાવ્યો ભીમ ત્યાંહ
 વૃકોદર કહે કુંવરને, હું આવીસ ક્ષણ એક માંડ
 કુંવર કહે રે કાકાજી, હાવે તમારું છે કામ
 વેહેલા જઈને આવજો આંડાં, થાશે મહા સંગ્રામ
 આજ્ઞા માગી નીકળ્યો, ભીમસેન તેણે ઠાર
 કૃષ્ણ પ્રપંચ કરી કાડ્યો, એમ કરી તેને બહાર
 પછે ગઢ જઈ રહ્યો ઉભો, એકત્રો અભિમન્ય
 પૂત્ર ચારે મૂઆ જાણી, ધસ્યો ત્યાં દુઃશાસન
 કુંવર કહે રે દુઃશાસન, તું ભલો દીઠો આંહે
 યુધિષ્ઠિરનો અરી છે પણ, હવે જામય કાંહે
 દ્રૌપદીને ગ્રહી રહ્યો તું, સલા સર્વ મુખાર
 તે અધર્મનું કળ પમાડું, હું વિધું આંણે બાણ
 યુધિષ્ઠિરનો અડણીયો, આજથી થાઉં જાણ

એણું કહી એક બાણ મેહેલ્યું કોષ સાથે ત્યાંહે
 દુઃશાસનનું હૃદ છેદી, ગયું પૃથ્વી માંહે
 પછે તેણે અભિમન્યુ ઉપર, પાંચ મેહેલ્યાં બાણ
 આવતાં તે કયાં કડકા, કુંવર થયો સાવધાન
 ચાર બાણે અશ્વ માર્યા, ધન છત્ર સંગાત
 આઠ માર્યા હૃદ માંહી, તેણે પડ્યો મૂછા સાથ

ઉથલો.

તેણે પડ્યો મૂછા સાથ રે, ત્યાં અભિમન્યુ ગાજ રહ્યો
 મુઓ જાણી દુઃશાસન, રથ સારથિ તાણી ગયો.

કડવું ૧૮ રાગ સામગ્રી.

વૈશંપાયન બોલીયા વાણીજી, લાખ્યો દુઃશાસન એવું જાણી
 કૌરવ ધાયા આયુધ સાથજી, અભિમન્યુ ઉપર કરતા ઘાતજી

ઢાળ.

ઘાત કૌરવ કરે સમજી રહ્યા ચારે પાસ
 અભિમન્યુ ઉલો નથી ગણતો, રતી મનશું ત્રાસ
 એપાસથી શર સમજા વરસે, કુંવર એક વચ માંહય
 મળી સર્વ કૌરવ વઢે, પણ નથી ડગતો ત્યાંહય
 કુંવર સર્વને પડે પૂરો, દધીની પેરે જાણુ
 આવતાં શર સર્વ ચુકતી, તે કરી મારે બાણ
 લધુ લાઘવી વિદાયે કરી, ફરે તે રણમાંહે
 તીલ માત્ર નથી ગણતો, કુંવર કોને ત્યાંહે

અશ્વમઠ દેશના^૧ રામનો સુત, શાલક મેહેલું નામ
 દશ બાણ માર્યા અભિમન્યુને, રહી તેણે કમ
 પાર્થ પુત્રે આઠ મેહેલ્યાં, સખળ આંણી રીસ
 સારથિ અશ્વ ધન લાગી, છેલ્યું તેનું શીસ
 પછી ધાયો શલ્ય મનશું, સખળ આંણી દ્રેષ
 પાર્થ પૂત્રે કર્યો મૂઠ્ઠો, બાણ મારી એક
 શલ્ય મૂઠ્ઠાએ પડયો, ત્યારે ધસ્યો તેનો બ્રાત.
 આવતાં અભિમન્યુ ઉપર, ગદા મૂકી ઘાત
 અભિમન્યુને વાગતાં, ધસ્યો સખળ આંણી રીસ.
 તલવાર લેઈને દુષ્ટનું, જઈ વિંધ્યુ વેગે શીસ
 કૃતવર્માને સોમ દંતી, સુત દીર્ઘલોચન
 વીર્યા વદારીઠ ભુરીશ્રવા, સ્યાવા દુર્યોધન
 એ અધર્મ યુદ્ધ પાપી કરે, ચોપાસ મેહેલે પ્રહાર
 કુંવર વચમાં એકલો તેને, નથી કોનો આધાર
 અભિમન્યુ લેદાયો થકો, મન ઉપન્યો મહા ક્રોધ
 બાણ ત્યાંહાં અસંખ્ય મેહેલી, નસાડયા સર્વ યોદ્ધ
 ધસે ત્યાં અંતરની પેરે, બાણે પ્રાણ લેશે અંત
 સિંહ થકી જેમ ગજ નાશે, તેમ નાશે સર્વ સૈન્ય
 અશ્વ ગજ રથ સારથી, ચોહોપાસ નાઠા જાય.
 સર્વ સુભટ બાણે મારતો, અભિમન્યુ પુઠે ધાય
 વિળ્ણના સરખું તેજ પરાક્રમ, કર્યું કુંવરે બાણ
 રૂદ્રથી જેમ મીઠુત (૧) નાશે, પડ્યું તેમ લંગાણ

હળ ઘણું માર્યું કર્યું કર્દમ, ખાણું કેરે ધાય.
 કવચ ધડ શીષ અળગાં, માંસ પશુઓ ન ખાય
 વિડર્યા કર મુદ્રિકા, મણી કેરા આતકાર
 ગરૂટે છેદી નાંખીયા, બાણે પાંચ ફેણુના નાગ
 નાલ રહીત જેમ કમળ શોભે, પડયા પૃથ્વીમાંહે
 તેમ મસ્તક સુલટ કેરાં, રડવડે જ્યાં ત્યાંહે
 વૈશંપાયન બોલીયા સુણ, જન્મેજય રાજન
 દેશદેશના ત્યાંહાં રાજ, સર્વ થયા પતન
 પાર્થ પુત્રે સૈન્યા મારી, ત્યાં કર્યો અતિ રોલ
 રૂધિરની એક નદી ચાલી, હૂવું રણ કલોલ
 સાતમે ગઢ કુંવર આવ્યો, કરી મહા સંગ્રામ
 સુલટ સર્વે રહ્યા થંભી, કોએ ન ઘાલે હામ
 મુગટ ઢળી ઢળી પડે સહુના, ન થોભે હથીઆર
 શરીરની શુધ નથી કોને, તબાવ્યો અહંકાર
 દેવતા ત્યાં પુણ્યે કરીને, વધાવે નલ માંહે
 રણ જશ કર્યો અભિમન્યુ એ, સર્વ વખાણું છે ત્યાંહે.

ઉથલો.

સર્વ વખાણું છે ત્યાહરે, પછે શંખનાદ કુંવરે કર્યો
 દુર્યોધન તે દેખીને, અતિ ક્રોધ મન સાથે ધર્યોરે.

કડવું ૧૯ મું. રાગ ગોડી.

દુર્યોધન દેખી હળ પાત, તેડયા પોતાના શત બ્રાત
 અરે વીર આ રણને સમે, કરો યુદ્ધ એકઠા થમ તમે
 સોલ વરસનો ખાળક થઈ, જશે જીવતો રણ જશ લઈ

અહીં ગદાના મારો પ્રહાર, નહીં તો રાજ ગયું આ ઠાર
 પછે શત બાંધવ ત્યાં વઢે, અધર્મ યુદ્ધ પાપી ત્યાં કરે
 વિકારે દુર્યોધન ત્યાંહાં, અકળાવ્યો કુંવર વ્યુહમાંહાં
 કૃપ બાંણુ તે મેહેલ્યું રાય, પ્રતાંચા કીધી કડકાય
 રહ્યું ધનુષ્ય તુટી કરમાંહે, અભિમન્યુ દુઃખ પામ્યો ત્યાંહે
 પડયા સુલટ તેનાં હથિયાર, લેઈ અભિમન્યુ મારે તે ઠાર
 ન જીવ્યે મુઆં સખ જેહ, ચારે પાસે મારે તેહ
 અટ યોદ્ધા મહારથીએ મળી, ઘેર્યો ત્યાં અભિમન્યુને ફરી
 છુટા પ્રહાર ગદાના કરે, એકેક વારે સો સો પડે
 અભિમન્યુ કહે પાપી સાંભળો, તમો શત ને હું એકલો
 સાંભળતાં દુર્યોધન રાય, વળી ગદાનો કીધો પ્રહાર
 પડ્યો મુગટ અભિમન્યુનો ઢળી, પામ્યો મૂછા દેહ
 સુધ ટળી

શત બાંધવ દુર્યોધન તણા, પાપી ઉપર મારે ઘણા
 સ્વપ્ન હવું ઉત્તરાને જ્યેમ, અભિમન્યુને ત્યાં વીતે તેમ
 વળી ઉભો તે કરતો માર, ધાય ચોપાસે વિકરાળ
 કૌરવ સઘળા નાશે જાણુ, કહે અંતક એ લેશે પ્રાણુ
 એવો મનશું આંણુ ત્રાસ, કૌરવ સૌકો ન આવે પાસ
 અભિમન્યુ નીકળવાનું કરે, મધ્ય કોઠાનું દ્વાર ન જડે
 અકળાયો મન મેહેલી આશ, હવે ભીમનો શો વિશ્વાસ
 મેં જાણ્યું વેહેલો આવશે, એમ શું એકલો મેહેલી જશે
 પણ દા' દીધો કાકાએ ખરો, મરાવ્યો રાખી એકલો
 કેમ ગમ્યું કાકા એ તુને, સત્ય વચન આપ્યું હતું તુને

ખંભે દુઃખ મન મેહેલી આશ, બહુ આહારીનો શો
વિશ્વાસ

ખી મનને આંણે ધીર, આયુધ વિના શું મારે ધીર
થકે ટપવાનું મન કરે, પહોંચે નહીં ડગ પાણજ ભરે
ખે તેનો મર્મ ન કહ્યો, તો શું ચાઈ અભિમન્યુ રહ્યો
ભીમ ભીમ કહી પાડે સાદ, કૌરવ ઘણો વગડાવે નાદ
જે ભીમ સાંભળશે એહ, તો ત્યાં વહારે ધાશે તેહ
ત્યારે નથી આપણને ઠાર^૧, કૌરવ એહેવો કરે વિચાર
પંચ શબ્દ વજડાવ્યાં સહી, કાંન પડ્યું સંભળાય નહીં
તવ અભિમન્યુ દુઃખ પાંખે ઘણું, હવે બળ શું પીઆ-
રા^૨ તણું.

પોતાના વિના જુઠી આશ, એવું કહી મેહેલ્યો નિશ્વાસ
જયદ્રથને પ્રેર્યો ગોપાલ, ફરસી લેઈ ધાયો તતકાળ
ડ્યો પ્રહાર મન આંણી રીસ, પડયા પછી જઈ છેલ્લે શીષ
હુંહુંલી નાદ હવા નભ માંહે, કૃષ્ણની દાઝ ઓળાઈ ત્યાંહે
તેહ હર્ષ આંણી જગદીશ, બલદંઢરનું છેલ્લું શીષ
સકળ દેવતા કીધા સુખી, બંધ થકી મુકાવ્યા ઋષિ
કોલાહળ બ્યૂહમાં થઈ રહ્યો, સાંભળતાં ભીમ ધાઈ ગયો
ગદા ઝહી આવ્યો ગદજ્યાંહે, દેખી નહીં કે વદતા ત્યાંહે
વાત સુણી જે અભિમન્યુ પડ્યો, દિગ્મૂઢ થઈને પાછો
વળ્યો

આવ્યો ભીમ યુધિષ્ઠિર પાસ, વાત કહી મેહેલ્યો નિશ્વાસ
સ્વામી સુતનો આવ્યો અંત, જોતાં માંહે થયું કદપાંત

યુધિષ્ઠિર દુઃખ પામ્યા જાણ, શી ગત સુતના છાંડ્યા પ્રાણ
વાંક નહીં તે કુંવર તણો, કાંકે ચડાવ્યો આપણે ઘણો
હાથે કરી મરાવ્યો બાલ, આપ્યો બોલ ન કીધી વહાર
જન તાપી કહે કુંતી તન, વાત કરે દુઃખ આણે મન

કંઠુ' ૨૦ મું. રાગ શોકમલાર.

વૈશંપાયન બોલીયારે, સુણ જનમેજય રાજન
સુભદ્રા કુંતા આવીયારે, જ્યાં હુતો કુંવર અભિમન્ય
આકંઠ કરે દુઃખ ધરે રે, અરે દેવ શું થયું એહ
યુધિષ્ઠિરને શું કહું રે, મુજ પુત્ર મરાવ્યો જેહ
ભીમ નકુળ બેસી રહ્યા રે, અને મોકલ્યો એ બાળ
કૌરવ તે કપટે ભર્યા રે, મારાનો આણ્યો કાળ
નહીંતર સુત રણ વિષેરે, આજ પડવાનો ન હોય એહ
કપટ કરી માર્યો હશે રે, મૂજને દુઃખ સાલે તેહ
ક્ષત્રિ જૂઝીને મરે રે, ત્યાં આશ્ચર્ય વાત ન હોય
પ્રાદ્યણુ વેદ ભણે ગણેરે, ત્યાં બાધ ન આણે કોય
અઘાતન આપ આપણારે, એ વાતે શી ચિંતાય
(પણ) કપટ કરી સુત મારીયો રે, તે સાલે છે મુજ ઘાય
મુજ ઉદરથી જે ઉપન્યોરે, તેને આવાં મણે ન હોય
પાંડવ કુળ અવતરીરે, સર્વેને જશ આપ્યો સોય
જલંધર છતી કરીરે, એવે વળીયા સારંગપાણ.
માનશુકન ઘાય વાટમારે, ત્યારે બોલ્યા પાર્થ વાણ
સ્વામી હું દેખતો નથીરે, જે કુશળે જાણુંં ચેર
હાંક્યો રથ ઉતાવળોરે, શું જાણીએ શી છે પેર

હયવરને હાંકયા પછે રે, આંબ્યા નગર સમીપ તતકાળ
 વાત સુણી અભિમન્યુ પડ્યોરે. અર્જુનને ઉઠી જવાળ
 ઉતાવળા આંબ્યા પછેરે, જ્યાં પડ્યો પોતાનો તન
 પાર્થ દુઃખ પાંખ્યા ઘણુંરે, જોઈ જોઈ કરે છે રૂદન
 મૂંઝાએ અવની પડ્યારે, નહી સુધ શરીરે લગાર
 આશપાસ વીજન કરે રે, પછે સમજાવે ગોપાલ.
 અર્જુન એવડું કાં કરોરે, જુઓ જ્ઞાન વિવેક વિચાર
 પુત્ર માત તાત સ્વાર્થેરે, સર્વે મીથ્યા મળ્યો સંસાર
 અજાણ્યા થઈને હરિરે, વળી પૂછવા લાગ્યા ત્યાંહ
 કહો કુંતા એ શું થયુરે, જઈ આંબ્યો ત્યાં લગી આંહ
 ધર્મ કહે સ્નામી જયદ્રથેરે, માર્યો કપટ કરી નિર્વાણ.
 અધર્મ યુદ્ધ પાપી કરેરે, ત્યાં બાળકનું શું પોંણ
 સુભદ્રા કહે કૃષ્ણજી રે, મારો કેમે નથી પડતો તન.
 દુષ્ટ સર્વે ટોળે મળીરે, માર્યો ઘેરી એ અભિમન્ય.
 તે માટે તે જયદ્રથનેરે, માર્યા વિના ન કરું સ્નાન
 વચન કહ્યું તે નવ કરેરે, જો પશ્ચિમ દિશા ઉગે ભાંણ
 કાળ ચડ્યો અર્જુનનેરે, કરે પણ રહ્યો સર્વ માંહ
 આજ હણું તે દુષ્ટનેરે, સંધ્યા પહેલો જ્યાં ત્યાંહય
 નહીં તો મારો દેહ તળું રે, આજ અગ્નિ વિષે નિધાર
 જયદ્રથને માર્યા વિના રે, ફરી બાંધું નહીં હથિયાર
 સ્નાન સંધ્યા ખટ કર્મનેરે, પ્રાણાણ થઈ ચુકે જેહ
 આજ જયદ્રથને મારું નહીં રે, તો પ્રાપ્ત હજો મુજ તેહ

ક્ષત્રિ કો રણુ તજે રે, ગૌ બ્રાહ્મણને ઉથાપે
 આજ જયદ્રથને માફ નહીં રે, તો લોપાઉ તે પાપે
 પર પુરૂષ પર સ્ત્રી લોગવે રે, ભર્તાર દ્રોહી જેહ
 જયદ્રથને માફ નહીં રે, તો પાપ હજી મૂજ તેહ
 પરનારીશું પરવરી રે, ગર્ભપાત કરાવે જેહ
 જયદ્રથને માફ નહીં રે, તો પાપ હજી મૂજ તેહ
 કૃષ્ણ કહે અર્જુનને રે, અભિમાન ન કીજે અતઃ^૧
 સર્જનહારને હાથ સર્વ છે રે, તેની જાણે નહીં કો ગત
 અર્જુન વળતું જોલીયો રે, તમો સાંભળો જગદીશ
 સુર નગર^૨ ગાંધર્વ છત્રીયારે, જે તમો હતા અમ શીષ
 તો પાપી જયદ્રથ રે, આપણ આગળ જાશે કાંઘ
 શિર ઉપર છે નાથજી રે, તો એ અમથી થાશે સર્વ
 તે માટે એ દુષ્ટના રે, હવડાં જઈ લેઉં પ્રાણ
 આજ સંધ્યા પેહેલાં હણું નહીં રે, તો દેહ પાડું નિર્વાણ
 જન તાપી કહે અર્જુને રે, એવું પણ કીધું ત્યાંહ
 વાત કહી તે પરવરી રે, દુર્યોધન ખેઠો જ્યાંહ

કડવુ ૨૧ મું. રાગ ધન્યાશ્રી.

દુર્યોધન એહેવું સાંભળી રે, અર્જુને પણ કર્યું જેહ
 જયદ્રથને મારે નહીં રે, તો આજ મેહેલે દેહ
 તે માટે એ ભલું થયું રે, આપણ જોતાં એ જાણ
 જયદ્રથને દેખે નહીં રે, તો શું લેશે તેના પ્રાણ

૧ અતિતું દુઃકરણ, ધણું. ૨ ઈન્દ્રનું નગર, ઈન્દ્રપુરી.

ઢાળ.

પ્રાણ લેશે નહીં તેહના, પછે તજશે દેહ
 ભહું થયું જે પણ કીધું, વર્ધ^૧ ટળશે એહ
 પછે પાંડવ વિના આપણે, સુખે કરશું રાજ
 ભગવંત હોશે પાધરા તો, થાશે રૂડાં કાજ
 એવે એક ત્યાં વજ્ર પીંજર, રચ્યું એક મહા ત્યાંહ
 ના જાણે કેા જયદ્રથને, તેમ ગુપ્ત રાખ્યો માંહ
 હવીદયા જાણજો જવ અગિન નાખે જાળ^૨
 એહેવું કહીને મોકલ્યો, જ્યાં વરૂણ છે પાતાળ
 પછે અર્જુન રથે બેઠા, સંગ સ્યામ શરીર
 પુત્રનું દુઃખ સમજા સાલે, ભરે નેત્રે નીર
 યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા લેઈ, આવ્યા રણ છે જ્યાંહ
 કૌરવ જે જે હતા સ્થાનક, વળી થોભ્યા ત્યાંહ
 અર્જુન આગ્યો દ્રોણ ભણી, નમસ્કાર કીધો પાણ
 પ્રથમ ગુરૂં શું વહું, કહી વાઘ્યા^૩ આગળ જાણ
 કૃપાચાર્ય ત્યાંહ જત્યા, જત્યા કર્ણ બળ સાથ
 રૂધિરની એક નદી ચાલી, કર્યું દળ બહુ પાત
 ક્રોધશું શર સમજા મૂકી, વહે પાર્ય ત્યાંહ
 અરે મૂઢ મુજ પુત્રને, મારનારો છે ક્યાંહ
 ન જાણ્યું જે પ્રાણ લેવા, આવશે અર્જુન
 પુત્રઘાતી એ ક્યાં ગયો, જે ઠરે માફ મન
 એવું કહીને અસંખ્ય મેહેલ્યાં, બાંણ વર્ષાધાર

૧ મુક્ત. લગનની બે વધો બાકી છે. ૨ આખી કહી-
 નો અર્થ બેઠો નથી. ૩ ગયા.

દિવસ તો સર્વ અસ્ત પાંખ્યો, રહ્યો ઘટિકા ચાર
 હસી કેશવ વહે અર્જુન, હવે ગત શી હોય
 મના કરતાં આકળા થઈ, પણ પરઠે કોય
 પછે કૃષ્ણજી ભક્તવત્સલ, પાળવા પ્રતિપાળ
 ચક્ર મૂકી સૂરજ ઢાંક્યો, કરાવ્યો અંધકાર
 પાતાળ માંહે અગ્નિ ખાણુ મેલ્યું, હતો જ્યદ્રથ જ્યાંહે
 જવાળ ખમી ન શક્યો પાપી, પ્રકટ પાંખ્યો ત્યાંહે
 જાંણ્યું સંધ્યા વહી ગઈ, અને વિઘ્ન વાંચ્યો^૧ દેહ
 હવે અર્જુન પ્રાણુ તજશે, ભલું થાશે તેહ
 અકળ ગત શ્રી નાથજીની, કોણે ન જાણી ઘાત
 યુદ્ધ કરતા રહ્યા અર્જુન, પડી દીઠી ત્યાં રાત
 દુઃખ મન પાંખ્યા ઘણું, જીઓ દૈવની શી ગત
 પુત્ર એક ત્યાં મર્યું પાંખ્યો, જશે બીજી વ્રત^૨
 યુદ્ધ કીધા વિના એળે, નિર્ગમશે પ્રાણુ
 એવું કહીને આજ્ઞા આપી, ભીમસેનને ત્યાં જાણુ
 કાષ્ટ લાવી ચિતા સીંચી ધીકાવ્યો અંગાર^૩
 પુત્ર સાથે પડ્યું અંતર, ગયો સંધ્યા કાળ
 ભીમ એહેવું સાંભળીને, કાષ્ટ લાવ્યો ત્યાંહે
 ચિતા ત્યાં સીંચી કરીને, અગ્નિ મૂક્યો ત્યાંહે
 કૌરવ ઘેર આનંદ વર્તે, ઓચળવ મંગળ થાય
 દુર્યોધન સંગ દુષ્ટ બીજા, મળી જોવા જાય
 જ્યદ્રથ તેમાં હતો પાપી, પડ્યો પાર્થની હથ

હવે શું દિ^૧ વહી ગયો, મન ઘણું પામ્યો કષ્ટ
કૃષ્ણ કહે અર્જુન તારો, અરી આબ્યો આંહો
ખાંણુ લેઇને માર વેહેલો, જુઓ છે તું કાંચે
અર્જુન કહે સ્વામી દુખી છું, વળી હસો તે જાણ
વચન માહારૂં વૃથા જાચે, ધરૂં જો હું ખાણ
લજ્જા તમને કેમ પમાડું, સત્ય શ્રી ગોપાળ
તેમાં જેહ હશે સર્વથા, ફરી ન ખાંધું હથિયાર

ઉથલો.

ફરી ન ખાંધું હથિયાર, રે એવું કહી અર્જુન રહ્યો
સ્નાન સંધ્યા કરીને, દેહ મહેલવા તત્પર થયો.

કડવુ ૨૨ મું. રાગ પ્રભાતી.

એવું કહી ત્યાં પાર્થ રાય, યુધિષ્ઠિરને લાગ્યા પાય
ભેટયા સર્વ કુટુંબ પરિવાર, કુંતાજીને કર્યો નમસ્કાર
શ્રીકૃષ્ણજીના પૂજ્યા ચર્ણુ, સ્વામી છો તમે અશર્ણુશર્ણુ
દુઃખ વેળા સેવકનાં કામ, કીધાં છે આગે ઠામોઠામ
તે માટે શું કહીએ તમને, તમો ઉભાં અમો બળશું નામ
તમો ઉભાં અમો બળશું નાથ, ત્રિલોકમાં તે થાશે વાત
કેશે શ્રીકૃષ્ણજી પાસે હતા, કેમ દેહ મુકી ભગવંત છતાં
અપકીર્તિ થશે મહારાજ, તે ચિંતા છે અમને આજ
કુરૂક્ષેત્ર વિષે શ્રી નાથ, રથે બેઠાં મુજને કહી (એક) વાત
કરો યુદ્ધ પામશો કરો રાજ, તે ત્યાં વચન મીથ્યા થયું આજ
અધ^૨ રહ્યા ત્યાં કીધું હરિ, વાણી પાર્થશું ઉચ્ચરી

અરે વીર સાંભળો કહું એહ, અત અભિમાન ન છાજે તેહ
 અતિ ઘણું તે દેહને હાણુ, તું ત્યાં થઇ રહ્યો આપ સમાન
 પાર્થે મનમાં ગ્રહ્યાં વચન, હંડ પ્રણામ કર્યા ભગવાન
 લેઇ આજ્ઞા હુરિ રાખ્યાં મન, અગ્નિ સમીપ થયા અર્જુન
 જેવો પગ મૂકે અગ્નિમાંહે, તેવું ચક્ર હુરિએ સ્મર્યું ત્યાંહે
 દીઠો દિવસ રહ્યો ઘટિકા ચાર, અર્જુને ફરી બાંધ્યાં હથિયાર
 હંકાર્યો જયદ્રથ રણ માંહે, અનેક યુદ્ધ ફરી લાગ્યું ત્યાંહે
 શોણિતની સરીતા^૧ વહી, ગજ રથ સર્વ ન થોભે તહીં
 અર્જુને બાણ લીધું એક જાણુ, વળતા બોલ્યા સારંગપાણુ^૨
 અરે વીર રેહેજો ક્ષણ વાર, આવી પડયો છે એક વિચાર
 એનો પિતા તાપસ છે જ્યાંહ, લઇ મસ્તક મોકલવું છેત્યાંહ
 નહીંતર શાપ હશે તુજ તણે, અગ્નિ રહ્યો, પણ મરશો એણે
 એહેવું કહીને સ્યામ શરીર, મેહેદ્યું પુણ્ય અંજલી ભરીનીર
 જો હું બ્રહ્મચારી હોઉંજાણુ, તો શિર છેદાજો આંણે બાંણુ
 એવું કહી મન આણી રીસ, મેદ્યું બાણુને છેદું શીવ
 કૃષ્ણે રમત રચી એક તાંહે, ચાલ્યું બાણુ અંગાત્રટ જાંહે
 જયદ્રથનો પિતા ત્યાં જાણુ, કરતો હતો સુરજ ઉપસ્થાન
 આવી મસ્તક રહ્યું ઉચ્છંગ, પડ્યું ભોમ તેનું લેઇ સંગ
 પિતા પુત્ર બેહુ મૂઆ ત્યાંહે, જયજયકાર હવો રણ માંહે
 હંદુલી નાદ હવા ત્યાં બહુ, પામ્યા હર્ષ યુધિષ્ઠિર સહુ
 સુભદ્રાએ ત્યાં કીધું સ્નાન, પ્રતિજ્ઞા પાળી શ્રી ભગવાન
 શ્રીકૃષ્ણજીને લાગ્યા પાપ, સ્વામી તમ વિના નવ જીતાય

^૧ નદી ^૨ જેના હાથમાં સારંગ નામનું ધનુષ્ય છે તે, શ્રીકૃષ્ણ (સારંગ+પાણુ=હાથ).

આંહી અમારો આરો નહીં, તમો સંહારો થાપો સહી
 પછે હર્ષ પામ્યા સર્વ વીર, કૃષ્ણે તેહને દીધી ધીર
 એ કથા સંપૂર્ણ કીધ, બુદ્ધ સાડ સંક્ષેપે લીધ
 બાવીશ ઠડવાં છે વિસ્તાર, તેનાં પદ સાતસો ને પચાશ
 સંવત્ સત્તર આઠાતરો વર્ષ, અશ્વન માસ ઉત્તમ શુકલપક્ષ
 તિથિ દ્વીતિયા ને (હુતો) બ્રહ્મવાર, સ્વાતિ નક્ષત્ર ને દિનસાર
 શાકે પંદર ચુંવેતર લીધ, અશ્વન માસમાં પૂરણ કીધ
 કરતા હરતા શ્રીજદુરાય, નહીંતર મુજ મંદધીથી શું થાય
 મુજ મૂર્ખથી કેમ લાસે પાર, કીધું પંડિતને આધાર
 નહીંતર એ બુદ્ધ મુજમાં ક્યાંથી, એ મંત્ર જ પામ્યો ત્યાંથી
 તે માટે કીધો પ્રતિબંધ, અભિમન્યુ ચરિત્ર કથા સંબંધ
 કવિતા કુળ બંધારા માંહે, હરિ આધારે બોલ્યો ત્યાંહે
 ગુર્જર બંડ માંહે છે વાસ, ભૃગુક્ષેત્ર નર્મદાની પાસ
 એ આખ્યાન સુણે જે ગાય, પાતિક તેહનાં દૂર પળાય
 ગાતાં સુખ પામે અવિનાશ, જન્મ જન્મના છૂટે પાસ
 જન તાપી કહે બોલ્યો જેહ, કૃષ્ણાર્પણ કીધું તેહ

નાગર. ૧

ગરબી.

(મા મુજને કેમ દીધી રે કેરી કથને-એ રાહે ગવાશે)

મનુષ્યા દેહ પામીને સાધન શું કર્યું.

• નથી કર્યો કાંઈ સંતો સાથે રનેહ જો,

૧ આ કવિનું રચેલું હરિશ્ચંદ્ર આખ્યાન હજી પ્રસિદ્ધ થયું નથી.

એળે ને વેળે રે આયુષ્ય વહી ગયું,
 અવસર ચુકી શું કસ્યે વરસી મેહ જો. મનુષ્યા.
 લખ ચોરાશી ફરતાં ફેરો ફાવીયો,
 ગર્ભવાસમાં લીધી તારી સુધ જો;
 જનની જઠરે રે તુજને જાળવ્યો,
 જન્મ્યા પેદેલું જોને આયુ દૂધ જો. મનુષ્યા.
 બાળપણું ખોયું રે બધું રમતમાં,
 તરણપણે ત્રીયાશું લાગ્યું તાન જો;
 ખાન પાન લાગ્યાં રે બહાલાં અતિ ઘણાં,
 કો કાળે નવ ધરીયું હરિનું ધ્યાન જો. મનુષ્યા.
 મહેલ મેડી ને બેઠક મંદિર માળીયાં,
 ગોખ અટારી કેરું માણ્યું સુખ જો;
 પુત્ર પશુ પરિવારે વીંટાઈને વળ્યો,
 જોઈ જોઈ રીઝ્યો કામિની કેરું સુખ જો. મનુષ્યા.
 હું મારું કરતાં રે તૃપ્ત નવ થયો,
 ધન મળે એમ અદકી મનમાં આશ જો;
 ઘણું ઘણું કરતાં ઘડપણ આબ્યું હુકડું
 તો એ તેં નવ સ્મર્યો શ્રી અવિનાશ જો. મનુષ્યા.
 દાંત પડયા રે કરે લલુતા અતિ ઘણી;
 નાક ચુએ ને ગલવા લાગ્યાં નેણ જો;
 બોલ્યું આલ્યું કોનું કાને નવ સાંભળે,
 મુખથી કહે કાંઈ જથર પથરનાં વેણ જો. મનુષ્યા.
 અંઝ સીથીલ ને ઈ દ્રિયો હાલે નહીં,
 મન તો જાણે પાંચ વરસનું બાળ જો.

આશા ને તૃષ્ણા રે તોએ ટળે નહીં
એમ કરતાં શિરે આવી પોહોત્યો કાળ જો. મનુષ્યા.
અંત સમે શરીરની સુદ્ધી નવ રહી,
કંઠ વિરૂધ્ધા ને સુખથી નવ જોલાય જો;
ધર્મરાયના દ્વેષે પાસે બાંધીયો,
ભજન વિના નર હાથ ધસંતો જાય જો. મનુષ્યા.
થોડામાં શીખામણુ દેઉં એત્યા તણી,
જે કોઇ માને તેને આવે કામ જો;
નાગરના સ્વામીને ભજતાં ભાવસું,
માટે રહે કર રસનાએ શ્રી રામ જો. મનુષ્યા.

જુમખરામ (અમ્રસિદ્ધ).

૫૬.

સાચા સ્નેહી હરિકૃષ્ણુ ભજ લે પ્રાણી,
માયા મુકી દેની ખરરરર. સાચા.
સંસાર સાગર મહા જળ ભરીયો,
કેમ તરાશે હવે ચરરરર. સાચા.
જન્મ મર્ણુનું દુઃખ તપાસી,
મન કંપે છે માફં થરરરર. સાચા.
અંત સમેની પીડા અતીસે,
કંઠે જોલશે ઘરરરર. સાચા.
હરિ ભજનમાં ભંગ પડાવે,
ચિત્ત બળે છે માફં ચરરરર. સાચા.
જુમખરામ કહે માયા મૂકીને
કૃષ્ણુ ભજ લેને ઝરરરર. ચાસા.

કખીર.

૫૬.

ભજન કરી લે રે, ભજન કરી લે,
 ચામડાની પુતળી ભજન કરી લે.
 ચામડાનાં માનવી ને, ચામડાનું જાજ,
 ચામડાનાં પંખીડાં ને, ચામડાનું વાઘ^૧. ચામડાની.
 ચામડાનાં વાછરડાં ને, ચામડાની ગાય,
 ચામડામાંથી દૂધ કાઢે, ચામડામાં જાય. ચામડાની.
 ચામડાનાં કુડાં ને, ચામડાનું ઘી,
 ચામડામાંથી કાઢી લીધું, ચામડું ગયું પી. ચામડાની.
 ચામડાના હાથી ઘોડા, ચામડાનાં ઉંટ,
 ચામડાનાં વાજાં વાગે, વાગે ચારે ખુંટ. ચામડાની.
 ચામડું દેખી સંખા થાયે, ચામડાનું સહુ,
 દાસ કખીરો એમ કહે, ચામડે મોહું સહુ. ચામડાની.

કવિ કલ્યાણ.

૫૬.

હારે જેનો ટળ્યોરે ટેક અહંકાર, જીત્યો તેને જાણીએ
 રે, ટેક.

ભક્ત થઈ ભક્તિ કરે રે, તિલક છાપાં સાર,
 આઠ પહોર લગી ધ્યાન ધરે, તોએ ન પામે પાર. જીત્યો.
 હારે ભણ્યોરે ભણતર, ગણ્યોરે ગણતર, સર્વ પમા-
 ણ્યું હાર,

બ્યાકરણ લાણી વાણી બોલે, તો એ ન પામે પાર. જીત્યો.
હારે આ શીખામણ કાંઈ મનુષ્ય જનને, કાં નર કે કાં
નાર,
કલ્યાણ કહે પ્રભુ, ભજન કરજો. રસ પ્રેમનો ભંડાર. જીત્યો.

કવિ ગિરધર.

આંખા ૧ આખ્યાન.

ખાંડ પાંખી ખાંડના, ત્યાં કેળાં કોણ માત્ર,
આંખાએ જગ જીતીયું, ત્યારે ગોળનું કાંઈ ગાત્ર.
સાકરને ત્યાં શલ્ય લાગ્યું, મધ થયું છે શ્યામ,
દ્રાખ ત્યાં સંકોચ પામી, લેતાં આંખાનું નામ.
મીઠાઈનાં વડન સુકાયાં, ઘૂતશું છે સ્નેહ,
લેહે ચુઈશું લટપટ કરીને ! પુષ્ટ કરે છે દેહ.
પ્રાતઃ ઉઠીને ચાટવાં, ને ઉપર પીવું દૂધ,
સાત સાતાં સેવતાં ! ત્યારે દેહ થાય શુદ્ધ.
આંખાં કામણ ગારડાં છે, દીઠે ગળાવે દાઢ,
કાલેરાં વધારતાં, (ત્યારે) ઘરની છૂટે રાઢ.
કાલેરાં કોડામણાં છે, આંખાશું છે પ્રીત,
લોગીજન જેણે લોગવ્યાં, લોજનમાં પાડી રીઝ.
જલેખીની જળે છૂટી, ઘેબરને લાગ્યો ધાવ,
આંખાની એક ગર્જના, ત્યાં નહીં ખીજાનો દાવ.

૧ આ કાવ્યની અસલ પ્રત ગુજરાત વર્નાક્યુલર
સોસાયટી તરફથી મળેલી તે ઉપરથી આ કાવ્ય અહિં ઉતા-
રીલેખામાં આવ્યું છે. ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગમાં કરીઓને
આંખા કહે છે.

માંડા^૧ પોળી લાપસી, ને પુરીશું છે સ્નેહ,
 લેહેચુધશું લટપટ કરીને પુષ્ટ કરે છે દેહ.
 સુગંધે ત્યાં સહુને જીત્યાં, રૂપે જીત્યાં રૂપ,
 કૃષ્ણમાંહે અનુપમ સર્વ્યાં, કૃષ્ણને દીધું રાજ્ય.
 આંખા કારણુ શ્રી નારાયણ, મથુરામાં અવતરીયા,
 વૃંદાવન ગોવાળા સંગે, આંખે આંખે લમીયા.
 ચંદ્ર સૂર્ય બે ભમતા હીંડે, એક દિવસ બીજો રાત,
 આંખાં મીઠાં ને મધુરાં, તેની ન જાણે ભાત.
 પહોળા થઈ પલાંઠી વાળી, બેઠા પારસનાથ,
 નશ થઈને તપ કરે છે, આંખું નાચું હાથ.
 મહાદેવજી મસાણામાં બેસી, અંગ લગાડી રાખ,
 પાર્વતીશું તપ કરે છે, ત્યારે પામ્યા સાખ.
 ઇદ્ર ઉપરથી ડચકાં મારે, દીકાં આંખાં ઘોળ્યાં,
 કાલેરાં વધારીયાં ત્યારે, સહુજ નેત્ર ત્યાં ખોલ્યાં.
 આંખા વેચાવે કાંમણાં, ને આંખા કરાવે કરજ,
 આંખા વેચાવે લુગડાં, જે કરે ખાધાની ગરજ.
 દિશાવાલ ગિરધર લટ કેહે છે, સાંભળો મુનિજન વાત,
 જમે જમાડે સ્વર્ગ હોય ને, સંતોષાય ભગવંત.

ઇતિ આંખા મહિમા સંપૂર્ણ.

૧ બેપકી મ્હોટી જડી રાટલી. કાન્હડે પ્રબંધના
 પૃષ્ઠ ૧૬૦ માં માંડાનો અર્થ જે મોટા બાહુ કર્યો છે તે
 બરાબર નથી.

કવિ ગોવિંદરામ^૧.

અસંત લક્ષણ.

ચંદ્રાવળા છંદના રાગે ગવાશે.

ભગવાં કરિને શ્વાન ભસાવે, કાઢે ગુરુનો વેશ,
દમડી કરણુ ઘેર ઘેર ડાલે, રહેણિ ન મળે લેશ;
એવા ગુરુથી અળગા રહિયે, ધુતારા જમ કિંકર કહીએ,
ગોવિંદરામ હુરિ સ્વપ્ન ન આવે, ભગવાં કરિને શ્વાન
ભસાવે. (કાઢે ગુરુનો વેશ).

લેખમાં ભડવાપણું પેહું, ખોઈ ધર્મની લાજ,
આગળ તો કાંઈ આવું નોતું, આવું મંડાણું આજ;
આજ મંડાણું તે શા માટે, (તો) કામ ક્રોધ ને લોભને માટે
(કહે ગોવિંદરામ) બાનાને બદલામણુ બેહું, (તે) લેખ-
માં ભડવાપણું પેહું. (ખોઈ ધર્મની લાજ).

સંતના વેશે બહુ ધુતારા, જગમાં ફેરે અનંત,
ટોપી માળા તિલક બનાવી, નામ ધરાવ્યું સંત;
નામ ધરાવીને સંતજ થયા, કામો ક્રોધોને લોભીજ રહ્યા,
(કહે) ગોવિંદરામ દીસતા હુતા, સંત તણે વેશે બહુ
ધૂતા. (જગમાં ફેરે અનંત).

સત્યયુગ દ્વાપર અને ત્રેતા, ત્રણે યુગના દૈત્ય,
કલિયુગમાં સંત થયા છે, કુટુંબ કળીલા સહિત;
કુટુંબ કળીલા સહિત થયા છે, ધર્મ છેલ્લો અધર્મ રહ્યા છે,

૧ આ કવિનું રચેલું હરિમંદ્ર આખ્યાન હજી પ્ર-
સિદ્ધ થયેલું નથી.

(કહે) ગોવિંદરામ ગયા તે કેતા, સત્યયુગ દ્વાપર અને
ત્રેતા. (ત્રણે યુગના દૈત્ય).

પાખંડી પીઢરાં ખાશે, ધરી સંતનો વેશ,
સંત તણાં તો લક્ષણ એમાં, જોતાં ન મળે લેશ;
જોતાં ન મળે લેશ તે કેવા, ભોળાંને ભરમાવે એવા,
(કહે) ગોવિંદરામ જમપુરો જશે, પાખંડી પેઢરાં ખાશે.
(ધરી સંતનો વેશ).

પ્રથમ કે'શે પૈસા મેહેલો, પછી જતાવું જ્ઞાન,
એવા ગુરૂના શિષ્ય થઈએ, તેમાં મોટું જ્ઞાન;
તેમાં મોટું જ્ઞાનજ થાયે, ગુરૂ શિષ્ય એ નકે જાયે,
(કહે) ગોવિંદરામ પછે કરે ચેલો, પ્રથમ કે'શે પૈસા
મેહેલો (પછી જતાવું જ્ઞાન).

જગડ્યાં એ ખાવોને ખાવી, નવરાં લે છે નામ,
કાન કુંકોને કનક ભરાવ્યાં, કઈકે જગડ્યાં ગામ;
કઈકે જગડ્યાં ગામ તે કેવાં, અંધ ગુરૂનાં ચેલાં એવાં,
(કહે) ગોવિંદ ગુરૂ ગમ તો નાવી, જગડ્યાં એ ખાવો
ને ખાવી. (નવરાં લે છે નામ).

ગુરૂ મરીને શ્વાનજ સરજે, (ને) શિષ્ય જીંગોડા થાય,
ધૂતી શિષ્યનું ધન હુણું છે, તે ખમો કેમ શકાય;
ખમી કેમ શકાય તે એવું, જે ધુતીને ધન લીધું કેવું,
આગળ ગુરૂને વાંસે ચેલો, જાને નકે જાય.

(ને) શિષ્ય જીંગોડા થાય.

અસંતને આદર ન કરીએ, પૂરણ લાગે જાપ,
તુલસીદાસે રામ કથામાં, કહ્યું છે આપો આપ;

કહ્યું છે આપો આપ તે કથી, (એને) પગે લાગ્યાનું
પુણ્યજ નથી,
[કહે] ગોવિંદ વિખ ખાધને મરીએ, (પણ) અસંતને
આદર ન કરીએ. (પૂરણ લાગે પાપ).

૫૬.

પ્રાણી તને કોણે ભમાવ્યો રે, હરિનું નામ મેલ્યું ટાળી,
કાચી કાચા કાલે પડશે, દેખીતી રૂપાળી. પ્રાણી.
માયા જોધને મનમાં રીઝ્યો, માયાનું રૂપ છે જોડું,
ભાવ કરીને ભજન કરી લે, હરિનું નામ છે મોડું. પ્રાણી.
માત પિતા સુત બંધવ ભગિની, કહેશે મ્હારું મ્હારું,
ચપળ ચતુરા જોધને રીઝ્યો, એમાં નથી કોઈ ત્હારું. પ્રા.
હાથી ઘોડા પાલખીઓને, જેને મેઘાડબર ધરતા,
નવે ખંડમાં આણુ ફેરવતા, તે નર દીકા બળતા. પ્રાણી.
નિશાને જેને નોખત ગડગડે, કુંતલા દોરે સાથે,
છપ્પન ઉપર ભુંગળ વાગે, તે ગયા ઠાલે હાથે. પ્રા.
છડીદાર ઉભા નેકી પોકારે, ચોપદાર જશ બોલે,
રથ હીંદોલે બેસી ફરતા, તે ગયા વાગતે ઢાલે. પ્રાણી.
છળાં અટારી મેડી ઝરખા, ગોખ જાળીયાં જાળી,
રંગ મહેલમાં લોગવનારા, તેને નાખ્યા બાળી. પ્રાણી.
હુંડી ચલાવે મનમાં મ્હાલે, ભંડાર ભર્યા કસરપૂરે,
તે સરખા ખોળ્યા નવ જડીયા, ગયા આકને તૂરે. પ્રા.
છોગાળા ને છેલ છળીલા, વર્ણાગીમાં રૂડા,
ગોવિંદરામ કહે નિશ્ચે માનો, રહ્યા ન સારા ભુંડા. પ્રા.

કવિ પ્રીતમદાસ.

ચોપાઈના રાગે.

હરિભક્તની હાંસી કરે, લોક વહેવારમાં કુદ્યો કરે,
 ગુરુ સંત સાથે નહીં પ્રીત, કુળ કુટુંબની રાખે રીત;
 કહે પ્રીતમ તે કબુદ્ધિ જીવ, ભવસાગરમાં ભમે સદૈવ.
 સ્વાર્થમાંહે શરૂ ઘણો, બહુ કાયર પરમારથ તણો,
 મુખે સર્વ હરિનું કહે, હરિ અર્થે કોડી ના દેય.
 ડહાપણ ડાળે દિન ને રાત, કહે પ્રીતમ તે પશુની જાત.
 પશુતણી તો એકજ પેર, કોની નિંદા ન કરે ઘેર,
 તેને જ્યાં રાખે ત્યાં રહે, સુખ દુઃખ સર્વે તે સહે;
 કહે પ્રીતમ બળ ખોટો સહી (જેને) જ્ઞાન વિવેક
 વિચારજ નહીં.

મૂરખના મનમાં બહુ અહંકાર, કહ્યું ન માને એહ લગાર,
 સાંભા ઉત્તર લાવે સહી, પ્રજ્ઞા સરખા કોટીક કહે;
 પોતાના મતમાંહી કરે, કહે પ્રીતમ કોની પ્રભા ન કરે.
 દિલમાં બાણે સમજ્યો સહી, સમજણ રેખ હૃદેમાં નહીં,
 મનનો મેલો ચોક્ષો નથી, જ્ઞાન કથે મોટા મુનથી;
 કહે પ્રીતમ શું છાલાં છડે, વંચાને કેમ પાનો ચડે.
 જીત્યું જગત તે શબ્દે કરી, અવિદ્યા પોતામાં ભરી,
 તે કોની કાઠી નવ જાય, (જેમ) મસાલચી અંધારે
 અથડાય.

કહે પ્રીતમ એ કાચું કામ, કાંઈ ન બાણે આત્મારામ.
 લક્ષ વિના શું વાચિક જ્ઞાન, જેવું બગ બગલીનું ધ્યાન,

સ્વાર્થ સુધી તાકી રહે, લાગે મચ્છ લુસાને ગ્રહે;
કહે પ્રીતમ એવા જન જેહુ, કામ પડે ઝાળખાયે તેહુ,
પર નિંદામાં જે નર પચે, કુટુંબ સહિત નકેં ઘચે,
ઘણા કાળ તે પામે દુઃખ, સ્વપ્નાંતરમાં ન મળે સુખ;
કહે પ્રીતમ તે અધોગતિ જાય, વળતી પશુ પીસાયજ
થાય.

પદ.

ભજન કરી લે ભાવે રે, ભવ ભટકણ ભાગે,
સંસાર સાગર તરતાં રે, ક્ષણું વાર ન લાગે.
માયા મોહ નિદ્રામાં રે, ગાફલ શું થોરે,
પાંચ ચોર વસે પાસે રે, આત્મ ધન ચોરે.
અચેત શું ઉઘે છે રે, જો આંખ ઉઘાડી,
વેગે વણસી જશે રે, કાયાની વાડી.
ચેત ચિદાનંદ મળશે રે, ટળશે અંધારૂં,
આ અવસર છે રૂઝો રે, હોય કારજ તારૂં.
મહા પુરુષનો મારગ^૧ રે, તે પગલું સા'જે,
પ્રીતમ પ્રેમ ધરીને રે, હરિના ગુણ ગાજે.

પદ.

એવો અપરાધી કોણ છે રે, જેને ભજન ન ભાવે,
ભક્તિ મૂડી ભૂતળ ભાર વહે છે, જેમ ગદ્દાપર ગુણ
છે રે. જેને.

આવા હરિ જોઇ (જેણે) નયણે ના નિર્ખ્યા,
તેના લોચનમાં રાધને લૂણ છે રે. જેને.

આવા હરિ જોઈ જેનાં હૈયાં ન હૃદ્યાં,
તેના ઉજડ આંઠે પહોર છે રે. જેને.
માફં માફં કરતો ને મમતામાં ફરતો,
મરણું તો નીહાન^૧ છે રે. જેને.
ઠહે પ્રીતમ પ્રભુને લજી લો,
તો કરવાનો આ ઠામ છે રે. જેને.

૫૬.

રામ નામ તું રટ રે પ્રાણી, અણી પૂરણ પ્રીત જોને,
કાચી કાયા કાચનો કુપો, સ્વપ્ના સરખી રીત જોને.
નાના મોટા જન પરપોટા, ફૂલે કુટી જાય જોને,
એવા આ માયાના ઘાટો, ઉપજે ને વણસાય જોને.
સિંધુ સરખાં હીસે જાસે, અંજવાનાં નીર જોને,
પીપાસા^૨ પીધે ના જાયે, કેશ ના હોય હીર જોને.
અંદી કાયા અર્વ ન કીજે, વણસતાં નહીં વાર જોને,
કાગ કીટ^૩ કે કુર્કટ ખાશે, અંતે થાશે છાર^૪ જોને.
તેહ તણું અભિમાન તણને, લાવે લજીએ હરિને જોને,
પ્રીતમ પ્રેમે પાવન થઇયે, ધ્યાન હરિનું ધરીયે જોને.

૫૬.

રસિયો લોખી છે લાવનો.

પ્રીત વિના પ્રપંચે ના આવે રે લાલ. રસિયો. ટેક.
કોટી એક સાધન કરે હીસે નહીં,
જુનિવર ધ્યાન ધરે ના આવે લાલ. રસિયો.

પ્રાચીન કાવ્ય મુદ્રા ભાગ ૧

આનંદ મંગળ કર્ જ્યારતી.

પૃષ્ઠ ૬૫

કર્મો સવરીની શી સંપત્તી,	
બહાલો મારો પ્રેમે વનદૂળ પાવે લાલ.	રસિયો.
સાથે સખા મંડળી આહીરની,	
જમુના તીરે ઘેન ચરાવે લાલ.	રસિયો.
સંગીત ગાયન મોરલીમાં કર્યું,	
શરદ નીશાએ મોહ ઉપજાવે લાલ.	રસિયો.
મેવા લાવે વ્રજની નારીઓ,	
માખણુ માટે નાચ નચાવે લાલ.	રસિયો.
પ્રભુ પ્રીતમના પરમ સ્નેહી છે,	
વ્રજ વનીતાને લાઠ લડાવે લાલ.	રસિયો.

૫૬ (આરતી)

આનંદ મંગળ કરૂં આરતી, હરિ શુરૂ સંતની સેવા,	
પ્રેમ ધરીને મારે મંદિરીએ પધારો	
સુદર સુખડાં લેવા.	આનંદ.
રતન જડિત ખાજટ એ બિરાજે,	
હરિ જન હરિના જેવા.	આનંદ
સકળ તીર્થ સૌ સંતોને ચણે,	
અંચા યમુના રેવા.	આનંદ
અડસઠ તીર્થ સૌ સંતોને ચણે,	
આવ્યાં દર્શન દેવા.	આનંદ
ત્રિભુવન તારણુ જગત ઉદ્ધારણુ,	
આનંદ રૂપી એહેવા.	આનંદ.
કહે પ્રીતમ એવા શુદ્ધ સ્નેહી,	
લજવા નિત્યે દેવા.	આનંદ.

વસ્તો*

૫૬—રાગ સામેરા.

હરિ ભજવાને રે, મનુષ્યા દેહ ધરી રે,
 તેમાં તમે શું કરો માન બડાઈ;
 જગ માને ઝીણા રે, સાધુ તમે થઈ રહો રે,
 મૂકી છાંડો સર્વે લોભ લદાઈ. હરિ ભજવાને રે.
 આવાં આવાં કુટુંબ રે, અલ્યા તેતો બહુ કર્યાં રે,
 ફરી આવ્યો લાખ ચોરાસી ખાડ;
 ચેતન થાને રે, ચેતાવી કહું રે,
 નહીં તો તેનો તે વારો જાણ. હરિ ભજવાને રે.
 વાંકો ને વાંકો રે, ભુંડા અલ્યા શું ફરે રે,
 વર્ણાગીમાં રે ઉઠશે વાટ;
 હરિ ભજ્યા વિના રે, હસારત થાય છે રે,
 આગળ જાણું જમ કિંકરને હાથ. હરિ ભજવાને રે.
 અંધની આગળ રે, મૂકી જેમ આરસી રે,
 દીઠા વિના કાંઈ ન સૂઝે રંગ;
 વસ્તા વિશ્વંભર રે સ્મરીને ઝાળખો રે,
 ભલો ભલો ભજવા સરખો થોગ. હરિ ભજવાને રે.

* આ કવિ બોરસદનો રહેવાસી, તે વિ. સત્તરમા સૈકામાં હયાત હતો, એનાં રચેલાં શુકદેવ આખ્યાન (બૃ. કા. ભા. ૪ માં છપાયું છે) ને સુભદ્રા હરણ પ્રસિદ્ધ છે તે વિના એવાં છટક પદો પણ બહુ જગોએ દેખાઈ આવેછે.

૫૬—રાગ સામેરી.

લટકે લોભાણી રે, બાઇ હુતો લાલને રે,
 સખી એને લટકે છે અતિ જોર;
 લટકેને મોહ્યા રે, સુર નર દેવતા રે,
 લટકો તો મારા ચિત્તડા કેરો ચોર. લટકે.
 લટકેને બાંધે રે, મોહન મોળીયું રે,
 લટકતાં કુંડળ લળકે કાન;
 લટકેને વાહે રે વૃંદાવન વાંસળી રે,
 લટકે ચુકાવે મુનિવરનાં ધ્યાન. લટકે.
 લટકેને જમનારે જળ થોભી રહ્યાં રે,
 લટકે રજની થઇ ખટ માસ;
 લટકેને મોહી રે, પ્રજની નારીઓ રે,
 લટકે તો મૂકાવ્યાં ઘર વાસ. લટકે.
 લટકેને પીધાં રે, દાવાદળ દૈત્યનાં રે,
 લટકે રમ્યો રે, વૃંદાવન રાસ,
 વસ્તા વિશ્વંભર રે, લટકાળો લાગીયો રે,
 વહુલો મારો પ્રેમી, જનની પાસ. લટકે.

૫૬—વસન્ત (ફાગ) હું.

લોક રસિયા રે લોક રસિયા,
 ગોપુળ આમના લોક રસીયા;
 એક એકને આનંદ છે અંગમાં,
 હોળી રમતા મન વસીયા. ગોપુળ.

અખીલ ગુલાલની ફેટો ભરીને,
એક એકની ઉપર ધસીયા. ગોફળ.

પકડ લીધો નંદાનંદ કુંવરકું,
તે સાન ખતાવી પીછે ખસીયા. ગોફળ.

વસ્તા વિશ્વંભર ધરતા સંભર,
અરુપરસ સર્વે હસીયા. ગોફળ.

૫૬—વસન્તનાં.

જમનાં જળ ભરવા જાતાં મારગ મળીયા માવ,
ફાગણ કુલ્યોજી.

અખળા દીઠી એકલી, લલો પડ્યો છે દાવ. ફાગણ.
ઓચિંતા હરિ આવીને, નાખ્યો લાલ ગુલાલ. ફાગણ.
તે સુખ રાતાં માતાં થયાં, લાલ કરી ખેડાલ. ફાગણ.
તે ચોળી ખંધ તૂટીયા તૂટ્યો નવસેર હાર. ફાગણ.
પ્રેમ પટોલી લેઇને, નગ્ન કરી છે નાર. ફાગણ.
તે વેદવંત સહુકો જાણે, અમશું કીધાં કાજ. ફાગણ.
તે પ્રેમ દારા ઉપર કરી, લાલે તબવી લાજ. ફાગણ.
કાને તો જે જે કર્યું તે, કોને નવ કહેવાય. ફાગણ.
સહીયર કો સરખી મળે, તે આગળ તે થાય. ફાગણ.
તળાલ ભરી પીચકારીઓ, નાખી અમારે અંગ. ફાગણ.
તે અખળાને સખળા કરી, એનો આણ્યો રંગ. ફાગણ.
તે જોળી મુનિ અગમ કહે, સોહગ સ્વરૂપનો લેલ. ફાગણ.
તે વસ્તા વિશ્વંભર પ્રેમની, વાત ન જાણે વેદ. ફાગણ.

સખી જાતે રેડીયો મારો રે

૫૪૮ ૯૯૬

હરિચન્દ્ર.

રેંટીયાનું પદ રાગ કેલૈયાને.

સખી જોને રેંટીયો મારોરે, ચતુર કારીગર ઘડનારોરે. ટેક
પંચ પ્રાણનાં પાટીયાં ફરતાંને, ચિંડ કેરી માંહી પાટ,
મદ મમતાની માંકડી ફરતી, લલૂતા કેરી લાટ. સખી
ઠાડીયો કામ કોધનો કીધોને, અહુ મમતા રૂપી ઉભા થંભ
ચંચલ ચિત્તની ચકલી રે ફરે, અને દામણી બાંધી
હંભ. સખી૦

ચિંતા રૂપી માંહી ખોસ્યાં ચમરખાંને, બ્રમણની ભ-
મરી અથાગ,
મોહ માયા રૂપી માળ ફરે માંહી, તૃષ્ણા રૂપી ફરે
ત્રાક. સખી૦

આવરદા રૂપી રસિક રે માંહી, માયીક જીવની માળ,
ઘડી પળ રૂપી તાંત ફરે માંહી, પીંજે પીંજરો કાળ.
સખી૦

પ્રારબ્ધ કર્મ પુણી બની કોકડી, ક્રિયમાણુ ભરાંય,
સંચિત કર્મ કેશ પછી સેલમાં, ફરકાં ફેટોકટ થાય.
સખી૦

રાત દિવસ રાંટો ફરે રેંટીયો, ફેરા ચોરાશી લક્ષ,
હરિચન્દ્ર ગુરુ સુતાર મળે તો, પાંસરો થાશે પ્રત્યક્ષ.
સખી૦

પ્રાગદાસ.

૫૬.

નિર્વાણી નિર્વાણી નિરખ નામ નિર્વાણી રે,
 નિરખ પરખ ગુરૂ સેજ યતાવે,
 ઓળખી લેને ઓંધાણી. નિરખ૦
 સાચા [સંત] ગુરૂને સેવ્યા વિના તો,
 પીલાશો અવળી ધાણી. નિરખ૦
 પુરૂષોત્તમ તારી પાસે વસે છે,
 ગુરૂ ગમથી લો બાણી. નિરખ૦
 દાસ પ્રાગજી ગુરૂ પ્રતાપે,
 મટી બાય જન્મની ખાણી. નિરખ૦

૫૬.

રંજ લાગ્યો, રંજ લાગ્યો, જેને રામજીનો રંજ લાગ્યો રે.
 આઠ પહોર સદા મગનમાં,
 ગુરૂ શબ્દ હૃદે વાગ્યો. જેને૦
 જ્યાં જુએ ત્યાં રામજી દેખે,
 એવો અનુભવ હૃદે જાગ્યો. જેને૦
 કામ ક્રોધ જેના મનમાં ન આવે,
 મદ મત્સરને તમે ત્યાગ્યો. જેને૦
 દાસ પ્રાગજી કહે ધન્ય જીવ્યું તેનું,
 જન્મ મરણનો લો લાગ્યો. જેને૦

દુંગરપુરી.

૫૬ (તંજુરામાં ગવાતું ૫૬)

દિલ દરિયામાં ડુબકી દીધી, મોતિ લીધાં ગોતી^૧ રે
હો જી,

એ મોતિ કોઇ સંત પારખે, જેણે વસ્તુ લીધી શોધી
રે હો જી. દિલ.

નવ દરવાજા દશમી ખડકી, ખડકી દેખી ભડકી રે હો જી,
એ ખડકી તો સંત ઉઘાડે, કુંચી લઇ ચુરૂ ગમકી રે
હો જી. દિલ.

ખારા સમુદ્રમાં શંખલાં નીપજે, મહાસાગરમાં મોતિ રે
હો જી,

એ મોતિ મરજીવા લેવે, નહીં પુસ્તક નહીં પોથી રે
હો જી. દિલ.

ગગન મંડળથી ગંગા ઉલટયાં, ચિત્ત ચુંદડીયાં ધોતી
રે હો જી,

ત્રિવેણી ઘાટ પર નિધા ઘાટહે, ત્યાં નહાતી હું ધોતી
રે હો જી. દિલ.

નહાઇ ધોઇને કંઈ રે રનાનો, કોઇ સંત મળ્યા ઉપદેશી
રે હો જી,

રાખી ઇગલા જમણી પીંગલા, સૂક્ષ્મણ સેજમાં સુતી
રે હો જી. દિલ.

સેજ શિખર પર મહા શન્ય હે, મહા શન્ય પર સુતી
 રે હો જી,
 નૂરત સુરતકા તાર મીલાકર, મે મોતી પશાવતી રે હો
 જી. દિલો
 ભાવપુરી ચણે કુંગરપુરી બોલ્યા, પેહેરે બાધ પનોતી
 રે હો જી,

કવિ મુકુંદ^૧.

૫૬—રાગ કાફી.

કપોતીની કહે છે રે, કંથ માફં કહ્યું કરો,
 સીંચાણો ભમે છે રે, પારધીએ બાણ ભર્યો. ટેક.
 અહીંથી ઉડી જમ્બએ અળગાં, રહીએ આ દેશ તજી પરદેશ,
 અહા વચન પીશુ માફં રે માનો, લાજ નથી લવલેશ,
 પ્રમાદ મૂકો રે, રાંક વેણ હુદે ધરો. કપોતીની.
 કપોત કથ કહે કાયર કામિની, હોનાર પદારથ હશે,
 શત્રુ સાલ સહજ ટળશે, કર્તારનું કહ્યું થશે;
 હુદે ધીર રાખો રે, કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ ઉચરો. કપોતીની.
 જીવ જામો જ્યારે ઘડયો ગોવિંદે, પડયો અંક પ્રમાણ,
 ડગમગાટ તમે દિલથી ટાળી, સ્મરો સારંગપાણ;
 ચિંતન રાખો રે, દિલથી ન ડરો ડરો. કપોતીની.
 અહીં ડર્યો પારધીને પાયે, છૂટયો બાણ તે વાર,
 સીંચાણાનું શિર છેદાણું, એવી કૃષ્ણ કરણી કર્તાર;

૧ કારકનો ગુગળી બાલણ. વિ. સં. ૧૮૮૪ માં
 હયાત હતો. તેના રચેલા કાવ્યના સર્વેશ પ્રસિદ્ધ છે.

આવે ગુણ ભાખો રે, દિલથી ન કરો કરો. કપોતીની.
તન તરુવર પ્રાણ પંખીડો, નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ નાર,
અહંકાર અહી ને જરા પારધી, ક્રોધ સ્ત્રીચાણો નિવાર;
મુકુંદ મધુસૂદન રે, પલક ન રાખો પરો. કપોતીની.

કૃષ્ણારામ.

૫૬.

તમે ગોવિંદ ગરીબનીવાજ રે, મારી કરણી ના જ્ઞેશો,
લક્ષ્મીવર રાખજો લાજ રે, મારી કરણી ના જ્ઞેશો. ટેક
લક્ષ ચોરાશીના ફેરમાં રે, હું ભટકયો વારંવાર,
અતિ ધણી ભોગવી આપદારે, હરજી હું પામ્યો છું
હાર રે. મારી૦

દામ^૧ દારાના^૨ દોરથી કંઈ, વીધી બંધાણા બંધ,
છખીલાજી તે છોડીએ હવે, તમ સાથે સાધવો સખંધ
રે. મારી૦

સંયમની ને સ્વામીએ મુને, કંઈ વિધ વિધ દીધા દંડ,
જો તે દિન પાછા આવશે રે, તો તો થાશે બીરૂદ
ખંડ રે. મારી૦

ચર્ણુ શર્ણુ જે આવીયા તે, ગાંજ્યા કોઈના ન જાય;
વેદ વહે એમ નિત્યદા રે, તેતો નિશ્ચે નિર્લે થાય રે.
મારી૦

બ્યાસ વચનથી સાંભળ્યા તમે, આદિ અનાથના નાથ,

અર્થ શર્ણુ હું આવીયો રે, હવે હરજી હેતે અલો હાથ
રે. મારી૦

દોષ દહન કરો નાથજી રે, કર્મ કરો રે બક્ષીસ,
કરૂણા કરી મુને કાઢીએ રે, મોહ બળથકી જગદીશ રે.
મારી૦

વિમળ કરો મારી વાસના રે, જેમ વિષ્ણું વધે વિશ્વાસ,
આશ્રીતને ઉગારીએ રે, દીન માની દાસનો દાસ રે.
મારી૦

અન્ય ઉપાધી ઉઠે રખે રે, એમ સાચવજો દેઈ હામ,
એક છે આપનો આશરો રે, કર જોડીને કહે કૃષ્ણારામ
રે. મારી૦

જીવણુદાસ.

૫૬.

સુરતા લાગી રે ત્યારે બ્રમણુ રે ભાગી,
બ્રમણુ ભાગી રે જેની સુરતા રે લાગી,
નટડીનો ખેલ મારે રચ્યો રે ચોગાનમાં,
વરત^૧ વિના રે બીજું નજરે ન આવે,
જેની સુરતા રે લાગી, બ્રમણુ૦
પતંગને દીપક^૨ સાથે સ્નેહ બંધાયો,
તન મન ધન જેણે અર્પી છે દેહ; જેની સુરતા, બ્રમણુ૦

નાદનો મોહો પેલો મૂગજ ગરીયો,
 શબ્દના માર્યા કોઈ સંતજ મરીયા. જેની સુરતા, બ્રમણાં
 મીનને^૧ જળની સાથે સ્નેહ બંધાણો,
 તલખીને મરે જ્યારે ન મળે નીર. જેની સુરતા, બ્રમણાં
 મરણવા સંતે એમનાં મન વશ કીધાં,
 સમુદ્રમાં પેસી એમણે મોતિયાં લીધાં, જેની સુરતા,
 બ્રમણાં

દાસ જીવણજીને વસીયા છે હૈયે,
 જાણે સુજાણે કોઈ સંત સોહાગી, જેની સુરતા. બ્રમણાં

મહિના

કાર્તિક મહિને કંથજી, શું કીધું રે,
 મારે ભરજોખન ભગવાન, મહા હુઃખ લીધું રે.
 માગશર મહિને માધવજી, શું કીધું રે;
 બહાલો વસીયા પેલે તીર, મહા હુઃખ લીધું રે.
 પોસે તો સુકાઈ ગયાં, શું કીધું રે;
 સુકાયા સર્વે ઘાટ, મહા હુઃખ લીધું રે.
 મહા મહિનાની સેજડી, શું કીધું રે;
 મારી સૂની વેરણ રાત, મહા હુઃખ લીધું રે.
 ફાગણ કેસર ઘોળીએ, ક્યાં જઈએ રે;
 કેસુડી લાલ ગુલાલ, કોને કહીએ રે;
 ચૈત્ર ચરણ પહેરીયા, ક્યાં જઈએ રે,
 મારી સોલસે સહીયરોનો સાથ, કોને કહીએ રે,

વેશાળે વન વેડીયાં, કહો હરિને રે;
 જીરે વેડી આંખા સાખ, નાવ્યા ફરીને રે,
 જોઠે ઠેઠ જઈ રહ્યા, કહો હરિને રે;
 ના દીકું ધરને ખાર, નાવ્યા ફરીને રે,
 અપાડે ઘન ગાજ્યો, કહો હરિને રે;
 થાય વીજળીના ચમકાર, નાવ્યા ફરીને રે.
 આવણુ વરસ્યો સરવડે, કહો હરિને રે,
 આંખ્યાં નદીએ નિર્મળ નીર, નાવ્યા ફરીને રે;
 ભાદરવો ભડ ગાજ્યો, કહો હરિને રે.
 જીરે ગાજ્યો ગાજ્યા સુર, નાવ્યા ફરીને રે,
 આસોએ દીવાલડી, કહો હરિને રે,
 તમે નાવ્યા નંદ કીશોર, નાવ્યા ફરીને રે.

ધરંધારામ ભક્ત.

૫૬.

શાંતિ પમાડે તેને તે સંત કહીએ,
 તેના દાસના દાસ થઈને રહીએ, રહીએ. શાંતિ०
 કલ્પવૃક્ષ સેવ્યું ને તાપ રહ્યો ઉભો ત્યારે,
 તેની છાયામાં શીદ રહીએ;
 લીધો વળાવો ચોર છુટવાને આંખ્યા ત્યારે,
 તેની સંગે તે શીદ જઈએ, જઈએ. શાંતિ०
 વિધાનું મૂળ જ્યારે પુરું ના ભણાવ્યું ત્યારે
 મેંતાનો માર શીદ ખાઈએ,

રાજાની નોકરી ને ભૂખ ન લાગી ત્યારે,
તેની વેઠા શીદ વહીએ, વહીએ. શાંતિ૦

વૈધ મળ્યો મળતીયો ને રોગ રહ્યો ઉભો ત્યારે,
તેની ગોળી તે શીદ ખાઇએ,
ગુરૂ કર્યા ને જ્યારે લેદ ના લાગ્યો ત્યારે,
તેના ચેલા શીદ થઇએ, થઇએ. શાંતિ૦

નામ અનામ મારે ગુરૂએ બતાવ્યું ત્યારે,
તે તો ચાંટ્યું છે મારે હાઇએ;
ઇચ્છો ભક્ત કહે સર્વ તજીને ત્યારે,
એવા પુરૂષ સંગ રહીએ, રહીએ. શાંતિ૦

દુલ્લભદાસ.

૫૬.

સખી દુઃખડાંમાં ગયાં ડુલી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

લાળી કુખ્તમાં લાન ગયા ભૂલી રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

નથી જાતું કપટ કાંઈ કળ્યું રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

મામો માયો ને રાજ્ય બધું મળ્યું રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

સખી ભાળીએ તો ભવ દુઃખ ભાગે રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

હવે લાકડી ને કામળીથી લાજે રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

આઠ પહોર જાય આપણી ઉદાસી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

આપણે ગાંડાં ગોકુળ વાસી રે,
અહીં હવે શીદ આવે

સાફ લાગ્યું મથુરામાં રહેવું રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

સખી શહેરના તે સુખમાં શું કહેવું રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

ફ્યામ એટલામાં શું થયા શહેરી રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

ગજજ મટીને વૈદ થયા વેરી રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

દાસ દુલ્લભના વહાલે વિસાર્યા રે,
કાનજ કેમ ના આવે;

હાવે છાપરીમાં રહેતા લાજે રે,
અહીં હવે શીદ આવે.

કવિ રત્નેશ્વર મેઘજી.^૧

કૃષ્ણ વિરહના દ્વાદશ મહિના.

(રાગ રત્નાના મહિનાનો)

સખી શંકર નંદનને હું નમું, રિદ્ધિ સિદ્ધિનો વાસ,
કૃષ્ણ કૃપાએ રે વર્ણવું, રચું દ્વાદશ માસ;
પીડા લાગી રે રાધા શિરે, અંગે અંગ અકળાય,
મેહ પીડાથી રે દુખણી, દુઃખ નદીં રે ખમાય.

સુણ સખી મેહ દુઃખને

સખી માગશરે મથુરા ભણી, ગયા ગોકુળ નાથ,
હાથ થકી રે મૂક્યાં અમો, ગયા જલદ સાથ;
નખની રે મોટી નીકળે, નાર કોટાન કોટ,
જોડ વિખંડી રે માહરી, દેઉં દેવને દોષ.

૧. આ કવિ, દર્ભાવતિ એટલે ઉભોષનો વતની, અને જાતે શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ હતો. ઉભોષથી ત્રણેક ગાઉપર આવેલા કનેટ ગામમાં તેનું કથા કરવાનું શાસન હતું. કવિ પ્રેમાનંદના શિષ્ય મંડળમાં તે સૌથી મહોટો વિદ્વાન, અને સંસ્કૃતનો પૂર્ણ જ્ઞાતા હતો. તેણે અક્ષરમેળ છંદોમાં બહુ ઉત્તમ કવિતા રચી છે. તેના રચેલા આ દ્વાદશ મહિના બૃ. કા. ના છઠ્ઠા ભાગના પૃષ્ઠ ૮૦૨ માં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયા છે, પણ તેમાં અને આ લેખકના પ્રપિતા મયારામ લક્ષ્મીરામે લખેલા મહિનામાં ઘણો તફાવત માલમ પડતાં, આ ઠેકાણે (પાઠાંતર મેળવવા) તે ફરી ઉતારવામાં આવ્યા છે. આ પ્રત તેમણે વિ. સંવત્ ૧૮૮૧ ના મહા સુદિ ૧૩ ને દહાડે બનારસમાં ઉતારી છે.

ચંદ્રભાગા ને ચંદ્રાવળી, મળી કરે રે વિચાર,
ચાર પહોર રજની ^૧તણા, કેમ કરી પામું રે પાર;
ચોપટ ખેલ ગમે નહીં, ન ગમે જ્ઞાન ને ગોઠ,
પૂઠ ન મૂકે રે પારધી, મારે ભારે રે ચોટ

સખી માગશરે મથુરા લાણી.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

મકટિ મદન વ્યાધી, મારતો જાણુ સાંધી.
હરિ હરિ કહે રાધા, પ્રેમને પાશ જાંધી;
વિરહ વિકળ રોતી, ચીરશું નીર દહોતી,
અંજલિ^૨ નયન દીસે, આંસુ જોતી અરીસે.

સખી પોષ વિષે કહે પ્રેમદા, પતિશું શો રોષ,
મલિનપણું મુખ આપણે, દર્પણનો શો દોષ;
ઉત્તર દિશ આવ્યો રવિ, નરનારી વિલાસ,
વાસ ક્યોં રે મથુરા વિષે, ન મળ્યા અવિનાશ,
દિવસ થયા અતિ દોહલા, મારું દુઃખ દેખી,
શોકથી સમાણી રે જામીની^૩, થઇ પ્રોઠી પેખી;
અરણ્ય થઇ રે મારી ઓરડી, દોરડી થઇ દેહ,
તે કેમ જીવે રે જોરડી^૪, પતિએ આખ્યો રે છેહ.

સખી પોષ વિષે કહે પ્રેમદા.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

પરહરિ^૫ જ પટોળી, પામરી પાન ચોળી,
વિરહ અગન વ્યાપી, પીડતો કામ પાપી;

પ્રાચીન કાવ્ય સુધા ભાગ ૧

ચંદ્રલાલા ને ચંદ્રાવલી મળી કરે રે વિચાર

પૃષ્ઠ ૧૧૦

લિખિત વિરહ ચીઠી, નીસરે ત્યાં ન લીટી,
થઈ ગઈ નિશ^૧ કેટી, પ્રાણ જાણે અંગીઠી^૨.

સખી માહ મહિને મારે મુખે, દુઃખે પડીયારે ડાઘ;
રંગ અધરનો રે ઉલટયો, અંગે રે સ્મર વાઘ;
ભુવન થયું રે અતિ લો સમું, રાક્ષસી થઈ રાત,
ભાત પડી રે મારી જાતમાં, ન લહે મારો નાથ;
પાન લવંગ પલંગ ગયાં, સંભોગનો રે સાજ,
આજ મારે શા કામનો, ન આવ્યા વ્રજરાજ;
યૌવન કુંજર સજ થઈ, શુભ કુંલ આરોગ,
માધવ વિના કોણ મારશે, મન્મથની રે ફોજ,
સખી માહ મહિને મારે મુખે.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

સુરત સુખ વિશાળા, સાંભળો વ્રજ બાળા,
સુકૃતિ કુસુમ માળા, વ્રેહ નિશ્વાસ જવાળા;
નિરર્ખો નયન નીચે, આંસુડે સેજ સીંચે,
દુઃખ લખિ સખિ આવે, ખાંચ સાહી ખોલાવે.

સખી ફાગણે ફૂલીરે એલચી, લચી જુલેરે દ્રાખ,
ખાંદડલે રે પંખી રમે, ના ગમે હરિ પાખ;^૩
મદનલરી જુલે આંખડી, વાંકડી થઈ પેર,
જાણે મન્મથકેરી^૪ આંકડી, રાંકડી વિરહણીશુ^૫ વેર;

૧ રાત. ૨ ખેતરમાં પેંક પાડવા માટે, ચારે બાજુ.
એ છ'ડે જોઠવી કરેલો લખ ચોરસ ખાડો; અથવા સો-
નીની સોનું રૂપ ગાળવાની મગડી. ૩ વિના. ૪ કામદેવ.

મધુકર^૧ ગુંજે રે કોકિલા, વાગે વેણુ કઠોર,
સોર કરે શુકર^૨ સારિકા,^૩ નહીં રે નંદકીશોર;
અખીલ ગુલાલ ઉડે ઘણાં, વાગે તાલ મૃદંગ,
વિઠ્ઠલ પાખે રે વસંત શો, દાઝે ઉલટું રે અંગ;
રંગ કર્યો રે કેસર તણો, ગાય રાગ ધુમાર,
કૃષ્ણ વિના રે કલ્પના, રહી કરૂં રે વિચાર.

સખી ક્ષણે કૂલી રે એલચી.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

કૃશ^૪ તનુ^૫ મન ભાગે, હારનો ભાર લાગે,
વિરહ વિકળ થાયે, અંગ સૂકાતુ જાયે.
નિપટ મન ન હીસે, આંસુડાં અંગ સીંચે
શશિ થકો છર્ખો આંહી, નેટ આરસી માંહી.

સખી ચૈત્ર વિષે ચંદ્રમાતાણું, ઘણું ટાહું રે તેજ,
હંચી અગાથી કૂલડે, વાસી મારી રે સેજ;
યૌવન કૂલવાડી કૂલી, લચી લેહેરે રે જાય,
લેટ કરૂં રે મારા નાથને, કુપ છાયા એ થાય;
અંગ અનંગ વસી રહ્યો, ઋતુના દિન આજ,
અવસર ચુક્યો રે મેહુલા, વરસ્યાતું શું રે કાજ;
આંખે વળગી સખી વેલડી, સાહેલડી રે જોય,
મારી બેલડી નહીં નાથજી, હુઃખ સાથે રે સોય;
સખી ચૈત્ર વિષે ચંદ્રમાતાણું.

શ્લોક-મલિનીવૃત્ત.

કઠિન દિન ન ખુટે, સ્વેદનાં^૧ બિંદુ છુટે,
પવન વ્યજન વીંજે, નેનથી તર્ત લીંજે;
સખિ જન ન સુહાવે, યોષિતા^૨ જાય આવે,
કમળ કુસુમ^૩ લાવે, રાધિકાને ન લાવે.

સખી વૈશાખે વનિતા કહે, આવ્યો ગ્રીષ્મ^૪ કાળ,
અગ્નિતણા રે ભડકા બળે, તડકાની રે જવાળ;
મારે આંગણે લીમડો, છાયા શીતલ કોડ,
અંતર અગ્નિ શમે નહીં, વિના શ્રી રણછોડ;
આછાં રે અંબર ઓઢણે, મુખવાસ કપૂર,
કેસર લીની રે કંચુકી, પુરૂષોત્તમ પડ્યા ફર;
પાણી તજ્યાં રે પગથીએ, ખુદલા દીસે રે ઘાટ,
માંસ તણ રે મારી પાંસળી, વાંસળીધર^૫ પાખ.
સખી વૈશાખે વનિતા કહે.

શ્લોક-મલિનીવૃત્ત.

કનક મુકુટ માથે, મોરનાં પીછ સાથે,
મધુરો મુરલો વાતો, આવતો રંગ રાતો,
નિપટ વિમળ વાગો, શામળે અંગ લાગ્યો,
મલિન કર વહેલી, તું મને મૂક છેલી.

સખી જોઠ માસે કહે યોષિતા, સુકયાં નદી નવાણ,
દિન કઠિન કાઢું દોહલા, કેમ રાખું રે પ્રાણ;
સહીયર ઘસે મલિયાગર, મરું માધવ પાખ,
અંદન ઘોળ્યું, ગુલાબશું, સહુ ઢોળી રે નાખ;

ચોખારાં^૧ મારાં માળીયાં, આવે શીતળ વાય,
 વાળાતણા^૨ વિજળા ઘણા, તોએ પાપ ન જાય;
 અંખર^૩ વાદળ ઊલટયાં, પ્રકટયો ધનઘોર;
 રોહણીમાં ગાજે મેહુલો, મારો નાથ કઠોર.
 સખી જેઠ માસે કહે ચોષિતા.

શ્લોક-માલિનીવૃત્ત.

અહરનિશ અંદેરો, શો ન કા'વે સંદેશો,
 નિરખી નગર નારી, તે સુખે હું વિસારી;
 કવણુ ગત કરીજે, દૈવને દોષ દીજે,
 વણુજ કરી ન ફાવી, મૃળમાં ખોટ આવી.

સખી આષાઠે ધન ઊલટયો, ગયો ગ્રીષ્મકાળ,
 આંખાને રાયણુ ઓગળ્યાં, ફળ્યાં જાંબુનાં ઝાડ;
 ઘોરઘટા ધન ગાજતો, મધુરે સ્વર મોર,
 દાદુર ખોલે રે કોકિલા, લાગે કર્ણ કઠોર;
 માંડીને વરસે રે મેહુલો, નાહુલો રે પરદેશ.
 વેશ વગોળ્યો રે વિકૃલે, લટ લૂખા રે કેશ;
 પીળાં અંખર^૪ પગે પાવડી, ગાવડીઓ^૫ રે સાથ,
 આ દહાડે હરિ આવતા, લાકડી લઈ હાથ,
 સખી આષાઠે ધન ઊલટયો.

૧ ચારે તરફ બારીઓવાળાં. ૨ વીરભાણુના વાળા
 જેની ગ્રીષ્મ ઋતુમાં બારીએ બાંધવાની ટટીઓ અને પંખા
 અને છે તે, કુપેલ કરવામાં પણ વપરાય છે. ૩ આમણ.
 ૪ વજ. ૫ ગાયો.

શ્લોક—માલિની વૃત્ત.

મદન શર મરોડી, રાધિકા થાય થોડી,
 સકળ જીગત જોડી, વિનવે વસ્ત્ર ઓઢી^૧;
 સખી વચન કહાવે, કૃષ્ણને કાં ન લાવે,
 મુજ મન સુખ થાવા, નાથજીને મનાવા.

સખી પુરુષોત્તમ દિન પુણ્યના, નાહીને મળ માસ,
 આજ પૂણું રે ગોવિંદને, જેને વદલલ દાસ.
 લાઠ કર્યા રે નરહરિ કને, વૃંદાવન વિલાસ,
 મેઘની પેરે મુકુંદજી, મુને અમર આશ;
 મોટમ આવી રે આવડી, નાના તો નંદલાલ,
 ગોવર્ધન લક્ષ્મીવરે, કર તોલ્યો રે કાલ;
 સાંભળ સખી આવ્યું હતું, મારે કર રતન,
 એક વાર ફરી જો મળે, કરી રાખું જતન.

સખી પુરુષોત્તમ દિન પુણ્યના.

શ્લોક—માલિની વૃત્ત.

મદન કટક આવી, ઊતર્યાં ઠામ ઠામ,
 રતિ પતિ રણુ ઝૂંઝે, પેર એકે ન સૂઝે;
 હરિ મધુપુર ભૂપ, કોટી કંદર્પ રૂપ,
 મુજ ભુવન પધારો, કામને કોટી વારો.

સખી શ્રાવણ માસ સોહામણો, ઘણો વરસે રે મેહ,
 નેહ ન રાખ્યો રે નાથજી, મુને દીધો રે છેહ;

શ્યામ ઘટા મધ્ય ઉડતી, બગલાંની રે પાંખ,
 મારે અંગે વ્રેહ ઘણો, નહીં સુંદર શ્યામ;
 હરી^૧ તૃણ ચરે હજો ભરી, સુરભી^૨ અભિરામ,
 શ્યામ વિના શોભે નહીં, આ ગોકુળ ગામ;
 હું તો બુલું દોરી હીરની, હીંદોળા રે માંદા,
 ફરતાં ફરકે રે ફૂમતાં, બુલતાં ન સોહાય.

સખી શ્રાવણ માસ સોહામણો.

શ્લોક--માલિની વૃત્ત.

સુણ ઘન મુજ વાણી, વર્ષતું રાખ પાણી,
 ક્ષણ ઇક થિર રે'ને, કૃષ્ણની વાત કે'ને;
 મધુપુર થકી આવ્યો, શા સમાચાર લાવ્યો,
 મધુરો સુરલો મીઠો, કૃષ્ણજી કયાંય દીઠો.

સખી ભાદરવો ભલે વરષતો, ભર જોખન બાળ,
 પ્રેમ સરોવર વિકૃલ વિના, કોણ બાંધશે પાળ;
 તરૂંવર વનચર ભીંજતાં, ભીંજે પાંખી રે સાર,
 મારી ભીંજે કસુંબી કંચુકી, આંસુડાંની રે ધાર;
 ઘોર ઘટા ઘન દામની^૩, દેખાડે રે વાટ,
 પાટ^૪ થકી રે જળ ઉતર્યાં, નદીએ ચીકણા ઘાટ;
 હરિને ઓઢણ કાળી કામળી, આંમળીયા રે વાળ,
 ઓ દીસે રે બાણું આવતા, મારે ઘેર ગોપાળ.

સખી ભાદરવો ભલે વરષતો.

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

તન મન ધન મારો, વીજળી વીર તારો,
મધુપુર^૧ જઈ માણે, પીઠ મારી ન જાણે;
ક્ષણ ઇક^૨ સુખ દીધું, તાહરી પેર કીધું,
ચમક ચપળ બાઈ, શીખવ્યો તેજ ભાઈ.

સખી આશ્વને હરિ આવ્યા નહીં, સહીયર શા માદ,
ઘાટ^૩ થયો સરિતા શમી, વસમી નહીં રે વાટ;
નવરાત્રિએ ગરબો જોવા, મારે મન ખેદ,
છેદ પડયા ગરબા જશા^૪, મારે મન વેધ;
બાળિકા પૂજે રે કાળિકા, શમી પૂજે રે લોક,
વિકૃલ વિના રે વિજયા^૫ કશી, મારે મન ફેલ;
સખી પુનમ ચંદ્ર સોહામણો, વિના નંદ કુમાર,
માણકઠારી જો માવજી, મારે ઘર બાર.

સખી આશ્વન હરિ આવ્યા નહિ,

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

પલ ન પલક લાગી, રાધિકા રાત જાગી,
વિરહ દુખ વિભાગી, નારમાં હાક વાગી;
ભુવન ભુવન^૬ ભોળી, નીકળી નાર ટોળી,
સજન જન મળ્યું છે, પ્રેમની વાત પૂછે.

સખી કાર્તિકે કહે કામિની, કેમ રાખું રે ધીર,

૧ મથુરા. ૨ એક. ૩ પાર પડી. ૪ જોવા. ૫ ક-
શરા. ૬ ઘેર ઘેરથી.

નીર સરોવરે પાલટ્યાં^૧, ન મળ્યા યદુ વીર;
 પાંચ દિવસ દીપમાલિકા^૨, દીપે દીપક સાર,
 હરિ વિના મન હીસે નહીં, ધરતાં રે શણગાર;
 ઉંચાં મંદિર માળીયાં, જાળીએ રહી જોઉં,
 પંથ નીહાળું રે કંથનો, ભર્યાં લોચન લોઉં;
 શુકન થાય મારે આંગણે, ઉઠી ઝેઠા રે કાગ,
 ચાંચ મઠાવું કંચને^૩, પરવાળીએ^૪ પાગ;
 અંગ જ ફરકે રે માહરું, આવશે સુજ ભાગ,
 એ વિધ ટલવલે રાધિકા, જાણ્યું જાદવનંદ;
 જાદવનંદને રે નિરખવા, આવ્યો મન આનંદ,
 અંગ ઉલ્લાસ થયો ઘણો, મળ્યા ગોકુળચંદ.
 વૈષ્ણવ લોક વિરાજતા, દર્શાવતી રે વાસ,
 મેઘજી સુત રત્નેશ્વરે રચ્યા દ્વાદશ માસ.

સખી કાર્તિકે કહે રે કામિની.

શ્લોક-માલિની વૃત્ત.

વ્રજ ધર થકો આવે, નાર મોતી વધાવે,
 ધર ધર થકો ગોપી, નીકળી લાજ લોપી;
 નખ શિખરો નિહાળે, આરતીને ઉજાળે
 રસ ખસ થઈ રાધા, ભાંજતી શોક ખાધા.

મીરાંબાઈ.

૫૬.

રામ રાખે તેમ રહીએ, ઉદ્ધવજી રામ રાખે તેમ રહીએ.
આપણુ ચીઠીનાં ચ કર છઇએ. ઉદ્ધવજી.

કોઇ દિન પહેરણુ હીર ને ચીર,
તો કોઇ દિન સાદાં રહીએ ઉદ્ધવજી.

કોઇ દિન ભોજન શીરો ને પુરી,
તો કોઇ દિન ભૂખ્યાં રહીએ. ઉદ્ધવજી.

કોઇ દિન રહેવાને બાગ બગીચા,
તો કોઇ દિન જંગલ રહીએ. ઉદ્ધવજી.

કોઇ દિન સુવાને ગાદી તકીયા,
તો કોઇ દિન ભોંયપર સુઇએ. ઉદ્ધવજી.

બાઇ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
સુખ દુઃખ સર્વે સહીએ. ઉદ્ધવજી.

૫૬.

હુંકડું મહારાજ વૈકુંઠ, હુંકડું મહારાજ,
ચોરી ચિત્ત ન લાવીએ રે, જીલે ના કરીએ આળ,
જળ મધ્યે યુંકીએ નહીંરે, ના દીજે ગુરૂને ગાળ. વૈકુંઠ.
પુણ્ય દાન નિમ આચરે રે, તીરથ^૧ કરવા જાય,
માળાપની સેવા કરે તો, તે નર સેજે વૈકુંઠ જાય. વૈકુંઠ.
પીંપળ પૂજ્ય પૂજીએ રે, ભૂખ્યાંને આપીએ અન્ન,
બાઇ મીરાં કહે ગિરધરના ગુણ, તે જન સાધુ જન.
વૈકુંઠ.

કોણ તારું છે સાચું, સંસારીયામાં કોણ તારું છે
સાચું. ટેક.

કાયા-માયા સુતને નારી, જોટામાં થયો ખુવારી,
ગાયા નહીં ગિરધારી રે. સંસારીયામાં,
મન ગમતો તું તો મહાલ્યો, ચોરનો મારગ^૧ જાલ્યો,
યાપીડને સંગે ચાલ્યો રે. સંસારીયામાં.

કુડું કુડું કામ કીધું, તેને સાચું માની લીધું,
અંતકાળે દુઃખ લીધું રે. સંસારીયામાં.
જીતી બાજી હાર્યો બાણી, મુખે બોલ્યો મીથ્યા વાણી,
ધાન્ય કીધું ધૂળ ધાણી રે. સંસારીયામાં.

વીષ વેલા બહાલા કીધા, ઝેરના પીઆલા^૨ પીધા,
પ્રભુને વિસારી દીધા રે. સંસારીયામાં.
ઘર ધંધે ઘેરી લીધો, કામિનીએ વશ દીધો,
મીરાં કહે તને દગો દીધો રે. સંસારીયામાં.

વારૂં મારા વીરા રે, કરીએ ના સંગ નીચનોરે હોજી,
નીચપણું નિશ્ચે નરક^૩ લેઈ જાય. વારૂં મારા.
બાવળીઓ કંટારો રે, અતિ સોહામણોરે હોજી,
જેની છાંએ અંગ વસ્ત્ર ઉજડાય, વારૂં મારા.
આકડીયાનાં દૂધ રે, અતિ ઘણું ઉજળાં હોજી,
જેને પીધે તરત મૃત્યું થાય. વારૂં મારા.

દૂધડલાં તો કહીએ રે, ગવરી ગાયનાં હોજી,
તેને પીધે કાયાતું કલ્યાણ થાય. વાડું મારા.
આંખલીયાની છાયા રે દીસે રળિયામણી હોજી,
જેની છાયે ફળની તે પ્રાપ્તી થાય. વાડું મારા.
ગુરૂજીએ આપ્યાં રે અમને તરવા તુમડાં હોજી,
જ્ઞાન તુંખીથી ઉતરવું ભવ પાર. વાડું મારા.
અમારા તો અવગુણ રે ગુરૂજીમાં ગુણ ઘણા હોજી,
ગુરૂ મારા દેવળમાંના દેવ. વાડું મારા.
ગુરૂ મારા દીવો રે, ગુરૂ મારા દેવતા હોજી,
ગુરૂ મારા પારસમણિને તોલ. વાડું મારા.
ગુરૂ મારા ગંગા રે, ગુરૂ મારા ગોમતી હોજી,
ગુરૂ મારા કશીમાંના વિશ્વનાથ. વાડું મારા.
ગુરૂના પ્રતાપે રે, બાઈ મીરાં બોલીયાં હોજી,
અમારો છે સંતોના ચરણે વાસ. વાડું મારા.

૫૬.

અમને મળીયા છે નંદલાલ રે,
મથુરાના વાસી, મોહન મળીયા જી.
ઘેલી ના કરીએ સુંદર શ્યામ રે,
મથુરાના વાસી, મોહન મળીયાજી.
જમનાને કાંઠે બહાલે રાસ રચ્યો તો જી,
પ્રીતલડી બાંધી રાધા સંગરે. મથુરાના વાસી.
અરે કાનુડા કુખ્જ ક્યાં થકી લાવ્યા જી,
બહાલી હતી વ્રજબાળ રે. મથુરાના વાસી.

ગાયો ચારીને ઘેર ગોવિંદ આવતા હ,
 ગોપી પાસેથી લેતા મહીનાં દાણુ રે મથુરાના વાસી.
 ખાંધે કાંમળીયાં ને હાથે લાકડીયાં હ,
 ગાયો તણા થાતાતા ગોવાળ રે, મથુરાના વાસી.
 આણી તીરે ગંગા વારી, પેલી તીરે જમનાહ,
 વચમાં ગોકળીયું રૂડું ગામ રે મથુરાના વાસી.
 નેડા લગાડી બહાલા વિખુટાં ના કરીયેહ,
 સ્થામ સ્નેહી ના છેતરાય રે, મથુરાના વાસી.
 બાઇ મીરાં કહે છે પ્રભુ ગિરધર નાગરહ,
 આવી પડી હું ચર્ચ માંહી રે, મથુરાના વાસી.

૫૬.

રામ સીતાપતિ તારી લેહ લાગી,
 લેહ લાગી રે લેહ લાગી, રામ સીતાપતિ તારી
 લેહ લાગી.
 તને ભજે મારી ભીડ ભાગી. રામ સીતાપતિ.
 મુવને લાગી પ્રહ્લાદને લાગી,
 મહેતા નરસૈયાની ભીડ ભાગી. રામ સીતાપતિ.
 અજ્ઞાનની કોટડીમાં ઉંઘ ઘણી આવે,
 જ્ઞાનીના ચબ્દે હું ભાગી. રામ સીતાપતિ.
 સગાં સંબંધી મને નથી રે ગમતાં,
 વહાલાં લાગે છે મને વેસગી. રામ સીતાપતિ.
 સમ કાળ છોડ્યાં મેં તો ધરખાર મેલ્યાં,
 હરિ ભજનમાં હું લાગી. રામ સીતાપતિ.

બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર,
જન્મો જન્મની હું દાસી. :રામ સીતાપતિ.

૫૬.

હરજીયું લાગ્યો મારો નેહરે, બીબું મને કાંઈ ન ગમે.
પહેલી પૂજા અન્નદેવ તમારી, તેથી રહે છે મારી રેહ
રે. બીબું.
હારને ચીર તારાં શું કરું શણાળ, તુલસીની માળા
હું તો લેશ રે. બીબું.
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરધર નાગર, સાધુની સંગાતે
રે'શ રે. બીબું.

૫૬.

એ તે દિન ન જાન્યો તેરો મર્મ,
મુન હો સખી કહુ દોષ ના દીજે હો,
દોષ અપનો કર્મ. એ તે દિન.
કાહેકું પ્રીત લગાઈ મેરે પ્યારે,
લોક ધરે તેરો લર્મ. એ તે દિન.
મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર,
દો દર્શન કરું ધર્મ. એ તે દિન.

૫૬.

હમ પરદેશી પંછી લોક, બાહાર નહી આવેંગે.
માત પિતા કુ દોષ ના દીજે, કર્મ લખ્યા સો પાવેંગે.
હમ.

કાનમેં મુંદ્રા ગલે મૃગછાલા, ઘર ઘર અલખ જગાવેંગે,
તેરે હો કારણ જોગન હોઉંગી, અંગ લભુત લગાવેંગે.

હમ.

* * * * *

મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર, હરિ ચરને ચિત્ત લગાવેંગે.

હમ.

૫૬.

અપને ખાલમકી ખાતરે, હું કોનેરે પૂછું.
જેને પૂછું તે ફર બતાવે, સખડી બટાઉ લોકરે.

એક દિન કહી મારો નાથ સીધાર્યા, હું કોનેરે પૂછું.
હો ગયા માસ છ માસરે. હું કોનેરે પૂછું.
જેણે રે માર્ગે મારો નાથ સીધાર્યા, જઈને રોકું તે
ઘાટરે. હું કોનેરે પૂછું.
મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર, હરિ બીના હુઈ બેહાલ
રે. હું કોનેરે પૂછું.

૫૬.

શામલીયા શામલીયા હો.
શામલીયા તું તો અખે^૧ મંડલનો વાસી,
હું તો તારી દાસી હો, ગીરીવરધારી.
શામલીયા તારે મસ્તક સુગટ બિરાજે,
ઉપર ઓગાં છાજે હો, ગીરીવરધારી.

प्राचीन काव्य सुधा भाग १

श्यामलीया श्यामलीया हो।

पृष्ठ १२४

રાજ તારે કટી પીતાંબર છાજે,
 સળગી મોરલી વાજે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તું તો પીંડારાં સંગે રમતો,
 એહું જુહું જમતો હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તુને જમનાની તીરે દીઠો,
 સળગો લાગે મીઠો હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તારી માયામાં વિશ્વ ડાલે;
 બ્રહ્મા સરખા ભૂલે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા તું તો વૃંદાવન ગો ચારે,
 તને દેખી નયણાં ઢાળે હો, ગીરીવરધારી.
 શામલીયા બાઇ મીરાં દાસી તમારી,
 બંધ છે બલીહારી હો, ગીરીવરધારી.

૫૬.

પહેલાં તો હું કાંઇ નવ જાણું,
 માફ મન માયાથી બાંધ્યું. (૨)
 લવસાગરમાં ભૂલાં પડ્યાં,
 મારગમાં મળીયા માધવ—
 બાઇ હમે ચેલાં થયાં રે, અમને ચેલાંમાં ગુણ લાગ્યો, ટેક.
 ચેલાં ખરાં પણ હમે હરિનાં ચેલાં,
 ઓઠ્યાં દુર્જનીયાં શું જાણે,
 મૂઢ મતિ માયાં કુટીને મરશે
 મરણવા રસ માણે. બાઇ હમે. અમને
 ચેલાં મટીને હમે યલાં ન થઇયે

વળી ઘેલાં ઘેલાંનાં કામ કરશે,
 સમજાવતામાં ચડે રીસ તો
 તે નર કયાંથી તરશે. બાઈ હમે. અમને.
 ઘેલાં ખરાં પણ હમે પ્રભુનાં ઘેલાં
 સંતોના ચર્ણમાં સીધાં,
 બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના શુભ,
 તમને લજે સર્વે કારજ સીધ્યાં. બાઈ હમે. અમને.

૫૬.

કનૈયો તારો જમનામાં કુદ પડ્યો.
 દેખીને ક્યું ના ડર્યો,
 અલખેલો તારો જમનામાં કુદ પડ્યો. ટેક.
 પેઠી પીયાલે^૧ બહાલે જ,
 કાળી નાગ નાથ્યો બહાલે (૨).
 ઉપર ભાર ભર્યો. કનૈયો તારો.
 ટચલી આંગળીએ બહાલે જ
 ગોવર્ધન તોલ્યો બહાલે (૨)
 ઇંદ્રકો માન હર્યો. કનૈયો તારો.
 મથુરામાં જઈને બહાલે જ
 કંસાસુર માર્યો બહાલે (૨)
 ઘેર ઘેર આનંદ લયો. અલખેલો તારો.
 બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ જ
 ગિરધરના શુભ બહાલો (૨)
 ચર્ણમાં રીસ ધર્યો. અલખેલો તારો.

૫૬.

મન મોહ્યું માવે, હુજે મારી નજરાંમાં નાવે,
કામણ કીધાં કાનુડે, મારું મન મોહ્યું માવે. ટેક.
બંધવ વિના જેવી બેનડી,
તેને લોજન નવ લાવે. કામણ.
વૃંદાવનમાં રાસ રચ્યો ત્યાં
કાનુડો ન આવે. કામણ.
સોલસે ગોપીનાં મંદિર તણ
કુખ્જ ઘેર જાવે. કામણ.
બાઇ મીરાં કહે ગિરધરના ગુણ,
ચારાસી ફરી નાવે. કામણ.

૫૬.

તું તો આવને સહીયર મારી ગાવડલી દોવા,
મીસે મીસે મોહનજીનું મુખડલું જોવા. તું તો.
સાંજ સવારે મધ્યાનકાળે ધારા નવ ચુકે,
કામધેનુંનું ફૂઝણું, કોઇ કાળે ના ખુટે. તું તો.
હુઝાણામાં મોજ ઘણેરી, જાણે તે માણે,
બાખડલીના દૂધમાં તો, જમે તે જાણે. તું તો.
જેને સંપત શામલીયાની, તેને શાની ખોટ
બાઇ મીરાં કહે ગીરધરનાગર મોટી તારી ઓથ. તું તો.

૫૬.

શ્રીહરિ શ્રીહરિ મારી શી ગતિ થશે.
કોણ ગતિ થશે રે શ્રીહરિ શી ગતિ થશે.

ફેકટ જન્મ વૃથા મેં તો ખોયો,
 વિશ્વંલર ગયો પ્રભુ વીસરો. કોણ ગતિ.
 અધર્મ પાપ કર્મ બહુ કીનો,
 પુણ્ય ના કર્યું (પ્રભુ) દેહ ધરી. કોણ ગતિ.
 ભાલ તિલક કોટે તુલસીની માળા,
 જગત્ ઠગ્યો પ્રભુ ફરી ફરી. કોણ ગતિ.
 મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના ગુણ,
 પ્રભુ ચર્ણથી હું તરી. કોણ ગતિ.

રાધાખાંડ.

૫૬.

જેને પીયુડા તે પરધેર જાય, સખી શું કરીએ રે,
 કેમ એકલડાં રહેવાય, વિજેગે મરીએ રે. ટેક.
 રૂપ જોયું રસિયાતાણું રે, પરાણે કદે છે પ્રીત,
 અણુ તેડયો આંગણીએ રે આવે, બહાલા એવી તો
 એની રીત. સખી શું.
 જોલાબ્યો જોલે નહીં ને, બહાલા કોને કહીએ પેર,
 સેરડીએ સામે મળે, બહાલો નીચાં તે ઢાળે નેણ.
 સખી શું.
 છળલેદે છાનો રમે ને, અમને તે વાયદા વહાય,
 રાધેના સ્વામી અંતર્જામી, તે તો અર્થ પડે ઓળખાય.
 સખી શું.

ગંગાબાઇ.

૫૬.^૧

મુને રામ રતન^૨ ધન હુંટવા દો,
 મુને રાધા કૃષ્ણ ધન હુંટવા દો,
 જન લસે તેહને લસવા દો. મુને.
 શુદ્રવત્ થયા વીમ્બ આજે,
 જે પત્થર પુજે તેને પુજવા દો. મુને.
 સાધુની સંગત કદી નવ છોડું,
 લાજ લાગે તો મુને લાગવા દો. મુને.
 કહે ગંગા દાસી પ્રભુ શર્ણુ તમારે,
 હરિ ભજતાં લાજ લાગે તો લાગવા દો. મુને.

શિવલક્ષ્મી^૩

૫૬.

આત્માનો શો વિશ્વાસ, આત્મા મુસાફર. ટેક.
 કાચી કાયા ને જુઠી રે માયા, આત્માનો ભરોસો ન
 થાય,
 અઘોર વનમાં કોઈ ન હોય ત્યાં, એકલો મૂકીને જાય રે.
 આત્મા.

૧ કવિતા બહુ ઉત્તમ નથી, પણ એક સ્ત્રીએ બનાવેલી જાણીને પ્રસિદ્ધ કરી છે. ૨ રતન. ૩ આ બાઇ કવિ તરીકે જાહેરમાં હજી આવેલી નથી. કવિતા ઉપરથી તેના વિચારો અને જ્ઞાન ઉત્તમ પ્રકારનાં જણાય છે.

શેઠાઈ પટલાઈ હોય પણ સહુ તે લોય ડગલું ના
 ભરતા,
 જે આગે છડીદાર પોકારતા, તે નર દીકા બળતા રે.
 આત્મા.

બૂલવણીમાં ધ્રુવા બૂલ્યા, બૂલ્યા શંકર દેવ,
 બૂલવણીમાં નારદ બૂલ્યા, એક ન બૂલ્યા શુકદેવ રે.
 આત્મા.

માયારૂપી મોટી ઘેડી, તે તો સર્વે પેહેરી,
 એમ ભર્યા શુકદેવજી નાઠા, તેમણે ઘેડી તોડી રે.
 આત્મા.

સંસાર રૂપી ઉંડા કુવો, જેરે પડ્યો તે મુઓ,
 મુઆને તમે શીદ રૂઓ છો, જીવતા બગીને જીઓ રે.
 આત્મા.

સગાં સંબંધી ટોળે મળી ઘેઠાં, તે પશુ પંખીનો મેળો,
 એવું મુણીને ગાય શિવલક્ષ્મી, જે જીવ ઇશ્વરમાં ભે-
 જો રે. આત્મા.

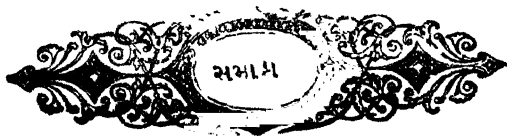
કવિના નામ વગરના કવિતા.

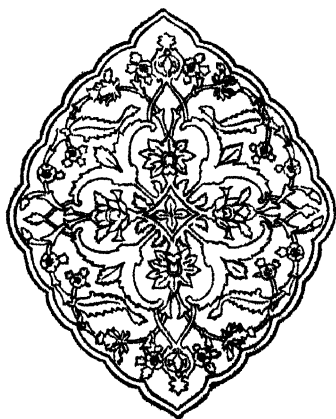
શ્રી કૃષ્ણની આળલીલા.

૫૬.

હળવા હળવા હેતમાં રે, હાંહાં રે હરિ હિંડતાં શીખ્યા,
 ન્હાનાં તે ખાલકમાં રમે, હાંહાં રે કશી નહીં રે ઇર્ષ્યા.
 ખાલક કહે જ્યોદ્ધા જુઓ, હાંહાં રે જોયાનો રે જોગ.
 હળવે તે ઉભા રહીનેરે, હાંહાં રે બ્હાલો માટી આરોગે
 ઘરનાં તે કામ તણ કરી, હાંહાં રે જ્યોદ્ધાજી રે ધાયાં
 ભારે શરીર ઉતાવળાં, હાંહાં રે ઘણું શ્વાસે ભરાયાં
 જઈ જગજીવન ગાલીયા, હાંહાં રે ગાલીને રે આશ્યા,
 માટી ના ખાઈએ મહાવળ, હાંહાં રે તેથી ઉપજે રે રોગ
 નવ નીધ આપણે ઘેર છે, હાંહાં રે ભાત ભાતના ભોગ
 કાલુ કાલુ મુખ જોલીયા, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 મુખ જુઓ મારી માવડી, હાંહાં રે માટી મેં નથી ખાધી
 કહે જ્યોદ્ધા જોઈ આવને, હાંહાં રે મુખ તારૂં રે મીઠા,
 ભલે તે વદન વિકાશીયું, હાંહાં રે ચૌદલોક ત્યાં દીઠા.
 યાવર જંગમ જેટલું, હાંહાં રે એટલું મુખ માંહી
 અષ્ટકુળ પર્વત ઓપતા, હાંહાં રે માંહી નવકુળ નાગ.

જોઈ જશોદા વિરમે થયાં, હાંહાં રે અંગે થરથર ધ્રુજે
 પુત્ર ના કહીએ પ્રેમદા, હાંહાં રે એ છે પૂર્ણાદેનંદ.
 રીતે ને પ્રીતે પૂજીએ, x x x x
 ગાય શીખે ને સાંભળે, હાંહાં રે તેનો વૈકુંઠ વાસ,
 ના ગાયે ના સાંભળે, હાંહાં રે તેનો પશુનો અવતાર.

લક્ષ્મી આજ પ્રિયોગ રક્ષે,
સાકળી પ્રીત, ભાયખળા, મુખજ, /

